

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9340

Ughkinuayee S
ukpnuayee S

891.99
9.76

4. Dnlu
1887

891.99

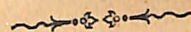
9-76

58

(5)

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՅՐԱՊ

ԱՆՃԵՏԱՑԱԾ ՍԵՐՈՒՆԴ ՄԸ

ՊՕԼՍԱԿԱՆ ՎԷՊ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ԱՐԵՎԵԼԴ ԵՒ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐԱՑ

—
1887

23437 ԵԱՂ

ԱՆՀԵՏԱՑԱԾ ՍԵՐՈՒՆԴ ՄԸ

ՄԱՍՆ Ա.

ՍԵԴՐԱՔ

Երեք ուսանող երիտասարդներ էին ասոնք, երեքն ալ զատ զատ գաղափարներու, զգացումներու եւ յատկութեանց ներկայացուցիչ. այսօր և ոչ մին մնաց անոնցմէ, մին մահը տարաւ, միւսը սղանդխտութիւնը տարագրեց եւ երրորդին ոչ ոք գիտէ ուր ըլլալը: — Հետք ու յիշատակ չի թողուցին. ո՛րսկից եկան եւ ո՛ր գացին ասոնք. ոչ ոք կրցաւ երբէք իմանալ. բայց անոնց տարօրինակ-հեանքէն քանի մը հատուածներ դեռ բերնէ բերան կը զրուցուին: Պարզ ու սըրտայայտ է այս անհետացած երիտասարդաց վրայի աւանդութիւնը:

Երբ ուսանող կ'ըսեմ, կ'երեւակայէք

2675-55

2003

անմիջապէս քսակով թեթեւ , յոյսով հա-
րուստ , զուարթ , լեւալ , անտէր ու անհոգ
էակ մը . ոչինչ աւելի հետաքրքիր է քան
գոյութիւնն այս արարածին որ ուսման խը-
տութիւնն իր անսպառ զուարթութեամբ
կը թեթեւցնէ , ու շատ անգամ անողոք
ճակատագրի դառնութեան դէմ կը մա-
քառի :

Ընկերական արդի գիրքին մէջ ուսա-
նողի կեանքն յատուկ գոյութիւն մ'է խո-
րին ուսումնասիրութեան արժանի . այս
տարօրինակ կեանքն ընկերական պայքա-
րին մէջ առաջին պատերազմի դաշտն է այ-
սուհետեւ :

Ուսանողն՝ ամէն բանի փափաքող ու ա-
մէն բանէ զուրկ՝ հեգնող ու գեգոհ անձ-
նաւորութիւն մ'է :

Այն երեք պատանիներն՝ որոց պատմու-
թիւնը կ'ստանձնենք , Բերայի Համալսարա-
նին ազատ ուսանողներէն էին , ատեն մը
երբ իրաւաբանական ու երկրաչափական
ճիւղերը կը դասախօսուէին հոն :

Երեքն ալ առանց ընտանիքի ու առանց
ստակի երիտասարդներ էին . ի՞նչպէս գը-
տեր էին զիրար . պարզապէս Համալսարա-
նին մէջ հանդիպելով . միատեղ ճամբոր-
դութիւնը միշտ բարեկամութիւն յառաջ
կը բերէ եւ ուսանողութիւնը ճամբորդու-

թեանց լաւագոյնն է . ուստի շուտով մը-
տերմացեր էին այս երիտասարդներն որք
միասին ճամբայ ելած էին դէպ ի անծա-
նօթն :

Քսակնին սովորաբար պարապ , ու պար-
տաւոր գոլով երբեմն ցերեկուան ճաշն ա-
ռողջապահիկ կանոնաց հակառակ եւ հե-
տեւաբար աւելորդ դատելու , այս պարոն-
ներն երբեք չ'էին մտաբերած բաղդին խըս-
տութեանը դէմ գանգատելու . բարձրա-
գոյն գիտութեանց հետեւելով , քիչ շատ
փիլիսոփայ այլ զուարթ փիլիսոփայներ էին
ասոնք :

Պասախօսութեանց ժամը լրանալուն
պէս , այս երիտասարդներն՝ իրրեւ Բերայի
փողոցներուն մշտալըջիկ ոգիներն՝ վարձու
սենեակ որոնելու պատրուակաւ տուններու
մէջ փակուած գեղուհիներն երեւան հանելը
բան դուրձ ըրած էին իրենց :

Բայց այս ճրի ու հաճոյալի պարապումը
երկար չի տեւեց . բաղդաւորաբար շատ կարճ
միջոցի մէջ , վարձու տուն կամ սենեակ ու-
նեցողներուն ամէնքն ալ այս երեք թափա-
ռիկ այցելուները ճանչցան և իրարու ճանչ-
ցուցին , այնպէս սր օր մը բոլոր տունները
փակ գտան իրենց առջեւ :

Այս կացութիւնը ծանր էր ու չէր կրնար
չարունակել . երեք բարեկամներուն ամե-

նէն հանճարեղին կ'իյնար ճար մը մտածել, գիւտ մը ընել, եթէ ոչ ուսմանց մէջ անուն ստանալու՝ գոնէ ամենօրեայ նոր զրօսանք մը հնարելու համար:

Հարկը մարդս հնարամիտ կ'ընէ:

Բերայի տանուտեարը առաւօտ մը տեսան երկրաչափական գործիքներով զինուած մի քանի երիտասարդներ որք իրենց տանը յատակագիծը շինելու զբաղած էին:

Փողոցներուն նոր ուղղութիւն մը տալու խօսք կար. ասոնցմէ մին տունները երեքական մեթր ներս քաշելու հարկին վրայ կը պնդէր. . . . երեք մեթր. . . . տանուտեարք ահաբեկեցան. Թաղապետական Վեցերորդ չըջանալը՝ փողոցի համար փլուցած տուններուն արժէքը հատուցանելու կողմէն հռչակ հանած չէր, ու ասով երրորդը կ'ըլլար որ երկրաչափները դարձեալ իրենց բնակութիւնը քանդել կ'որոշէին: Կալուածատէրներէն մին մօտեցաւ այն երիտասարդին որ խումբին մեծը կ'երեւէր ու զայն տուն հըրամցուց անոր սիրտը շահելու համար: Երիտասարդը դժուարութիւն չ'ըրաւ եւ իր ընկերներով այս հրաւերին պատասխանեց:

Այս փոքրիկ քաղաքավարութիւնը բոլոր այն փողոցի տունները փրկեց, վասն զի երկրաչափներն իրենց գործիքները վերցնելով ուրիշ տեղ փոխադրեցին: Աւելորդ է ըսել

որ այս սպառնալից կատակն ուսանողներուն նորահնար մէկ միջոցն էր:

Ահա այս եւ ասոր նման հազար խաղերով իրենց ցերեկուան ժամերը կ'անցունէին այս հովիտւոյ դատարկաշրջիկներն, ինչպէս կ'ըսէր բարեյիշատակ Ռուսինեան:

Գիւերները տարբեր խնդիր էր. դրօսանքի նեղութիւն չի կար. դժուարութիւնն ընտրութեան մէջ էր. Բերայի բոլոր Գաֆէշաճներն հիւրամեծար կը գտնուէին այս տղոց համար, վասն զի ամէն մէկուն մէջ մէկ մէկ երգիչ աղջկան համակրութիւնը չահած էին:

Երբեմն ազգասիրական զգացում մը մուտ կը գտնէր այս զուարճութեանց մէջ. օր մը տեսան որ Տիգրան՝ երեք մտերմաց կրտսեսերագոյնը՝ Արեւելեան Ալքազարի մէջ նորեկ ու գեղանի Գերմանուհոյ մը բարեկամութիւնը շահեր էր. դիտեցին որ այս կապակցութիւնը սովորականէն աւելի ջերմ էր. Տիգրան ամէն օր մէկ երկու ժամ այս աղջկան տունը կ'անցունէր:

Ամիս մը վերջը գիւեր մը Տիգրան Համալսարանին բոլոր աստանդական ուսանողները ժողովեց ու Ալքազար տարաւ. Նս եմ գծեզ հրաւիրողը, պարօններ, ըսաւ Տիգրան ասոնց առջեւն իյնալով. երիտասարդներն յօժարակամ հետեւեցան իրենց դեռահաս ընկերին:

Դրամվէյի նոր գծին շինուելէն առաջ ամէնուն ծանօթ էր այս հռչակաւոր սրահն, ուր այսօր Նոր թատրոնը կը բարձրանայ իր չքեղ ճակատով:

Ամէն ոք գիտէ կամ չը գիտէ թէ ի՛նչ է Քաթէ շահն մը. — Հոս՝ տեղը չէ բարոյականի տեսակէտով քննել այս զբօսանաց վայրերը. սա չափ հարկ է ըսել միայն որ այս սրահներուն մէջ ամբոյսը երկու մասի կը բաժնուի, մին որ սրահին մէջ, պարզամիտ ու ապշած, կ'ունկնդրէ կիսամերկ ու հրապուրիչ աղջկան մը երգերուն. ասի հանգիստեաններուն նորեկ, դեռավարժ ու աղքատ մասն է. միւսն որ արհամարհելով պարզ ունկնդրոյ մը համեստ դերն, իր ժամերը կ'անցունէ դերասանուհեաց յատուկ սրահներուն մէջ, այս դիցուհեաց մօտ ու Խուլիկի սեղանին քով, իր կեանքը բաժնելով ցոփութեան ու խաղամոլութեան մէջ:

Ալբաղարի սրահն այս գիշեր կարծես սովորականէն աւելի փայլ մ'ունէր. երգիչներն իրարու կը յաջորդէին իրենց ճոխ ու չռալ չըջազգեստներուն երկայն քղանցքով ծածկելով տեսարանին կէսն. ընդհանուր զուարթութիւն մը կար սրահին մէջ:

Կարգը Քերմանուհեայն եկաւ: Քեղանի երգիչն յառաջացաւ տեսարանին առջեւ. սեւ ալբակէ պարզ ու անզարդ չըջազգեստ

մը հագած էր որ իր գեղեցիկ մարմինն ընդգրկելով անոր բոլոր հրապոյրը երեւան կը հանէր. մազերը ժողված չէր, այլ ցիրուցան թողած ուսին վրայ. իր դէմքը խոժոռ ու տրտում՝ արտայայտութիւն մ'ունէր: Աղջիկն սկսաւ երգել. . . :

Եւրոպացիներն ի զուր ջանացին բառ մը հասկնալ այս անսովոր արտասանութենէն, մինչդեռ ահագնալուր ու որոտածայն ծափահարութիւն մը երգին առաջին տունը կ'ողջունէր: Երգիչ մը չէր նա, այլ ներշնչեալ ու գերագոյն ոգի մը որ կ'իջկէր բոլոր ներկայից վրայ. սրահին մէջ գտնուող բոլոր Հայերն ոտք ելեր էին միևնոյն զսպանակէն մղեալ. դերասանուհին Մայր Աբաթի առաջին տունը երգեր էր:

Առաջին անգամն էր որ հայերէն երգ մը կը լսուէր այս սրահին մէջ, ու այս հաճոյալից դադափարը Տիգրանի երեւակայութեան ծնունդն էր:

Տիգրան իրաւաբանութեան ուսանող մ'էր. ճպուռի մը պէս չատախօս, թռչնոյ մը պէս երգող ու անոր պէս անհաստատ, աղջկան մը պէս քնքոյշ, սատանայի չափ խելացի պատանեակ մ'էր. առաջինն էր Համալսարանին մէջ ուր ամէնքը գինքը կը սիրէին, միշտ օգնող ու ձեռնառու գտնուած էր իր դասակիցներուն որոց անբաժանելի

ընկերն էր, մասնաւորապէս Սեղրաքի համար (երկրաջափութեան ուսանող մը) որու զաւակէ աւելի սիրելի էր :

Տասնեւթը տարեկան կար այս պատահին, համեստ իր գիտութեան մէջ, պարզ, համարձակ, վիճող ու զայրացկոտ տղայ մը : Բարձրագոյն գիտութեանց հետեւելով՝ մայրենի լեզուի գրագիտութիւնը մէկ կողմ թողած չ'էր :

Քացէ ի բաց կ'արհամարհէր անոնք որ հազիւ օտար լեզուի մը մէջ դեռավարժ, իրենց ազգութիւնն ամօթ ու նուաստութիւն կը համարին ու մայրենի լեզուն կը վճռեն անհամ, կոշտ ու տճեւ . նոյնչափ կ'արհամարհէր գուցէ անոնք որք գիտութեանց նախնական ծանօթութիւններն ըստանալով անմիջապէս աշխարհաքաղաքացի կը դառնան :

Հետեւապէս ազգային կեանքի հմուտ ու հետամուտ, քննադատող ու դժգոհ ոգի, ի բնէ ընդդիմադիր ամէն վարչութեան, քիչ շատ մատ ունեցած էր իր բարեկամներուն հետ այն զանազան ժողովրդական ցոյցերու մէջ որմէ ասկիկար վարչութիւն մը ու նուաստացած երեսփոխանութիւն մը կը սարսափին : Քանիցս այս երկու ժողովները պաշարած էր Մատենադարանի սենեկին մէջ որ մեր ազգային փախստական իշխա-

նութեան սովորական ապաստանն է :

Ղալաթիոյ եկեղեցւոյ բակին մէջ շատ անգամ լսուած էր անոր ըմբոստ ու գրգռիչ ձայնն որ պանդուխտ Մշեցիներն իր շուրջը կը հաւաքէր, կը հրահրէր ու կ'արձակէր . ժողովրդեան պատանի ու սիրելի հեռետուն էր ասի՝ զոր ամէնքը կը ճանչնային այն ատենները :

Այս վատթարացման դարուն մէջ ուր միտքն հոգին կը մոռցնէ, ուր մարդկութիւնն ազգութիւնը կ'անհետացնէ, թերեւս միակ այս երիտասարդն էր նիւթապաշտ փիլիսոփայ մը՝ առանց զուրկ լինելու այն բանաստեղծական ոգիէն զոր պատանութիւնն ու դժբաղդութիւնը կուտան եւ զոր չափահասութիւնն ու երջանկութիւնը ետ կ'առնուն :

Տիգրանի ընտանիքը ծանօթ չ'էր ու ինքը բնաւ չ'էր խօսեր անոր վրայ . իր մանկութեանը Պէշիքթաշ կը բնակէր, վերջէն Օրթագիւղ անցաւ ու յետոյ Բերայի մէջ հանդիպեցան անոր :

Իր ընկերներն Համալսարանին մէջ ճանչցան զինքը . չիկնոտ ու մեղամաղձոտ, սըրտափակ ու գլխահակ տղայ մ'էր . ժամանակով սրտի մօտ, հպարտ ու զուարթ պատանի մ'եղաւ . քաշուած ու առանձնացած էր առաջ . հիմա մօտեցող, թերեւս յարձակող մէկն էր :

Այս տղան միջակ ու վայելուչ հասակով, մութ չափանակագոյն մազերով պատանի մ'էր. գեղեցիկ դէմք ու գեղեցկագոյն աչքեր ունէր զորս Համալսարանին շուրջը գրտնուող տուներուն աղջիկները շուտով նշմարեցին:

Տիգրան սիրեց առաջին աղջիկն որ իրեն ժպտեցաւ ու ինքն իսկ իր սիրոյ սաստկութենէն վախցաւ: Պիցուհւոյ մը պէս գեղանի ու մանկամարդ հելլենուհի մ'էր այս որ Համալսարանին պարգեւաբաշխութեան հանդիսին մէջ տեսեր էր պատանին առաջին ելնող այնքան տարիքոտ ընկերներու մէջէն. նա մանաւանդ զարմացեր ու հաւանք էր անոր ձեւերուն որոց շնորհը պարզութեանը մէջ կը կայանար:

Կատակ մը, պարզ կատակ մ'ընել կարծեր էր ժպտելով անոր երեսին ու անոր սրտին հաղորդելով իւր աչերուն աւերիչ կերակը. վերջէն Տիգրանի յափշտակութիւնը տեսնելով զբօսներ էր քիչ մը ու յետոյ ձանձրացեր էր անկից. այս քմահաճոյքը լուրջ բան մը չ'էր աղջկան համար, այլ մահացու կրնար լինիլ պատանւոյն սրտին:

Հելլենուհին ամուսնացաւ. ահաւոր ու սարսափելի հարուած մը եղաւ ասիկա Տիգրանին որ մազ մնաց պիտի մեռնէր. մէկու մը չի բացաւ իր վիշտն ու մէկու մը չի

զանգատեցաւ. արժանապատուութեան ըզզացումն որ ամէնէն հզօր կը խօսէր իւր հոգւոյն, զինքը փրկեց. չի մտածեց այլ եւս անոր, բայց չի օնջեց անոր սէրն իր սրտէն. ամուսնացող անխոհեմուհին իր սիրած աղջիկը չ'էր. իր սիրածը մեռած համարեց այլ եւս եւ երկիւղած բարեպաշտութեամբ մը իր սրտին մէջ խոր ու չատ խոր թաղեց առաջին սիրոյ յիշատակն ու ամրացաւ ճակատագրին դէմ:

Ոչ ոք իշխեց իրեն սիրով անկից վերջը. ի փոխարէն ինքը բուռն ու կատաղի եռանդով մը նետուեցաւ կանանց մէջ. սիրած էր ու խարած էին զինքը. կարգն իրեն էր խարելու. Տիգրան ձախորդութեան կը հաւատար. ուստի ծանր չ'եկաւ իրեն միոյն վրէժը միւսէն լուծել. հատուցման մէջ կիները մէկգլուխ երաշխաւոր կը ճանչնար:

Ուստի ամէն կնոջ միւսնոյն աշխուժով ու միւսնոյն համոզմամբ կրկնեց իր սէրն ու դիմացինը համոզեց. իրեն համար բազդատութիւն ու տարբերութիւն չի կար կանանց մէջ. մանկամարդը կամ տարիքն առնողը, գեղանին կամ տղեղը, տիրուհին կամ սպասուհին, գործաւորուհին կամ իշխանուհին, կրօնաւորուհին կամ հասարակաց աղջիկը միւսնոյն բանն էին իրեն համար:

Սեդրաք երեք բարեկամներուն ամէնէն

ծանրաբարոյն էր ու քսաներեք տարեկան լինելով Տիգրանի համար գրեթէ մեծ եղբայր մ'էր . տոգոյն , նիհար ու խարտիչահեր երիտասարդ մ'որոյ սովորաբար դալուկ դէմքին վրայ նեղ ու բարակ չրթունքն աչքի կը զարնէր իր կարմիր գոյնովը :

Գեղեցիկ կապոյտ աչքեր , լայն ու ժամանակէն առաջ ակօսեալ ճակատ մը , սիրուն մօրուք մը ու սեւ երիզով կախուած ակնոց մը կը տեսնուէր այս երիտասարդին գէտքին վրայ որ միշտ լուրջ թերեւս խօսուած երեւոյթ մ'ունէր . կատարեալ հակապատկեր մը լինելով հանդերձ իւր կրտսերագոյն բարեկամին , իր արտաքին ցուրտ ձեւերուն ներքեւ փափուկ ու վեհանձն սիրտ մը կը կրէր :

Անձնուէր մինչ ի մահ առանց բառ մը արտասանելու , գաղտնապահ , խորհրդատու , մէկ բառով եղական ընկեր մ'էր :

Իր սկզբունքներն ու ճաշակը ծանօթ էին , որոց համար մաքրակրօն Անգլիացւոյ մը սկէս անողոր էր . կառավարութեանց միապետութիւնը , կանանց մէջ խարտեալը , գոյներուն մէջ սեւը կը ճանչնար միայն :

Յրաժշտութեան մէջ Մէնտէլսօնը կ'ընտրէր իր յամր , անորոշ ու տրտում ջնշոտ ռովը . նկարչութեան մէջ Ալֆազովսքին իր անհուն ու անխուսափելի ծովին , իր ծրփ-

ծրփուն ալիքներուն , իւր կապարագոյն ու ցիրուցան ամպերուն եւ այն անբացատրելի խորութեան հետ որ այս մեծ արհեստաւորին յատուկ է :

Բանաստեղծութեանց մէջ արեւելեան երգերը կը սիրէր : Նրբեմն մեղամաղձոտ , յուսակտուր այլ համբերատար ոգի մը կայ այս երգերուն մէջ , երբեմն արհամարհոտ ջնշոտ մը :

Անոնք որք անգէտ են օսմանեան գրագիտութեան , պախարակելէ ուրիշ կերպով չ'են յիշատակեր զայն . է՛հ , Տէր Աստուած , ո՞վ է սա մուրացիկ երգիչն որ սրճարանին մութ մէկ խորշին մէջ կը նուագէ . յարգալից բազմութիւն մը խոր լուութեան մէջ կ'ունկրնդէ նմա . Արեւելքի ժողովրդեան չափ ո՛չ ոք մեծարած է բանաստեղծներն :

Ու Սեդրաք յօժարափոյթ կ'երթար Պոլսոյ ամենէն անծանօթ մէկ խորշին մէջ , տաճիկ թաղի մը մէկ անկիւնը բարեմիտ ու ծերունի Թուրքաց հետ ունկնդրել այս գընչու բանաստեղծներուն : Նրբեմն Հայ մ'է այս համեստ երգիչն՝ որ իւր մայրենի լեզուին անձանօթ՝ օսմանցի բանաստեղծներուն մէջ ստացած է փառայեղ անուն մը : Արդարեւ Թուրք երգիչներն՝ որպէս նախնի ժամանակի ասպետներ՝ յատուկ անուն մը ունին իրենց ասպարէզին մէջ որով կը յիշատակուին :

Սեդրաք անյազ հետաքրքրութեամբ կը հաւաքէր մոռացեալ հայ բանաստեղծներու վրայ այն ամէն աւանդութիւնները՝ զորս ժամանակը դեռ չէր անհետացուցած : Ու կը պատահէր որ անուանի Նաֆ մը ելնէր ասոնց մէջէն , դեռահասակ ու վաղամեռիկ երգիչ , գրագէտ ու փրկութեայ մը , պարծանք հայ տաղանդին , բոլորովին մոռացեալ ու անծանօթ եսամուկ հայ գրագիտաց մէջ :

Ո՛ր տեղացի էր եւ ո՛ր ընտանիքի կը վերաբերէր Սեդրաք . ահաւասիկ հարցում մը զոր երբէք չէին մտաբերած անոր բարեկամներն . հեռուէ հեռու լսած էին որ Վոսփորի ասիական եզերքէն լաւագոյն ընտանիքի մը անդրանիկ զաւակն էր . իր անկախ դիրքն ու ազատ դաստիարակութիւնը չէր յարմարած հայրենի տան նահապետական ընթացքին ուր անառակ ու անդարձ որդի մը նկատուած էր :

Մայրն , ո՞վ անհաւատարի գաղտնիք կանացի սրտին , իր ժպիտը միւս զաւակացը յատկացուցած էր ու խոժոռ ու աններող դէմը մը միայն կար Սեդրաքի դէմը : Հայրը խրոխտ յանդիմանութեամբ ու սպառնալեօք կը հիւրընկալէր այս տնչաճ զաւակն՝ որ իր հօր առեւտրական տետրակները բռնել կը մերժէր : Նզդարքն՝ ամէնքն ալ իրմէ փոքր՝

իր վրայ կը ծիծաղէին . կատարեալ լքում մը տեսաւ այս տղան նոյն իսկ իր ընտանեաց գրկին մէջ ու ալ առանձին կեանքը անհրաժեշտ դարձաւ :

Սեդրաքի բաժանմամբ կարծես բեռ մը վերցաւ ընտանեացը վրայէն . ամէնքը գոհ ու երջանիկ կարծեցին իրենքգիրենք այս տղուն հեռանալովը , իսկ ինքը չի կրցաւ բոլորովին անտարբեր բաժնուիլ մայրենի ծոցէն . ահաւասիկ իւր խորհրդածութիւններէն մաս մը զորս թուզթի մը վրայ նըշանակած էր .

« 1873 տարւոյ սեպտեմբերի 7-ը օրը
« բաժնուեցայ ընտանիքէս զատ ու ազատ
« ապրելու համար . բաժանումը միշտ աղէկ
« ու տխուր բան մ'է . վերջաւորութիւն
« մ'է . հոն նախորդ կեանքը կը դադրի ու
« ինչ որ ալ ըլլայ նոր սկսելիք , կարելի չէ
« անտարբեր սրտով առաջինը թողուլ . յե-
« տահայեաց նայուածք մ'ունինք ամէն բա-
« նի զոր կը թողունք կամ որ զմեզ կը թո-
« ղու , — իսկ բաժանումներու աղէկութիւնը
« հոն է որ ո եւ է ոյժ անջատմամբ չի ջը-
« լատուի ալ կը կրկնապատկուի . աշխար-
« հիս յառաջող իմութիւնը կեդրոնացմամբ
« չէ գոյացած . համախմբութիւնն անկար-
« գութիւն ու խռովութիւն յառաջ կը բերէ ,
« ուստի բաժանումը տկարութիւն չի նշա-

« նակեր ինչպէս շատ անգամ կը կարծուի .
 « աշխարհիս մէջ կեանքը բաժանուումով կ'ըս-
 « կըսի . որդին պէտք է բաժնել մօրն ար-
 « գարդէն որպէս զի ծնի ու ապրի , ո՞վ դը-
 « ժընդակ ու արդիւնաւոր ճակատագիր
 « մարդկութեան : »

Ուրիշ տեղ մը այսպէս գրեր էր . « Գի-
 « շերները մինակ կը դառնամ ամայի սենեակս
 « որ համեստ կահ կարասիք մը միայն կը պա-
 « րունակէ . ամէն ինչ կանոնաւոր շտկուած
 « ու իր տեղն է . ճրագս լուցկիին մօտ ,
 « փայտը վառարանին քով, զգեստներս իրենց
 « ծածկոցին ներքեւ . ժամացոյցի պէս լար-
 « ւած սենեակ մը որու դէմ ի դուր գան-
 « զատելու պատճառ կը փնտռեմ . ո՛չ , այս
 « երկրաշափական անխոտորութենէն չեմ ա-
 « խորժիր . քիչ մը անխնամութեան երեւոյթ
 « պէտք է ինձի . վարձկան ձեռքի մը ծառա-
 « յութիւնը չէ այլ սրտի մտօք անձի մը խը-
 « ւնալն որ կրնայ չէնցնել այս անարձագանք
 « պատերը : »

Սեդրաքի ընտանեկան բաժանումն ու-
 ըրիչ պատճառով մ'ալ ծանր ու դժուարին
 եղաւ . հայրենի տունէն մեկնելով հարկ
 եղաւ նաեւ թողուլ մանկութեան ընկե-
 րուհի մը :

Փոյր ու եղբայր ըսուելու չափ տղայ հա-
 « սակէ ի վեր , Սեդրաքի հետ մեծցած գե-

Երբեմն գիտութեանց եւ ուսմանց վը-
 րայ կը դառնար խօսակցութիւնը . պար-
 մանուհին , իր սեռին յատուկ բարեպաշ-
 տութեամբ , ըստ կարի կը զինադէր այն
 կտրուկ վճիռներուն՝ որով գիտութիւնն իր
 անխուսափելի ճամարտութիւնները կը ծա-
 նուցանէ . երկրաբանութենէ . մինչեւ աստ-
 զաբանութեան վրայ կը խօսէին եւ Սեդրաք
 իր բարձր կրթութեան շնորհիւ մի առ մի
 կը բացատրէր այն անողոք ու մտնջենական
 օրէնքներն՝ որով անհունապէս փոքրիկ հիւ-
 լէն ու անհունապէս մեծ տիեզերքը միևնոյն
 ներդաշնակութեամբ կը կառավարուին : —
 Ընկերական կենաց մշտայոյզ խնդիրներն ի
 կարգին վիճաբանութեան նիւթ կը լինէին .
 ազգաց ճակատագիրն , անհատներու ազա-
 տութիւնը , լեզուի ու կրօնքի տարբերու-
 թիւնն հետզհետէ կը քննուէին : — Սուրբիկ
 յուզեալ ձայնիւ կը սլաշտպանէր աշխատա-
 ւորներու տառապեալ դասն ու հարստու-
 թեան ի գործ դրած բռնութեան դէմ կ'ո-
 րոտար , մինչդեռ երիտասարդն հանդարտ
 ձայնով կը բացատրէր տնտեսական գիտու-
 թեան այն ամէնանուիրական սկզբունքն
 որ ամէն առուտուրի ազատութիւնն յար-
 գելու մէջն է եւ տրամութեամբ կը թուէր
 այն տարբեր տարբեր պատճառներն որոց
 մէջ փնտռել պէտք է թշուառութեանց
 դաղտնիքը :

Սյուպէսով եւ եւրոպացի հեղինակներու ընթերցանութեամբ ստացաւ ծաղկահասակ աղջիկն հիմնաւոր ու առողջ կրթութեան մը բոլոր տարերքը :

Սուրբիկ միանգամայն վարպետ գրչի տէր ու մանաւանդ տաղանդաւոր դաշնակահար մ'էր : Դաշնակը փոթորկեալ կամ հանդարտ ծովու մը պէս կը պատկերացնէր անոր մըրկոտ կամ անդորր ոգին . անզգայ գործիքի մը ձայնը չ'էր որ կը բարձրանար , այլ անոր ճարտար ու փափուկ մատներէն դղրդուած անբացատրելի ու հմայիչ ներդաշնակութիւն մ'էր հնչուն , պայծառ ու ազատ որ կը սաւառնէր ունկնդրին զմայլած հոգւոյն վրայ : Իր ամենէն սիրած վարպետը Մէնտէլսօնն էր , վասն զի Սեղրաքի սիրածն էր այն . ձայնն վերջն երբ խօսակցութեանց նիւթն սպառէր ու կամենային հանգիստ առնուլ , այն ատեն կը զարնէր այն Սօնաքներէն մին՝ որոց տրտմութիւնն ու վըսեմութիւնը միշտ գաղտնիք մը պիտի մնայ ամէնուն համար :

Հագուազիւտ բացառութեամբ մը պատանուին զերծ էր այն ողբալի ազատամտութենէն՝ որով նորատի աղջիկներն ու պառաւ կիներն իգական սեռին անհաւասարութեան դէմ կը բողոքեն շարունակ :

Սոխարհիս վրայ աղջիկը՝ պահանջող , պա-

ռաւը՝ գանգատող պիտի մնայ յաւիտեան :

Ոչ մէկ դար , ոչ մէկ լուսաւորութիւն պիտի կարենայ երբէք գոհացնել այս երկու անձնաւորութիւնները զորս բնութիւնը մի և նոյն դժգոհութեան շրջանակին մէջ միացուցած է :

Սղջիկն՝ յոյս ունենալուն վրայ կը զայրանայ , պառաւը՝ չ'ունենալուն համար , ու այս երկու հակառակ պահանջումները մի և նոյն բողոքով երեւան կ'եւնեն :

Դիտեցէք որ երբէք մանկամարդ ու ամուսնացեալ կին մը իգական սեռին գերութեան վրայ չի խօսիր . երիտասարդութիւնն ու ամուսնութիւնը կնոջ ամենագորութեան միջոցն է . բայց ամէն իշխանութիւն իր անկումն ունի ու զարմանալի չ'է որ տարիքնին առնող կիները , զուրկ ամէն թեկնածութենէ , անհամ ու անկարգ գտնեն այն ընկերական կեանքը՝ զոր իրենց երիտասարդութեան ժամանակ այնչափ հրապուրիչ կը գտնէին :

Սիրող հոգիները միշտ անձնութեան պատրաստ են ու Սուրբիկ այս անձնուէր էակներէն էր . բնութեամբ խրոխտ , այլ վեհանձն յօժարութեամբ երիտասարդին գաղափարաց բարձրութիւնը ճանչցեր ու մեծարեր էր , առանց սնտոյ հպարտութիւն մը ցոյց տալու : Սակայն այս խորին մտեր-

մութիւնն առանց վտանգի չ'էր : Այս փոխադարձ յարգանքն ու համակրանքն, երկու ծաւալման կարօտ հոգիներու ամենօրեայ միութիւնը, տարիքնին, գաղափարաց ու զգացմանց ներդաշնակութիւնն՝ անքակտելի կապ մը յառաջ բերին :

Պատանուհւոյն հրաշալի գեղեցկութիւնը Սեդրաքի խելքը գլխէն չ'առաւ, բայց անոր գորովալից մտերմութիւնը զայն չղթայեց ու աշխարհ այս աղջկան վրայ միայն հիմնուած երեւցաւ անոր աչքին :

Սեդրաք ու Սուրբիկ գիրար սիրեցին . բայց այս սէրը չ'էր այն վաղանցիկ ու խաբեբայ աւիւնն՝ որ հովի պէս կուգայ ու կ'անցնի, այլ խորին, սուրբ ու հոգեկան միաւորութիւն մը :

Ահա այս պատճառով Սիդրաքի բաժանումը դժնդակ զրկում մը դարձաւ . ընտանեկան գորովէ արդէն զուրկ, կարօտ մնաց նաև այն միակ երեսին որ իրեն կը ժպտէր : Անցեալ օրերու յիշատակն հեռաւոր ու կորուսեալ երջանկութեան մը պատկերին պէս անոր չիփթ մտքին մէջ կը նկարուէր : Յայտնի եղաւ որ չի պիտի կարենար անկէ զատուած ապրիլ : Գաղտնի նամակադրութիւն մը ըստ կարելւոյն մեղմացուց այս անջատման ցաւն : Երկար և անվերջանալի նամակներ էին ասոնք զորս ամէն գիշեր կը գրէր,

իր հոգւոյն ամէն տպաւորութիւնները, սըրտին դառնութիւններն, յոյսերն պատրանքն և ցնորքը ցրուելով թօթափելով անգգայ թղթին վրայ . սիրոյ բաժ մը չի կար այս գրութեանց մէջ . ո՛չ . սիրելը շատ չընչին, շատ տկար բառ մ'էր որ իր անհուն խանդաղատանքը չ'էր կարող բացատրել . եւ ոչ մի բառի մէջ, եւ ոչ մէկ նամակի մէջ կարելի էր ամփոփել իր փոթորկեալ հոգին :

Սուրբիկի նամակները մի և նոյն խոովեալ արձագանքները, մի եւ նոյն անհուն անձնուիրութիւնն ու ապագայի մտահոգութիւնները կը պարունակէին .

« Սիրելիս, քու սիրովդ ու հմտութեամբդ « սնուցիր զիս . յիմար եռանդով մը նետ « ուեցայ ամէն գաղտնիք իմանալու . դու « քովս էիր ու ամէն ինչ ուսուցիր ինձ . « խորխտ, գիտուն ու սիրեցեալ առաջնորդ « մ'էիր, ահա որ վարդապետութիւններ « ունէիր ընդօրիշ ծայրն որք քու բերնիդ « մէջ իրենց սոսկումը կը կորսնցունէին . ի « զուր ուզեցի մաքառիլ անոնց դէմ, քու « սէրդ յաջողեցաւ ընել ինչ որ հմտութիւնդ « նախապաշարմանցս դէմ չ'էր կարող ընել . « համոզուեցայ քեզի : Կապուած էի բեզի « այն միակ սիրով զոր երիտասարդու « հին երկու անգամ չ'ունենար իր բոլոր

« կեանքին մէջ . մօտ թէ հեռու միշտ պաշ-
 « տեցեալ յիշատակ մ'ունիս սրտիս մէջ զոր
 « երկկեղած բարեպաշտութեամբ կը պա-
 « հեմ : »

Ուրիշ նամակի մը մէջ այսպէս կ'ըսէր .
 « Ուր ես , Սեդրաք : Ձմրան գիշեր է ցըր-
 « տին , ձիւն ու բուք կը տեղայ , ի՞նչ կ'ը-
 « նես առանձին ու մթին սենեկիդ մէջ . այս
 « տունը բանտ մ'է նսեմ քանի որ հոս չ'ես .
 « ծնողացս սէրը չի շնուր այն պարապը զոր
 « դուն թողուցիր : Զ'ըլլայ թէ յուսահատ
 « քաջութեամբ , չափազանց աշխատութեամբ
 « առողջութիւնդ վտանգես : Անձիդ տը-
 « ուած հարուածը միայն քեզի չը պիտի
 « զարնէ : »

Եւ այլուր . « Լսեցի քննութեանցդ յա-
 « ջողութիւնը . մաթեմաթիքը միշտ կը սի-
 « րէիր , ու ճշմարտութեան գիտութիւնն է
 « կ'ըսէիր . կը տեսնես թէ ի՞նչպէս կը յի-
 « չեմ բոլոր խօսքերդ . սակայն չ'ըլլայ թէ
 « այդ պարապունքը Սուրբիկդ մոռցնել
 « տայ քեզ : Ես կ'ուզեմ որ քու համբաւդ
 « այնչափ մեծ ըլլայ որչափ մինչեւ հիմա
 « տեսած զրկումդ : Քու անունդ պէտք է ,
 « կ'ուզեմ որ մեծարանօք յիշուի ու ես ա-
 « նով պարծենամ : »

« Դուն հարուստի աղջիկ ես , կը գրէր
 « օր մը անոր երիտասարդը , ես ալ հա-

« րուստի որդի էի , բայց հիմա ոչինչ եմ .
 « տտեն մը չ'էի եւ հիմա ալ չ'եմ տար կա-
 « րեւորութիւն հարստութեան , բայց թէ
 « որ միջոց մ'է այդ քեզ մօտենալու , Սուր-
 « բիկ , հնդիկ իշխանի մը չափ հարուստ
 « պիտի ըլլամ : Անուան ու փառքի հետա-
 « մուտ չ'էի եւ չ'եմ , սակայն եթէ քու ծը-
 « նողացդ աչքին այդ է այն պատուանդանն .
 « որով մինչեւ քեզ բարձրանալ ներսալ է ,
 « լա՛ւ ուրեմն , պիտի մոռնամ , պիտի փա-
 « կեմ սիրտս , ու միտքս միայն մաշեցնելով
 « պիտի ստանամ այն դիրքը զոր ընկերու-
 « թիւնը կը պահանջէ նորեկներէ : »

Այս հաստատ համոզմամբ ձեռք զարկա-
 իր երկրաչափական ուսմանց զորս քանի մը
 տարիէն աննման յաջողութեամբ մը պիտի
 աւարտէր , և Համալսարանին մէջ ճանչցաւ
 Տիգրանն ու սիրեց զայն եղբոր մը չափ :
 Այս երկու պատանիներն այնչափ աւելի զի-
 բար կը սիրէին որքան մինչեւ ցայն վայր
 զլացուած էր իրենց ամէն գորովանք , իրա-
 բու համար գաղտնիք չ'ունեցան եւ ոչ մէկ
 ժամանակ :

Տարիքի պզտիկ տարբերութիւն մը պատ-
 ճառ չ'եղաւ իրենց սրտի կապերը մեմեանց
 հաղորդելու . Սեդրաքի նոր բարեկամն ա-
 նոր սփոփանք ու քաջալերութեան օրի-
 նակ մ'եղաւ եւ անոր զուարթ ու խնդուն

երեսը՝ մասամբ թեթեւցուց ուսման տարիներու աշխատութիւնն ու տխրութիւնը :

Տիգրանի միջոցաւ ծանօթացաւ նաեւ Խոսրովին հետ որ նոյնպէս զուարթ ու զուարճախօս ուսանող մ'էր, եւ այս ընկերական կեանքով կարծես անզգալի կերպով վերջացուցին տարեշրջաններն ու վերջինքնութիւնները տուին :

Խոսրով դատաւորական ճիւղն ընտրեց . Տիգրան ազատութիւն կը սիրէր միշտ, ու փաստաբանական ասպարէզը մտաւ . պաշտօնէութեան փառքն, որ Խոսրովին բոլոր ակնկալութիւնն էր, իրեն համար նշանակութիւն չ'ունէր : Այս երեք մարդիկը՝ չորս տարի դասընկերութիւն ընելէ վերջ՝ իրարմէ կը բաժնուէին աշխարհի պայքարին մէջ մտնելու համար :

Բայց Խոսրով պարզ ու գոհ սրտով չի զատուեցաւ իր ընկերէն . գաւառացի՝ այսինքն ի բնէ խորամանկ՝ բնաւորութեամբ խիստ հեռի էր Տիգրանէն : Սակայն իրաւ է որ երբեք միմեանդ ղէմ մեղադրելի վարմունքի մէջ գտնուած չ'էին ու թէ որ Տիգրանին ծանր եկած բան մը միայն կար, այն ալ սա էր թէ իր ընկերը Զանաջած էր ատեն մը իր յոյն սիրուհին ձեռքէն կորզել . բայց աղջիկը՝ բացէ ի բաց ծաղր ու ծանակ ըրած էր արդէն իր գոթաղդ

հակառակորդն ու զայն Համալսարանին բոլոր ուսանողաց կատակներուն ու հեգնութեանց մատնած էր :

Խոսրով՝ ամէն բանէ աւելի ընկերական դիրք մը ձեռք բերելու հետամուտ՝ յօժարակամ իր նպատակի յաջողութեան գոհած էր ամէն զգացում . կատարեալ տէր իր անձին, վարժած ծածկելու այն ամէն դառնութիւնը՝ զոր Համալսարանին մէջ Տիգրանին բարձր դիրքն իր նախանձոտ սրտին մէջ կը թափէր, բայց ամէն ատեն կարօտ անոր օգնութեան, վկայագիր մը ձեռք բերելու համար, վկայագիր՝ որ ամէն ասպարէզ պիտի բանար իր առջեւ, խոհեմութիւն համարած էր զգուշանալ ամէն ընդդիմութեան ու հակառակութեան փորձերէ : Ընդհակառակն խոնարհ ու հաճելի ձեւերով անոր պաշտպանութեան ապաւինիլ կը ցուցունէր, սրով յաջողեր էր Տիգրանի կատարեալ վստահութիւնը շահելու :

Անգամ մը միայն քիչ մնացեր էր վար առնլու այս կեղծաւորութեան դիմակը : Վայրենի ու վաւառտ սէրով մը սիրած էր այն գեղեցիկ շելլենուհին որ Տիգրանի կը ժպտէր չարունակ . ինքն երկու տարիէ ի վեր մէկ ժպտին կարօտ, մէկ նայուածքին կապուած, մաշեր ու սպառեր էր երբ իր երջանիկ ընկերն, ամէն բանի մէջ ճակատա-

գրէն օգտուած, անյուսալի յաջողութիւն մը ձեռք կը բերէր եւ որ աւելին է, ամէն օր համար կուտար իրեն՝ վայելած բոլոր շը, նորհներուն :

Ափսոս, վայելչութեան կողմէ չէր կարող մրցիլ իր գեղեցիկ ոսոխին հետ . իր կարճ հասակով, ցած ձակտով, գոռզ մազերով ու ծաղկաւեր դէմքով, բարեձեւութեան պահանջումներ չէր կարող ունենալ . բայց իր առաւելութիւններն ալ կը կռէր անոր փոխարէն . իր հայրենիքէն ոտքով եկած էր Պոլիս, եօթն տարեկան եղած ատենը, և Ղալաթիոյ վարժարանին մէջ տընտեսին քով ու անոր կերակուրներով ապրած էր մինչեւ տասներեք տարեկան հասակը երբ յաջողեց էր Շահնազարեան վարժարանը մտնել . ամէն բանի կարօտ, ամէն բան ձեռք բերեր էր աննման հաստատամտութեամբ . մանկութենէն դատապարտուած ընկերական ամէն մահացումներու, մարդատեաց մէկը դարձած էր ու կիսկատար փիլիսոփայութեամբ մը զոր իր մոլար սկզբամանցը կը համաձայնէր, շուտով համոզուած էր թէ չարն ու բարին գոյութիւն չունին, թէ վատութիւնը տեղին համեմատ ազնուութիւն է, թէ մարդուս գերագոյն նպատակն իր ետութեան մէջ կը կայանայ :

Հետեւապէս գէշ ոգւով ու սխալ դաս-

տիարակութեամբ զօրացած, և ոչ մէկ բանի մէջ լաւ կողմը կրցած էր նշմարել : Հեղինակուհին սէրն անգամ չէր այն բարձր ու ազնիւ զգացումն որ մարդն անասուններէն կը բաժնէ, այլ վայրագ ու ահաւոր իղձ մը ու տանջանք մ'էր :

Երբէք չէր ներած իր պատանի ընկերոջը դասի մէջ առաջնութիւնը . սիրոյ ասպարէզին մէջ անոր նախամեծար համարուելն իր համբերութեան չափը լեցուց . մութին մէջ սպասող կատարեալ թշնամի դարձաւ իր սրտէն, թէ եւ անկարող անոր փնտրելու : Աղջկան մօտ իր խնդիրքն ու հետեւանքն հետեւեալ օրը Տիգրանին միջոցաւ տարածուելով Համալսարանին մէջ, մին իր ծաղրանկարը ինքեր էր որուն մէջ իր ծակոտեալ երեսը գեղուհւոյն շրթանցը կը մօտեցնէր երբ սա զգուանօք գլուխը կը դարձնէր . ուրիշ մը փոքրիկ ոտանաւոր մ'էր չինքեր անոր վրայ որ բոլոր ուսանողներուն բերանն ինկաւ :

Այն ատեն անհաշտ ու ոխակալ լուր-թեամբ մը պաշտպանեց ինքզինքը . երկու տարի կար չրջանն աւարտելու . քիչ մը վերջը Տիգրանի լըումն ալ տեսնելով անհուն գուհացում մը ունեցեր, կատարեալ վրէժ-խնդրութեան համ մ'առեր էր անկից : Բայց այդ իր նուաստութիւնը չէր փոխարինած .

բաղդէն հարուած մը տուած էր Տիգրանին , ինք իր կողմէն բան չ'էր կրցեր ընել :

Ասոր հետ մէկտեղ մտերմութեան ու բարեկամութեան ցոյցերը կրկնապատկել հարկ եղաւ երբ աւարտման ըննութիւնը մօտեցան :

Արդարեւ անօգուտ չ'եղաւ այսքան կեղծաւորութիւն . իր վկայագիրը Տիգրանի շնորհիւն ստացաւ . ամէն դասի մէջ յետագէմ , իր բարեկամին դասատուաց քով ըրած բարեխօսութեամբ ձեռք բերաւ այդ պաշտելի թուղթն որու վրայ իրաւամբ կը հիմնէր իր բոլոր ապագան :

Չատուեցան իրարմէ փոխադարձ անձնուիրութեան խոստումներով . « Դատաւոր եղած ատենդ չ'ըլլայ որ իմ իրաւունքներս անտես ընես », ըսաւ Տիգրան , Խոսրովին ձեռքը սեղմելով . — « Ոչ ոք զքեզ պաշտպանելու յաւակնութիւնը կրնայ ունենալ երբ դուն կեցած ես », պատասխանեց իր բարեկամը :

Իսկ Սեդրաքի ու Տիգրանի բաժանումն աւելի սրտայայտ եղաւ . երկու եղբայր այնչափ չ'էին սիրած զիրար որչափ այս երկու ուսանողները . իրենց վիշտերն եւ ուրախութիւնը միասին բաժնած էին մինչեւ այն ատենը :

Սեդրաք իր երկրաջափական վկայագիրն

ստանալէ յետոյ Ատանայի երկրորդ երկրաջափ անուանեցաւ ու մեկնեցաւ Պոլսէն . անտանելի թուեցաւ այս բաժանումը Տիգրանին . ամէնքն այս գաւառին վատ ու մահաբեր օդին վրայ կը խօսէին , իսկ Սեդրաք բնաւ չի դեղեւեցաւ . իր բարձր արժանիքը գործով պիտի ապացուցանէր . իր սիրուհւոյն ճանչնալը չ'էր բաւեր իրեն , անոր ընտանիքն ալ համոզել կ'ուզէր : « Սուրբի'կ , քեզի համար կը մեկնիմ », ըսաւ նորատի աղջկան : Սուրբիկ այս զօրաւոր մարդուն միակ տկար կողմն , այս Աքիւլլէսին միակ վիրաւորելի կէտն էր :

Տարի մը կայ որ երիտասարդ երկրաջափն իր պաշտօնին գլուխն է , ուր յաջողած է իր պաշտօնակցաց եւ մեծերուն յարգանքն ու համակրանքը չահիլ : Ատանայի դաշտին մահաբեր օդը բարւոքելու համար եղած ջանքերէն եւ ո'չ մին յաջողած էր . Սեդրաք այս մեծ ու մարդասիրական նպատակին նուիրեց ինքզինքն . իր պատրաստած յատակագիծն ու ծրագիրը բոլորովին պիտի մաքրէին այդ տղմուտ դաշտին վատառողջ ժանտահոտութիւններն , ու երկրագործին պիտի տային ընդարձակ ու բարեբեր հողեր . Սեդրաքի առաջարկութիւնը բոլոր գաւառին համար կենսատու խնդիր մ'էր եւ իր ծրագիրն ամբողջապէս ընդունուեցաւ . գա-

ւառին կառավարիչը Մէճիտիէի շորրորդ աստիճանը խնդրեց այս եռանդուն պաշտօնակալին համար, որ անմիջապէս շնորհուեցաւ: Այլ գանգատելու տեղի չի կար. բաղդը կ'սկսէր ժպտիլ: Իր առանձնութեան մէջ չէր յուսահատած երբէք. սիրունակոյն պատկերն հոն էր որ զինքը կը քաջալերէր: Քայլ մ'եւս եւ ահա առաջին երկրաչափ պիտի անուանուէր: Ո՛հ, այն ատեն բաց ճակատով պիտի դառնար Պոլիս ամուսնութեան խնդրելու իր սիրած աղջիկը. ընտանիքը չէր կրնար դժկամակիլ այլ եւս: Երազէ իրականութեան մէջ անցնելու համար այս քայլը միայն մնացեր էր: Սեդրաք իր աշխատութիւնը կրկնապատկեց. կառավարութեան պաշտօնէի մը յարմար հանդարտ գործունէութիւն մը չէր, այլ հիւանդոտ տենդէ մը վարակեալ անձի մը նման կը վարէր իր անտանելի աշխատութիւնը: Զորս մարդու գործ էր ստանձնելու քսան մարդու գործ կը տեսնէր. անիռ մանալի պատերազմ մ'էր զոր ժամանակը փութացնելու համար կը մղէր ամէն օր. պաշտօնի բարձրացում խոստացեր էին իրեն, բայց վեց ամսէն առաջ չէր կրնար կատարուիլ. ապրիլի վերջն էին. վեց ամիս՝ վեց տարուան չափ երկար թուեցաւ իր անհամբեր սրտին: Եթէ զաշխարհ բեռ

ցընէին իր ուսին վրայ այս պայմանաժամը կարճցնելու համար, յօժարութեամբ պիտի ընդունէր այս նոր Աթլասը:

Մէսաժըրիի Բաֆֆէ երկկայմ շոգենաւն, որ այն ատենը Պոլսոյ եւ Աղէքսանդրիոյ միջեւ թղթատարութիւն կ'ընէր, իր շաբաթական ուղեւորութիւնը կատարելով մայիսի մէջ կիրակի առաւօտ մը Վուսիորի ջուրերը կը մտնէր նոր հարսի մը պէս քծնելով: Նաւուն կամրջին վրայ երիտասարդ ուղեւոր մը կը տեսնուի գունասարդ ուղեւոր մը կը տեսնուի գունաւոր ջուրերուն. մակույկներն անմիթափ ու դողդոջուն. մակույկներն անմիջապէս կը շրջապատեն նորեկ շոգենաւն. ասոնց միոյն մէջ Տիգրան կը գտնուէր որ առանց սպասելու շոգենաւին կենալուն, չուաններէն վեր ելնելով դէպի երիտասարդը վազեց ու զայն ողջագուրեց. Տիգրան, Սեդրաք, այս երկու բառերը միասին լսուեցան ու երկու բարեկամներն արտասուելով իրարու գիրկ նետուեցան. թէ՛ մ'ատեն հեծկտանք ուրիշ բան չի լսուեցաւ. արդարեւ սրտայոյզ տեսարան մ'էր գիտել այս երկու երիտասարդները՝ զոր ճակատագիրն եղբայրութենէ աւելի սերտ կապով մը միացուցած էր: «Արիացիր, Սեդրաք» ըսաւ վերջապէս Տիգրան վեր առնելով ու համբուրելով իր բա-

ընկամին դալկահար ճակատը . « Ճշմարիտ է ուրեմն », հարցուց տարաբաղդէն հազիւ լսելի ձայնով մը :

Տիգրան չի պատասխանեց , այլ տոմս մը միայն նետեց ուղեւորին ոտքը :

Տիկին եւ Պ . Գ . պատիւ ունին խնդրել որ հաճին ներկայ գտնուել այս կիրակի առաւօտ իրենց Սուրբիկ դստեր վսեմ . Արամ էֆէնտիի հետ պսակման արարողութեան որ պիտի կատարուի Գատը - Գիւղի Ս . Թագաւոր եկեղեցւոյն մէջ :

Ահա ինչ որ ուղեւորին շուարած ու նըսեմացած ակնարկը կարդաց այս հեշտաբոյր ու ոսկետառ տոմսակին վրայ : Ստոյգ էր ուրեմն այն անհաւատալի գոյժն . եւ ինքն երեսի վրայ թողլով իր պաշտօնն , առանց վայրկեան մ' սպասելու վազեր եւ հասեր էր այն օրն հազիւ յորում Սուրբիկ պիտի պսակուէր :

Գատը - Գիւղի Ս . Թագաւոր եկեղեցին քառակուսի , պզտիկ ու գեղեցիկ շէնք մ'է եւ հոյակապ մարդու մը առատաձեռնութեան արդիւնք : — Խուռն բազմութիւն մը եկեղեցւոյն ամէն կողմը կանուխէն գրաւած է . բակը , բանկալը , խորհրդարանին մէջ անգամ կենալու տեղ չի կայ . հետա-

քիբր ամբոխն հրաւիրելոց մուտք անգամ թողած չ'է :

Ժամը վեցն է . հանդիսին տէրերն հրաւիրեալներուն հետ հասան ու անանցանելի մարդկային պատնէշէ մը թափանցելով յաջողեցան եկեղեցին մտնել . պսակի արարողութիւն կայ . հանդիսականներուն մէջ կը նշմարուին Պոլսոյ առեւտրական տանց գլխաւոր ներկայացուցիչները , դատական իշխանութեան անդամներ եւ հայազգի բորձրաստիճան պաշտօնատարք . փեսայն քառասնամեայ պաշտօնակալ մ'է՝ որ վայելչապէս կը կրէ Միւթէմայիգի ոսկեճամուկ համազգեստը . հարսն հագած է սպիտակ կօծի երկար շրջագգեստ՝ հարսանեկոյն թափանցիկ շղարչով ու իր կոհակածուփ մագերով ծածկուած . դիւրին է նշմարել բարձեւ հասակ մը , նեղ , նեղ , տփի մէջ ամփոփուելու ու ձգուելու չափ նեղ մէջք մը որ թաւալուն , հպարտ ու շացուցիչ կուրծք մը կը կրէ , ճակատ մը անամպ արշալոյսի պէս պայծառ , աչքեր սեւ ու խոշոր որոց վրայ չուր կուտան իր երկար բիւրբը , բերան մը գարնան վարդի պէս թարմ ու կարմիր . քիթն ուղիղ , ուռնգերն ուռած , թափանցիկ , դիւրայոյզ ու հրապուրիչ . սպիտակ ձեռնոցներ մինչեւ թեւերը կ'երկարին ու երեւան կը հանեն անոր քնքոյշ ու ան-

նմանելի գիծերն, ու նոյնպէս ճերմակ սընդուսէ կիսակօշիկներ կը սեղմեն անոր փողբիկ ոտները:— Տասնևեօթը տարեկան կայ այս աղջիկն, այս մեհեանին մէջ ճշմարիտ դիցուհին՝ որ կ'իշխէ բոլոր հաւատացեցող վրայ:

Ասակի արարողութիւնն սկսաւ, մահուան ողբերու նման տխուր երաժշտութեամբ մը. միշտ խորին տպաւորութիւն մը յառաջ կը բերեն այս տխրանուագ աղօթքներն. ապստամբ միտքը սլահ մը կ'ընդարմանայ ու հոգին հմայութեան մը ներքեւ կը վերանայ ու անմատչելի երկնադաւառներու մէջ կը սաւառնի. բարեսպաշտ լուսթիւն մը կը տիրէր. պսակադիր քահանայն ձայնը բարձրացուց ու փեսին դառնալով՝ «Տէ՛ր ես այս օրիորդին» ըսաւ հանդիսաւոր հարցումը կրկնելով. «Այո՛» պատասխանեց փեսան գլուխը խոնարհեցնելով. «Եւ դու հնազա՞նդ ես, աղջիկս», ըսաւ քահանայն օրիորդին ուղղելով խօսքն. աղջիկը վեր առաւ գլուխն... երկու սլաքներ, ո՛չ, երկու հրացայտ շանթեր պատահեցան իր մօլորեալ ականարկին. բողբոջ, սպառնացող, որոտացող ձայն մը կարծեց լսել, նենգաւոր բառը կարծես ականջին զարկաւ, աչքերը մթադնեցան, խուլ բժժանքով ականջը լեցուեցաւ ու դէմքը մահատիպ թալկութիւն

մը գրաւեց. Սեդրաք իր բարկացայտ նայուածքը աղջկան վրայ սեւեռներ էր:

Սեդրաք, անշուշտ իրական բան մը չ'էր կրնար ըլլալ ասի, այլ արհաւիրից տեսիլ մը զոր իր խռովեալ խզճմտանքը միայն արտադրած էր: Սեդրաքի ներկայութիւնն անբացատրելի էր: Այն վայրկենին իսկ ուր նոր ուխտով մը աւելի հին, աւելի նուիրական ուխտ մը կը դրժէր, ճիշդ այդ վայրկենին երիտասարդին նայուածքը մահատու գալոյնի մը պէս շողացեր էր աչքին. թէ որ ապտակ մը ուտէր, յօժարակամ պատրաստ էր ներելու. այլ այս անխօս ներկայութիւնն այնչափ աւելի նախատալից թուեցաւ որչափ լռին ու իրաւացի էր:

Մարդս ամէնէն աւելի անիրաւ եղած ատենը կը բարկանայ. նոյն բանը պատահեցաւ Սուրբիկին. կանացի սիրտն անյատակ ու անքննելի վիճ մ'է. ճշդիւ չ'է կարելի անոր հոգւոյն վրձակն հաստատել: Եւ սաչափն ստոյգ է որ ուրիշի մը հետ ամուսնանալ որոշելով հանդերձ՝ Սուրբիկ իր վաղեմի բարեկամը յաւիտեան կը սիրէր: Անոր հեռացումն ու տաժանելի վրձակն իր գըթութիւնը չարժեր էր, եւ սէրը տարօրինակ երեւոյթ մը կ'զգենու երբ գըթութեան կը միանայ. տեսակ մը շնորհ կը դառնայ որ տուողին բարի կամեցողութեան ձեռք

ուած է . սէրը չի մուրացուիր այլ կը պահանջուի . ողորմութիւն մը չ'է այլ տուրք մը :

Նրիտասարդին վիճակն աղջկան մօտ աւելի պաշտպանութեան զգացում մը յառաջ բերած ու այս կերպով իր սէրը պարտականութիւն մը լինելէ դադրած էր առանց անհետանալու . միւս կողմէ իր ընտանեաց ճնշումն որ բռնութեան մօտեցած էր , իրեն խոստացուած ամուսնոյն բարձր դիրքն ու պզտիկ փառասիրութեան զգացում մը՝ ամէնքը միացեր էին հեռաւոր անձի մը տըրուած խոստումը մէկդի ընելու : Բայց այս յանկարծական վերադարձն հաշուի մէջ չ'էր . ինչպէս ըսինք Սուրբիկ իր մանկութեան տարաբաղդ ընկերը միշտ կը սիրէր . զայն տեսնելուն յիմար փափագ մը ունեցեր էր անոր զիրկը նետուելու ու արտասուելու . բայց առանց կանխաւ իրմէ ո' եւ է բացատրութիւն խնդրելու՝ անոր այս յանկարծական ներկայութիւնն , հրապարակաւ զինքն ամօթահար ընելու անողոր փորձ մը ու թշնամանք մը նկատեց եւ իր բոլոր սիրոյն հակառակ՝ զինքը նուաւսացնելու այս ջանքը խիստ ծանր եկաւ իրեն : Ինքնիրեն երիտասարդին համար մեծ գոհողութիւններ ըրած ըլլալ կը կարծէր ու դիմացինն ապաքախտ համարեց այս թշնամութեան ցոյցին

համար ու այլ եւս ամէն բարեկամութիւն վերջացած : Յանցանքն իրը չ'էր եթէ գացեր էր աշխարհիս մէկ ծայրն ու անպաշտպան թողեր էր զինքն անգութ հօր մը բռնութեանց ներքեւ ու հիմա եկեր էր իբրեւ թէ համար պահանջելու իրմէն : Զինքը սիրել խոստանալով յաւիտենական գերութեան դաշն կռած չ'էր ու Սեդրաք իրաւունք չ'ունէր այնչափ ատեն անտարբեր ու լուռ կենալէ վերջը ճիշդ պսակի արարողութեան ժամուն սպառնալից ստուերի մը պէս երեսին զարնելու իր ընթացքը : — Նահանջել կարելի չ'էր այլ եւս . բոլոր գիւղին մէջ ծաղր ու ծանակ ու շողակրատ ամբօխի մ'առջեւ ամօթահար ըլլալու վախը մեռնելէ աւելի սարսափելի էր :

Ու Սեդրաք ճիշդ զինքն այս նուաստութեան մատնել եկեր էր անշուշտ : Այս մտածումները մէկ մանրեկրորդի մէջ Սուրբիկի մտքէն անցան , ու յիմարուհին՝ ինքնիրեն եթէ ոչ պարկեշտութիւն գէթ արդարացում մը գտնել կարծեց իր վարմունքին մէջ . նա մանաւանդ աչքին զարկեր էր երիտասարդին ճամբորդութեան անճոռնի հագուստներն հրաւիրելոց սեւ ու անքնադատելի զգեստներուն մէջ . անոր արեւէն ու հողմէն սեւցած երեսը չը գիտեմ ի՛նչ վայրենութեան երեւոյթ մը տուեր էր անոր սո-

վորաբար տրտում երեսին ու անմիջապէս մեծ տարբերութիւն մը նշմարեց էր երկ տասարդին ու իր ամուսնոյն մէջ :

Սեդրաք իրեն համաստիճան մէկը չէր . իրմէ վար դասի մը պատկանող անձի մը կողմէն , նոյն իսկ թէ որ պաշտեցեալ մէկը լինէր այդ անձը , Սուրբիկ թշնամանքի մը հանդուրժողներէն չէր ու չի հանդուրժեց . ամբարտաւան կերպով մը վեր առնելով իր գլուխն՝ « Այո՛, Տէր Հայր » , ըսաւ քահանային , « հնազանդ եմ » :

Սյապիսի հանդիսաւոր վայրկեաններու մէջ բնական եղող յուզումէ ի վատ ոչ որ բան մը նշմարեց հարսին դէմքին վրայ . այս անգարձ որոշումը կայծակի արագութեամբ տրուեց էր անոր մտքին մէջ ու մէկ բառով ճակատագիր մը խորտակեց էր : Ահա այսպիսի խախուտ ու անիրաւ յատճառաբանութեան մը կը յենուր այս անողորմ որոշումն , որ մանկութեան ու պատանութեան ամէնէն նուիրական կապերը դանակի մը պէս մէկ հարուածով կը ջնջէր . ափսոս . ու հարկ է աւելցնել որ այս աղջիկը թերեւս լաւագոյն կինն էր աշխարհիս վրայ :

Սեդրաք իր պաշտօնատեղին չի վերադարձաւ եւ ոչ իսկ հրաժարական մը կամ լուր մը ղրկեց . ի՛նչ օգուտ այլ եւս : Սյս

անլուր մատնութիւնն ահարկու հարուած մ'եղաւ գլխուն որ զինքն ընդարմացուց ու ապշեցուց . իր սէրն , իր անձնութիւնն , այս ուխտագրութ աղջիկն , այս հարսայնիւքն , ուրիշ բան չ'էին կրնար լինիլ բայց անհաճոյ երազ մը ուսկից սթափիլ կ'ուզէր : Ինչ որ հզօրագոյն յուզումները չ'էին կարողացեր ընել այս ուժով մարդուն վրայ , մատնուած սէրը կարողացաւ ընել : Սեդրաք ընկճեցաւ . իր սրտէն զարկեր էին զինքն . այս աղէտը խորտակեց էր իր հոգւոյն միակ զսպանակն , ե ուղեղը չ'էր կըրցած դիմագրել այս անակնունելի բաղխման . բժիշկները մօտալուտ խելագարութեան նշաններ նշմարեցին անոր վրայ :

Եէտի - Գուլէէն Վէլի - Էֆէնտի երթալու ճամբուն վրայ ամայի եւ առանձնացեալ դաշտի մը մէջ երկյարկ , փայտաչէն ու քառակուսի շէնք մը չի բարձրանար այլ կը տարածուի . հին , գրեթէ խարխուլ ու ընդարձակ ցարկ մ'է որուն յաւիտենական դեղին գոյնն առածի կարգ անցած է . զիմացը կայ փոքրիկ պարտեզ մը որուն մէկ մասը բանջարեղինաց յատուկ է ու միւս մասն հասարակաց գրօսափայր մը լինելու յաւակնութիւնն ունի : Ադրիանուպոլսոյ շոգեկառքն անոր արեւմտեան կողմը քերելով իր

երկաթէ ճամբուն վրայ կը սրանայ :

Այս պատմական չէնքն Հայոց Ազգային Հիւանդանոցն է : Ես չեմ նայիր ո՛չ անոր փլատակ սպառնացող պատերուն և ո՛չ աղ-քատիկ անկողիններուն . անոր տխուր ճա-կատը զարդարող աչքային անունն իմ սիրտս կը գրաւէ ու անմիջապէս կը սիրեմ այս քայքայուն չէնքը :

Օրինաւորութիւն , ճշգրտութիւն ու հայրա-կան հոգածութիւն մը կը տիրեն այս ճըշ-մարիտ ազգային հաստատութեան մէջ : Ա-նոր հիմնադրին նուիրական ոսկերտօիքն Մայր-Եկեղեցւոյ մէջ կը հանգչին , այլ անոր ազգանուէր ոգին յաւիտեան կը հսկէ այս սփոփանաց յարկին վրայ :

Հիւանդանոցին մէջ մաս մը կայ որ ամուր պատերով բաժնուած է ու երկաթէ հաստատ ձողեր անոր պատուհանները կը զարդա-րեն . 40 - 50 հոգւոյ չափ բազմութիւն մը կ'ապրի հոն հզօր ու որոտաձայն պահապանի մը ազդած սարսափին տակ հնազանդ : Գը-լուխներն պզտիկ դգակ մը , լայն ու հաստ բրդէ շապիկ մը , նոյնպէս լայն ու միւնոյն կտաւէ տաքատ մը այս թշուառութեան զինուորներուն միօրինակ համազգեստն է : Մեծ մասը նստած է փայտէ տախտակա-մածի մը վրայ ու շրջանակ մը կազմած է : Դէմքերն լուրջ ու խոժոռ , ակնարկներն

շրջուն ու մոլորեալ , ձայներնին ցած ու հանդարտ , այս մարդիկը նորեկ այցելուին աչքին կարծես ծանր ու դժուարին խնդրոյ մը համար խորհրդակցութեան մէջ են . մաս առ մաս իրարու հետ կը խօսին , կը պա-տասխանեն , կը վիճին ու առանց մօտէն ականջ տալու անոնց խօսակցութեան ան-կարելի է դատել այս տարաբաղդներուն վիճակը :

Յիմարներն են ասոնք :

Ահաւոր ու կարեկցութեան արժանի տեսարան :

Այս միազգեստ տարաբաղդներուն մէջ երիտասարդ մը կը նշմարուի իր զուարթ ու խնդուն երեսօնն ու համակրելի ձեւերովը . արագ , գրեթէ տենդային արտասանութիւն մը ունի . հակառակելու չի գար անոր , ան-միջապէս կը զայրանայ ու կ'սպառնայ . իր բաղդակիցներէն միոյն հետ կը խօսի շա-րունակ որ իրեն մօտիկ չ'ընեն . կը խօսի ու կը խօսի , կարծես պատմութիւն մը կ'ընէ ու վճիռ մը կ'սպասէ անկից . — Ի՞նչ կը շա-ղակրատէ այս յիմարն . երբեմն կ'երգէ ու գիշերն անխօս լուծեան մէջ ամէնքը կը ճանչնան անոր սիրած երգերուն ողբալի շէշտը :

Այս յիմարը Սեդրաքն է :

Տարուան մը չափ ամէն բժշկական խը-

նախք անօգուտ դառնալով, ընտանիքը պարտաւորեցաւ ազգային խնամոց յանձնել զայն :

Տիգրան ուրբաթ և կիրակի օրերն յառկացուցած է իր բարեկամին՝ որ զինքը չը ճանչնար :

Ի զուր նոր կայծով մը բորբոքել կ'ուզէ այս մարած հրաբուխն, ու արձագանք մը արթնցնել անոր խորայատակ սըրտին մէջ . ամէն յոյս շատոնց վերջացած է ամէնուն համար եւ Տիգրան միայն կը յամառի բազդին ու գիտութեան դէմ . իր այցելութիւններն անպակաս են : Հիւանդանոցի մարդիկներն յիմարին եղբայրը կը կարծեն այս նորատի երիտասարդն՝ որ իր հանգստութեան ու զբօսանաց ժամերը նըուիրական պարտականութեամբ կը լեցնէ ու ամէն անգամ արտասուելով կը վերադառնայ :

Սեդրաքի այս մահացումը երկար չի տեւեց : Երկինք գլխաց կարծես այս թշուառին . օգոստոսի սկիզբները ծանր ժանտաւտենդէ մը բռնուեցաւ ու տասնևութ օրուան մէջ հալեցաւ այս առիւծի պէս տըղան . ուրբաթ երեկոյ մէր, օրհասական ճգնաժամն սկսաւ, վերջին պայքարը կենաց ու մահուան մէջ : Գոգցես բազդին անողորմ հեգնութեամբ հիւանդը պահ մը սթա-

փեցաւ իր մահատիպ թմրութենէն . տըրտում նայուածքը չորս կողմը սեւեռեց, Տիգրանը միայն տեսաւ քովը, նշան ըրաւ անոր մօտենալու եւ իր սառ կտրած չըրթունքով համբուրեց երիտասարդին դալուկ ճակատը . ու քիչ մ'ատեն կամաց, խիստ կամաց ձայնով մը խօսեցաւ անոր հետ . . . կէս ժամ վերջը Սեդրաքի աստղը չիջեր էր :

Սեդրաքի կրօնական համոզումները կարի սահմանափակ էին . քրիստոնէութիւնն յարգելով հանդերձ գերագոյն էակի մը գոյութեան հաւատալէն անդին անցած չէր երբէք : Մահուան ճգնաժամին մէջ անոր յուշաբերած վայրկենին ուղեր էին իր մոռցած պարտականութիւններն յիշեցնել ու բարեսիրտ պանդուխտ քահանայ մը յանձն առեր էր այս դժուարին պաշտօնը . Սեդրաք բացարձակ կերպով մերժեց ամէն աղերս ու խրատ : « Ես խղճի և սկզբունքի տէր մարդ եմ, ըսաւ քրիստոնէութեան այս համեստ ներկայացուցչին, ու կեղծիք չ'եմ ընդունիր մահուան անկողնոյս մէջ : »

Փահանայն չի պնդեց, Սեդրաքի անկեղծութիւնը զինքն համոզեց ու չ'ուզեց բռնանալ անոր խղճմտանքին վրայ . ասի այն բարի անձերէն մին էր որոնց մօտ պարզամտութիւնն ուղղութեան եւ առաքինու-

թեան լաւագոյն առաջնորդն եղած է : Իրմէ աւելի գիտուն կրօնաւոր մը ինքզինքը թե-
րացած պիտի նկատէր Սեդրաքի վրայ բռն-
նութիւն ու ճնշում չի գործածելուն . այս
պանդուխտ երէցն այնպէս չի նկատեց եւ
շատ կը վախճամ որ քիչ մ' աւելի խօսքով
երէցն ինքն ալ չի համոզուէր Սեդրաքի գա-
ղափարներուն :

Որչուեցաւ ուրեմն որ գաղտնի պիտի
մնար հիւանդին հաղորդութիւն չ'առնելն :
Քահանայն մոլեռանդ ժողովրդեան գայ-
թակղութենէն նախամեծար համարեց այս
անհրաժեշտ ստախօսութիւնը :

Բայց չը գիտցուիր թէ ի՞նչ կերպով այս
ճգնաժամի գաղտնիքն Հիւանդանոցին մէջ
տարածուեցաւ . քահանային թուլբերանու-
թիւնն էր թէ ուրիշ պատճառ մը կար որով
իմացուեցաւ Սեդրաքի լուսաւորչական ե-
կեղեցւոյ պարտականութիւնները մերժելն :

Հարազատ Լուսաւորչականներու աչքին՝
այս երիտասարդ ազատախիճ Պաօղ մը, Բո-
ղոքական մ' էր եւ Բողոքականէ մ' աւելի
քամահրելի արարած մը չի կայ : Կրօնական
խտրութիւններն՝ ազգութեան ոգիէն աւելի
ուժով կ'ազդեն մեր վրայ : Ամէնքը կը յի-
շեն այն ահաւոր պատմութիւնն որ բողո-
քական հոգակաւոր ննջեցեալի մը թաղման
հանդէսին հետ կապուած է : Հայոց պատ-

մութեան սեւ ու տխուր մէկ երեսն է այդ
մոլեռանդ անողորմութիւնն որ անկենդան
դիակի մը դէմ կը մաքառէր : Իր ազգային
պարտականութեանց մէջ եղջերուի մը չափ
սիրտ չ'ունեցող խուժան մը իր քաջութեան
փորձը գերեզմանատանց ապացուցանել կը
ճգնէր :

Նրեսուն տարուան միջոցէ վերջը մի եւ
նոյն աններող գաղափարները կը տիրէին ,
եւ Սեդրաքի թաղումը Սամաթիայէն , Եէ-
տի - Գուլէէն ու չրջակայնէն ժողոված ու
հաւաքած էր ստորին անկիրթ ամբոխ մը ,
որ հաստատ կերպով դիմադրել որոշած էր
անոր Հայոց գերեզմանատան մէջ ամփոփ-
ուելուն :

Հայրենաւանդ մոլեռանդութիւն մ'էր որ
անեղծ պահուած էր ու առաջին առթիւ
երեւան կ'ելնէր : Տիրաւոր միայնակ էր այդ
մրրկիտ բազմութեան դէմ : Յուդարկաւո-
րութեան հանդէսն սկսաւ աշուղ ու ան-
ձայն . լքեալ ու աղքատին յուղարկաւորու-
թիւն մ'էր . քահանայ մը , ժամկոչ մը , հին-
ցած ու պատառուն ծածկոց մը , ասոնք
մայն կրնային առ առաւելն ձրի տրուիլ :
Ուրիշ բան էր , եթէ թաւիչէ ծածկոյթի ,
սնտուկի մը (այսպէս կ'անուանի եկեղեցւոյ
լեզուով նոր դագաղը) եւ բազմաթիւ քա-
հանաներու ծախքը վճարելու դիրութիւնն

ըլլար • Տիգրան ասոնց եւ ոչ մին ուզած էր • այդ ստորին խտրութիւնները զայն չէին վշտացներ եւ աւելի բարձր էր անոր ակնարկը : Հիւանդանոցի մատրան մէջ նընջեցելոյն արարողութիւնն երկար չի տեւեց ու դադարը ճամբայ հանեցին դէսլ ի գերեզմանատուն . . . :

Գայթակղեալ ամբոյսը կը հետեւէր դադարին աւելի թշնամոյ քան թէ յուզարկաւորի մը գիրքով, ու խռովեալ տրտունջ մը՝ որ քահանային աղօթքին կ'իշխէր, որոշ կերպով կ'ըսէր •

— Ձ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր :

Դադարը կը տանէին չորս հուժկու երիտասարդներ, Սեդրաքի այն թշուառ վիճակակիցներէն զորս ոյժի կարօտ աշխատութեանց մէջ, Հիւանդանոցի վարչութիւնն երբեմն կը դորձածէ զանոնք բոլորովին անզբաղ չի թողլու համար : Անշուշտ լաւագոյն է այս անզգայ էակներուն յանձնել ննջեցեալ մը ի գերեզման առաջնորդելու տխուր պաշտօնը :

Նեղ ու դալարուն ճամբէ մը կը յառաջանային յամրաքայլ : Բնութեան ամէնէն աւելի զմայլելի, պայծառ օրերէն մէկն էր, արեւը կ'արձկէր իր ջերմ ու ոգեւորիչ ճառագայթներն, երկինքը խաղաղ էր ու ա-

նամպ, ծառերը տեւեւներով կը ծածկըռւէին, նոր կեանք, նոր հոգի մը կը ծաւալէր ամէն կողմ իրբեւ դառն հեգնութիւն մ'այս մահուան տեսարանին դէմ :

Այս թաղման ընդդիմացողներու ռերիշխումը մը կէս ճամբան կ'սպասէր որ առաջնոյն հետ միանալով կը ջանար անլուի ընել թաղման արարողութիւնը : Ժամուոյն իր ձայնը քահանային աղօթից կը միացնէր արագ ու հապճէպ արտասանութեամբ, ինչպէս որ վայելուչ է աղքատին գերեզմանին, մինչդեռ խուժանը գանգատող ու բողբոջ ձայնիւ կը կրկնէր շարունակ •

— Ձ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր, չ'ենք ընդունիր :

Տիգրան գլխիկոր կը հետեւէր դադարին • այս մրկայոյց յուզարկաւորներուն աղաղակը չէր զոր կը լսէր, քահանային սըրտայոյզ աղօթքն էր՝ որու առջեւ կը խոնարհէր : Ի՛նչ, այն է եղեր իւր մտերմին վախճանն, այդ գիտութիւնն ու այդ սիրտն այս տխուր վերջաւորութեամբ վիճակեալ են եղեր • ո՞վ պիտի հաւատար մի քանի տարի առաջ երբ անմոյթ ու զուարթ ապագային վրայ յանդուգն ապահովութեամբ կը խորհէին :

Բայց ամբոյսին աղաղակն հետզհետէ կը բարձրանար սպառնալից շեշտով մը • գե-

ընդամանապես հասեր էին . պահ մը լուս-
թիւն տիրեց . գիտցողները չը գիտցողնե-
րուն կը պատմէին այն անլուր սրբապղծու-
թիւնը . բողոքական մը ուղղափառ Հայոց
գերեզմանին մէջ ընդունուի . . . Լուսա-
ւորչականներուն գերեզմանատունը մըտ-
նելն արքայութիւն մտնելէն աւելի դժուա-
րին էր :

Մայրայեղ միջոցներու դիմելէ առաջ ամ-
բօխը կը խորհրդակցէր , խռովութեան հողմը
կը տարուբերէր զայն , մինչդեռ իր խուլ և
մոլեգին բողոքն չըջակայ արծազանքներէն
կրկնուելով ընդարձակ հովտին մէջ կը տա-
րածուէր .

— Չ'ենք ընդունիր , չ'ենք ընդունիր ,
չ'ենք ընդունիր :

Ո՞վ էր եւ ի՞նչ կ'ուզէր այս յիմար ու
կատաղի բազմութիւնը : Տիգրան անոնց
դարձաւ : Իր պատանութենէն կը ճանչնար
զայրացեալ խռժանի մը բոլոր ոյժն ու տը-
կարութիւնը . ժամ էր վերջ տալու այս ա-
մօթալից տեսարանին . դադաղը բարի մը
վրայ կ'սպասէր , եւ քահանայն անօգուտ
կերպով կը բանակցէր այս անգգամներուն
հետ . խօսք հասկցնել^ն անոնց : — Ի զուր
ըսաւ անոնց թէ Քրիստոսի եւ ոչ մէկ վար-
դապետութեան մէջ կը տեսնուէր այս ան-
ներող մոլեռանդութիւնը , թէ երկուսսարդ-

ննջեցեալը բողոքական մը չ'էր , ի գուր գե-
րեզմանին սրբութիւնն ու մահուան նուի-
րականութիւնն յիշեցուց այս չափազանց
կրօնասիրութենէ մոլորեալ հոգիներուն :

Երկու հարիւր հոգւոյ չափ բազմութիւն
մը կը շրջապատէր մթին փոսն ուր Սեդրաքի
մարմինը պիտի ամփոփուէր , եւ քահանային
տկար ձայնը չուտով կը կորսուէր ահաւոր
ու վայրենի մահման տակ որ երկու հարիւր
քերնէ արձակուելով , փոթորկաշունչ հողմի
մը պէս կը սաւառնէր .

— Չ'ենք ընդունիր , չ'ենք ընդունիր ,
չ'ենք ընդունիր :

Երբէք անկրթութիւնն այս աստիճան
վայրենի երեւոյթ մը չ'էր ստացած . ափ-
սոս , մի եւ նոյն անաստ ու կամակոր խու-
ժանն էր զոր ինքն այնքան անգամ բորբո-
քած ու արձակած էր ազգային իշխանու-
թեանց դէմ , ինչպէս թնդանօթածիւղ ըս-
պայն կ'արձակէ իւր հրատապ եւ աւերիչ
ռումբը : Այժմ այդ մարդիկն իրեն դէմ
էլեւնէին այնքան կոշտ ու անգութ որքան
այլոց դէմ հանած էր :

Տիգրան ցասկոտ էր բնութեամբ . ո՛չ
թուոյն անհաւասարութիւնն , ո՛չ բարկալից
բազմութեան զայրոյթն ու անոր անհաշ-
ուելի հետեւանքը զինքը չի կասեցուցին :
Իր բարեկամին դիակին դէմ կուռուող այս

մարդոց տեղի չի պիտի տար, թէ որ մեռնիլ անգամ հարկ ըլլար. արիւնը եռաց. թերեւս իր սերճախօս լեզուն յաջողէր մեռմել այն մրրիկը՝ զոր այնքան վարժ էր յարուցանել. բայց բարկութիւնն ամէն խորհմութիւն անոր մտքէն վանեց:

— Ետ քաջուեցէք, ստահանիներ, գոչեց անոնց, ես եմ այս ննջեցելոյն տէրը, չ'ըլլայ որ մօտենաք անոր, ազգինն է այս գերեզմանատունն ու Հայոց ազգին մէկ զաւակն է այս մեռեալն որ հոս սլիտի թաղուի:

Կռուոյ հրաւէր մ'էր:

— Այդ ալ բոթէսթան մ'է, աղաղակեցին ուսանք, տփեցէք այդ անհաւատը:

Խուժանը՝ կատաղած՝ ամենի ու բարբառոս մոնջմամբ կը պատէր երիտասարդն, որպէս փոթորկայոյզ կոհակներ կը շրջապատեն ընկղմելու մօտ նաւն. ամէնէն քաջերն յառաջ նետուեցան. սոհ մը վտանգն անխուսափելի եւ տհաւոր դարձաւ, մինչդեռ հեռու մնացողները զայրագին արձագանքի մը պէս կը կրկնէին. — Բոթէսթան մ'է, բոթէսթան մ'է, զարկէք:

Անգգամ մը աչերն արիւնով լեցուած ձեռքը վերցուց. . . .:

Սարսափելի հայհոյութիւններով խառն որոտման պէս ձայն մը լսուեցաւ յանկարծ. երկու մարդ, ոչ նուաղ չարաչուք ու ստո,

րին երեւոյթով քան միւսներն, անհաւատալի ուժով մը այդ մարդկային պատնէշը ճեղքելով երիտասարդին քով սրացան ու պուռացին.

— Մի՛ դպիք մեր էֆէնտիին:

Պահ մը վարանուժ տրեց:

Կ'երեւէր թէ այս երկու մարդիկն անձանօթ չ'էին. բաց գլուխնին՝ թեթեւ էաղճայով մը պատած, կուրծքերնին մերկ՝ զոր չի կոճկուած պզտի բաճկոնակ մը բաց կը թողուր շարունակ, ոտքերնին բոպիկ այն ձանօթ կօշիկներու մէջէն որը իրենց յատուկ անուամբ եւեփէ կը կոչուին, այս մարդիկը կը վերաբերէին այն ստորին դասուն որ սլարագային համեմատ ձկնորս, նաւավար ու ջրհանակիր կ'ըլլայ եւ որ սովորաբար քիչ կամ շատ ոճրագործ է:

Պարտէին այս երկու անձինքը մեծ համբաւի մը եւ իշխանութեան տէր լինիլ, (համբաւ՝ որ գովելի տեղ մը չ'էր կրնար ունենալ.) ըստ որում ամբօխն իր յարձակման մէջ կանգ առաւ. Յետոյ այս մարդիկն հետըզհետէ հեռացուցին երիտասարդը մօտէն շրջապատողներն ու կամաց ձայնով, տարօրինակ հեզութեամբ մը՝ որոյ ներքեւ դաշայնի հարուածի մ'սպառնալիքը դիւրութեամբ կը նշմարուէր, մի առ մի վանեցին այս սպառնալից բաղմութիւնն:

Ի դէպ էր անշուշտ այս անյուսալի օգնութիւնն՝ որ յամառ երիտասարդը կը փրկէր :

Տիգրան զէջ երազէ մը սթափիլ կարծեց երբ իւր չուրջն այս երկու ազատիչները միայն տեսաւ՝ զորս չ'էր ճանչեր եւ որոց իր շնորհակալութիւնն յայտնեց :

— Դուք կրկին բարեգործութիւն մ'ըրիք , ըսաւ անոնց , նախ արգիլեցիք որ նընջեցեալ մը անգերեզման թողուն եւ զիս սպաննեն , երկրորդ՝ թող չի տուիք որ այդքան մարդիկ սրբապիղծ ու ոճրագործ լինին :

— Ես ձկնորս կարապետին եղբայրն եմ , ըսաւ անոնցմէ մին , դուն իմ եղբայրս մահուանէ ու բանտարկութենէ փրկեցիր առանց ստակ եւ վարձք պահանջելու : Դուն զիս չ'ես ճանչնար , բայց մենք բեզ լաւ կը յիշենք , երբ դատաստանին մէջ իմ եղբայրս կը պաշտպանէիր ու փրկեցիր . մենք աղբատ մարդիկ ենք , ապերախտ չ'ենք , ըսաւ խոնարհութեամբ ու հեռացաւ իր ընկերոջ հետ մինակ թողլով սգաւոր երիտասարդն իր մտերմին գերեզմանին բով :

Պալքըլըյի գերեզմանատունը Պոլոյ Հայոց գերեզմանատանց երէցն ու հինաւուրցն է . չի կայ մէկն որ ազգական մը յանձնած չը լինի այդ սեւ հողին . այս գերեզմանա-

տունը սովորական բան մը չ'է , այլ Հարագուշակ քաղաք մը՝ որ իրեն տնակները , պալատներն , արուարձաններն , իր յարգի ու անյարգ թաղերն , իր սովորութիւններն , աւանդութիւններն ու նախապաշարուածներն ունի . երեւակայեցէք ընդարձակ դաշտ մը երբեմն կոտրած , սեւցած ու տծեւ քարերով , երբեմն հոյակապ շիրիմներով ծածկուած , ոչ իսկ մատ մը տեղ ուր ոսկերոտիք գրաւած չը լինին . նսեմաստուեր ու անխնամ վայրենի ծառեր որք աստ անդ կը տարածեն ոչ թէ շուք , այլ կարծես անթափանց մառախուղ մը . ի՞նչ ճամբայ եւ ի՞նչ ուղի առաջնորդուելու այս մեռելոց լաբիւրինթոսին մէջ ուր գերեզման մը գտնել շատ անգամ դժուարին ու երբեմն անհնարին է . ու հարկ է , եթէ պէտք ունիս համբոյր մը տալու սիրեցեալ հողակոյտի մը , հարկ է դիմել գերեզմանաց պահապանին , միակ իշխանն ու միակ հպատակն այս ոսկերոտեաց աշխարհին մէջ :

Միւս թաղերու գերեզմանատուններն ո'չ այնքան սգատխուր երեւոյթ մ'ունին . այդ նոր շիրմատաններն հեռզհեռէ փոխուելու ու շտկուելու վրայ են . անհարազատ դաւակնե՛ր , ուր լուսաւորութեան անուան տակ աւէն ինչ կը նորոգի մինչդեռ անոնց ծերունի հաւը , Պալքըլըյի գերեզ-

մաննոցն, անասան կը կենայ ու աւանդապա՛հ անգղի մը պէս անշարժ կը հսկէ իր մեռելոց վրայ :

Սեգրաքի մարմինն այս գերեզմաննոցին մէջ թաղեցին . այնպէս փափաքէր էր օրհասական երիտասարդը . քոյր մը ունի եղեր իրմէ առաջ մեռած, անոր քով ամփոփեցին զինքը : Տիգրան քար մը դնել տուեր էր անոր վրայ ու փոքրիկ երկաթէ վանդակ մը այս կրկին գերեզմաններուն շուրջն :

Սեգրաքը ծածկող քարին վրայ ո՛չ անուն կայ եւ ո՛չ թուական, այլ երեք բառ միայն կը կարդացուի որ մինչեւ այսօր բոլոր այցելուներուն հետաքրքրութիւնը կը շարժէ : « Հանդիսա թողուցէք զինքը » գրուած է այս մարմարին վրայ . որո՞ւ կ'ուղղուի այս տարօրինակ պատուէրն, ով ննջեցելոյն հանգիստը յղնայ խռովել արդեօք :

Անոնք որ փափաքած են խմանալ այս անանուն ննջեցելոյն գաղտնիքն, ի զուր պահապանին դիմած են տեղեկութիւն ու գելլու համար . պահապանն իր հսկողութեան յանձնուած մեռելոց նման լուռ էր այս մասին : Միայն դիտել էին ոմանք որ սեւեր հագած մանկավարդ կին մը ամէն տարի Մայիսի առաջին կիրակի օրը պսակ մը կը բերէր այս լքեալ գերեզմանին : Պսակ մը Պալքըլլի մէջ հազուադիւտ գէպը մ'է .

հետաքրքիրները յուսոյ նշոյլ մ'առին . կինը մշտ ճշգապահ կը գտնուէր . հետեւեցան անոր ու երբ օր մը սեւերով կինը գերեզմանէն կը վերադառնար, ետեւէն գացին անոր ո՛վ ըլլալն հասկնալու համար . բայց տեսան որ տան երկձի կառք մը իր վարագոյրներն իջեցուցած սրարչաւ կը տանէր սըղաւոր այցելուհին . այն ատեն դարձան գերեզմանին քով գոնէ պսակին ձեւէն, ծաղիկներուն կապուելուն ճաշակէն ո՛ւսկից գալը գուշակելու համար : Պսակը ճերմակ քամելաներով շինուած էր, որուն վրայ կապոյտ մանիշակներով կազմուած « ԶՂՋՈՒՄ » բառը կը կարդացուէր :

ՄԱՍՆ Բ .

ՍՈՌԱՅՈՒՄ

Յունիս ամսոյ մէջ սլայծառ ու անդորր գիշեր մը, Քանըճայի ծովեզերեայ ապարանքներէն մին չքեղ կերպիւ լուսաւորուած էր . Պետական խորհրդոյ հայազգի անդամներէն և Մատրիտի Օսմանեան դեսպանատան նախկին առաջին քարտուղար Վսեմ Գէորգ Էֆէնտի երեկոյթ մը կ'ընծայէր իր

ընտրեալ հրաւիրելոյ . դեսպանական մարմինը գրեթէ ամբողջովին , Պետական Խորհրդոյ նախագահը , բարձրագի իսլամ ու հայազգի պաշտօնատարք եւ սեղանաւորք իրենց ընտանեաց հետ պատասխանած են հայ քաղաքագէտին ընդունելութեան :

Սրահներէն մին՝ միայն լուրջ ու քաղաքական խօսակցութեանց յատկացած է : Ռուս - թուրք պատերազմին նախընթաց եղող Պալքանեան ազգաց խռովութիւնք միտատանջութիւն կը տարածեն դիւանագիտաց մէջ , խլրտում մը կայ , հով մի՞ որ կողակածուփ կը յուզէ պալեան ազգութիւններն ու սրատես անձինք դիւրաւ կը ճանչնան հիւսիսի քամին որ փոթորիկ միայն կը ծնանի :

Ուրիշ ակումբ մը երիտասարդաց , որոց մէջ կը նշմարուին դեսպանական փայլուն քարտուղարք , զինուորական կցորդներ , դատական պաշտօնատարներ , տիկնանց չորջն հաւաքուած է : Անդին խաղի սրահը թափուր չէ ու պալան իր անխուսափելի տագնապովը կը վարակէ իր բոլոր սիրահարները . մէճիտներով սկսեր էին , չուտով գրաւներն ոսկւոյ կը վերածին ու մեծ գումարներ կը շահուին ու կը կորսուին :

Տիկնանց քով ընդհանուր խօսակցութեան նիւթը՝ մեծ ընտանիքի վերաբերող յոյն

տիկնոջ մը իր ամուսինը թունաւորելու ոճրով ամբաստանութիւնն էր , որ նոյն օրն իսկ անմեղութեան վճռով մը վերջացեր էր :

Ամէնքն ընդհանրապէս կը քննադատէին երիտասարդ փաստաբան մը որ ներկայ էր հոն ու բառ մը չէր արտասաներ այս յարձակմանց դէմ . իր տաղանդը չարաչար դործածելուն մասին եղած դիտողութեանց դէմ ժպիտով մը կը բաւականանար , ու լուռ , ժպտուն ու տխուր կը կանգնէր անշարժ վառարանին մարմարին կրթնած :

Այս երիտասարդ լրակեացն , որոյ պերճախօսութիւնը կ'ամբաստանէին , Տիգրանէն էր : Չորս տարի անցեր էր յորմէ հետէ սիրով , գրեթէ մոլութեամբ ընդգրկելով փաստաբանական ասպարէզն , հոն գտեր էր միայն այն մշտատեւ պայքարն որ իր դիւրայոյց ու մշտագրգիռ հոգւոյն անհրաժեշտ էր : Իր խորին ու լուրջ հիմնութիւնը , խիստ ու անաչառ դատողութիւնն , հզօր ու հրապարտ չեղալը , պերճ ու զարդարուն լեզուն շուտով մեծ անուն ու մեծ համբաւ տուեր էին անոր : Բազդատաբար քիչ միջոցի մէջ յաջողեր էր ձեռք բերել բարձր դիրք մը որ այս դժնդակ ասպարիզին մէջ հազուադիւրէն է :

Շատեր յուսահատ ետ քաշուած են եւ այս մշտատեւ կռուոյ կեանքն ամէն արա-

բաժնի ուժին չի համապատասխաներ : Տիգրան ընդհակառակն իր մթնոլորտը գտեր էր հոն , այս էր այն ասպարէզն զոր երեւակայեր էր միայն յարմար իր անհանդարտ ու դժգոհ ոգւոյն ու հոն իշխող ու հզօր ձայն մը վաստկեր էր մինչեւ իսկ այն բազմաթիւ թշնամեաց քով զորս ընկճելով ու յաղթելով ստացեր էր :

Հարկ էր գոհանալ այս յաջողութենէն որ կոյր բազդի մօ շնորհը չէր եւ որ դատական յաղթանակներով ձեռք բերուած էր :

Տիգրան՝ մասնաւորապէս պատժական դատերու մէջ անվիճելի իշխանութիւն մը ստացած էր . իւր հրաշքները մէկէ աւելի էին . կեդրոնական բանտին հիւրերէն որ մէկն իրենց կեանքն , որ մէկն իրենց ազատութիւնը կը սպարտէին անոր : Իր անունը վերջին ապաւնէն էր որում ամբաստանեալն անհաւատալի վստահութեամբ կ'ապաստանէր եւ այդ անուն բանտին մէջ նուիրական էր , անոր մասն ամենափոքրիկ չարախօսութիւն ամենամեծ ոճիր մ'էր . երախտագիտութիւնն այն միակ ծնացորդն էր զոր չարւոյ ու բարւոյ զգացում կորսնցնող այս մեծ ոճրագործները դեռ կը պահէին իրենց սրտին մէջ :

Օր մը նորատի կին մը բերին հոն որ իր էրիկը թունաւորած լինելու ամբաստանութեան ներքեւ կը գտնուէր :

Կանանց յատուկ բանտը փոխադրուելէ առաջ առժամեայ կերպիւ առաջնորդեցին զինքն ընդարձակ , խոնաւ ու մթին սրահի մը մէջ , տխուր ու մահազդեցիկ օթեւան , ուր տարարողք կինը մազ մնաց վախէն պիտի մեռնէր : Իրեն բանտարկութեան ընկերուէր ամբաստանեալներ ու դատապարտեալներ . ահաւոր տեսարան մ'էր այս երկաթներով ծանրաբեռնեալ աւաղակներու խումբն որոց ամէն մէկ շարժումը չղթայից շառաշմամբ կը կրկնուէր , որ մէկն անփոյթ , զուարթ ու կայտառ , որ մէկը տժգոյն , նիւհար ու դողդոջուն այս մահուան կապանքներուն տակ : Հոս պատանի ու գեղանի մարդասպան մը որ ութսունամեայ ծերունի մը սպաննած էր ու անոր ցոյց տըռած տարօրինակ դիմադրութիւնը զարմանօք կը յիշէր . հոն՝ երկար մօրուքով , վարդապետի դէմքով դրամանենգ մը , որ իրեն տրուած պատժոյն ծանրութեանը դէմ կը բողբէր . անդին՝ աներկիւղ հրձիգ մը որ ազահովազութեան ընկերութենէն երկու հարիւր ոսկի կոյզելու համար ամբողջ թաղ մը կրալի տալու չէր վարանած . քիչ մը անդին երեք չորս անձինք՝ ծանօթներ ու մտերիմներ , որք միատեղ ապրելով բարեկամացած են եւ որք ապագայի պատրաստութիւններով ու արդարութեան ձեռքը

չի մատնուելու համար նորանոր միջոցներ մտածելով կ'զբաղին . ասոնց մօտ ծերունի մը՝ որ պատժական դատարաններէ ստացած բազմաթիւ դատապարտութեանց շը-նորհիւ անփորձ իրաւագէտէ մ'աւելի պատ-ժական օրէնսդրութիւնը կը ճանչնայ . զորօ-րինակ նա կը բացատրէ նորեկներուն թէ դատաբանին կողմէ ձրի փաստաբան մը պիտի ունենան , թէ ուրանալէ լաւագոյն պաշտպանութեան միջոց չ'ունին , թէ քննիչ դատաբանին բռնութենէն դանգատիլ հարկ է դատարանին առջեւ :

Նորեկ կիներ սոսկմամբ զատուիլ ուզեց այս մեղապարտ ընկերութենէն , բայց ամէ-նուն ծաղրն եւ յարձակումն իր վրայ հրա-ւիրեց . ամէնքը նախ եւ առաջ տեղեկանալ ուզեցին անոր ոճրին ի՛նչ ըլլալը :

— Թունաւորձմ մը , այդ բան մ'ըսել չ'է , կ'ըսէր անդիէն հռչակաւոր ստահակ մը , ցկեանս շղթայակապ աշխատութեամբ մը կ'ազատիս :

— 174^{րդ} յօդուածին վերջին պարբե-րութիւնը գիտե՞ս , գոչեց անդիէն ծերունի խորհրդատուն , կարծես քու վրայիդ ձեւ-ուած է :

— Մեղը այդչափ գեղեցկութեանը , ա-ւելցուց պատանի մարդասպանը , — մինչ-դեռ կինն ահաբեկ ու շուարած յիմարի

մը պէս իր շուրջը կը նայէր շարունակ , առանց բառ մը հասկնալու եղած խօսա-կցութենէն :

Նոյն միջոցին իմացուեցաւ այն անհաւա-տալի արագութեամբ որ բանտերուն միայն յատուկ է եւ որով ամէն հաղորդակցութեան միջոցէ զուրկ ամբոխի մը մէջ արտաքին բոլոր լուրերն անմիջապէս կը տարածուին , թէ նորեկ ամբաստանեալը Տիգրանի պաշտ-պանութեան յանձնուած էր դատարանին կողմէ :

Տիգրանի պաշտպանեալ լինիլը կիսով մը փրկուիլ եւ բանտարկելոց երաշխաւորու-թեան ներքեւ գտնուիլ կը նշանակէր :

Այն վայրկեանէն ամէնքը բարեկամ դար-ձան նորատի կնոջ ու զինքն յուսադրեցին :

Ամէնքը կը յիշեն այն տարօրինակ թու-նաւորման դէպքն որով նոր ամուսնացած յոյն վաճառական մը զոհ եղաւ Արմաւուտ գիւղի մէջ : Կասկածները կը ծանրանային ա'որ երիտասարդ ինոջ վրայ , որոյ թեթեւ վարքն ու առանց մի քանի ամիս սպասելու կրկին ամուսնութեան փորձը նոր ապացոյց բերել կը թուէին այս ոճրոյն : Կաշաւաւոր-ման հրամանագիրը չ'ուշացաւ զգացնելու այս անպատշաճ փութաջանութեան բոլոր անխոհեմութիւնը :

Պիտոյ ամէն ազգի ու կարգի մարդիկ ,

նամանաւանդ կանայք հետաքրքրեցան . օր-
ուան սովորական խօսակցութեան նիւթ
դարձաւ այս ձերբակալումն : Ամբաստանե-
լոյն սեռը , տարիքը , գեղեցկութիւնը , բար-
ձր դիրքը բացառիկ հանգամանք մը կուտա-
յին այս եղերական արկածին : Լրագիրներն ,
որ այս տեսակ ոճրագործութեանց երկ-
տողէ մ'աւելի չէին զոհեր , հարկ դատեցին
բոլոր դատաստանական քննութեանց վրայ
օր աւուր տեղեկութիւն հաղորդել իրենց
ընթերցողներուն :

Տիգրան , հետամուտ ամէն հռչակ հա-
նող դատաստաններու մէջ պաշտպանու-
թեան դերն ստանձնելու , ամբաստանելոյն
փոխանորդութիւնը խնդրեր ու ստացեր
էր . եւ ի՛նչ չ'եղաւ իր զարմանքին աստի-
ճանն երբ ձերբակալեալ կինը ճանչցաւ .
այն մանկամարդ յոյն աղջկին էր զոր 4-5
տարի առաջ այնքան յիմարութեամբ սիրած
էր : Ամուսնանալով իր հրապոյրը կորսնցու-
ցած չ'էր . միշտ մի եւ նոյն հրդեհող նայ-
ուածքը , մի եւ նոյն քնքոյշ , նուրբ ու մա-
տաղ հասակը , մի եւ նոյն ոսկեգոյն խաղո-
պիքն ու վարդաշուրթն բերանն էր զոր ու-
սանողն «յիջան , ո՛հ , այնքան եռանդեամբ
պաշտեր էր : Տիգրան զղջաց այս փոխա-
նորդութիւնն ստանձնելուն . ոճրին ապա-
ցոյցները բաղմաթիւ եւ հաղուագիւտ խը-

նամօք իրարու կապուած էին : Ընդհանուր
դատախազն արտասովոր խստութեամբ մը
յառաջ կը վարէր այս դատը . մի գուցէ
անլելի ըլլար իր ձայնն և իր ձեռօք , բուն
իր ձեռօք կախաղանի մատնէր այդ պոշ-
տեցեալ գլուխը : Նախկին սիրոյ մը մնա-
ցորդ մոխիրը կ'արթննար ու կը բռնկէր .
թերեւս լաւագոյն էր ուրիշ պաշտօնակցի
մը յանձնել այս դժուարին պաշտպանու-
թիւնը . բայց որի՞ հաւատալ եւ որի՞ վըս-
տանիլ :

Հուսկ ուրեմն որոշեց խոյս չի տալ վը-
տանգի պահուն . այս դատալըութիւնն ի-
րեն չ'էր վոյլեր . պահ մը մոռցուած սէրն
արթննալ կարծեր էր . բայց ո՛չ , անձնա-
սիրութեան ու եսութեան զգացում մ'էր
որ զինքը դղրդեր էր միայն :

Անշուշտ ամէն մարդկային ու գերմարդ-
կային ջանք ի գործ պիտի դնէր փրկելու
համար նորատի կինը , բայց ո՛չ զայն պաշ-
տելուն համար , այլ միայն , ո՛վ մարդկային
ունայնութիւն , ճանչցնելու համար այդ
կնոջ որ իբր արհամարհած երիտասարդին կը
պարտէր իր կեանքը :

Տիգրան քաջութեամբ գործի ձեռք զար-
կաւ :

Դատաստանի օրը մօտ էր . Ոճրագատ Ա.
տենի սրահն հոն էր ուր կը գտնուէր այժմ :

68

— Դատաւարութեան օրն հասաւ . խուռն բազմութիւն մը անոր ամէն մուտքն ու ելքը գրաւած էր, երբ Ոճրադատ Ատեանն իր հրապարակային նիստն սկսաւ :

Այն ատենուան լրագիրները գրեցին բոլոր այս դատին մանրամասնութիւններն . Ամբաստանելոյն հարցաքննութենէն ու վճարելից տեղեկութիւններէն վերջն ոճրոյն ապացուցման եղանակը կը քննուէր : Տարօրինակ զուգադիպութեամբ Ընդհ. Դատախազի օգնականի պաշտօնը կը վարէր Խոսրով :

Պարզ դիպուածի մը բերմունքն էր թէ կանխորոշ վրէժխնդրութեան մը փափագն որ Տիգրանի դասընկերն այդ ավուրին վրայ կը բազմեցնէր . ոչ ոք կրնար ստոյգը գտնել :

Միայն թէ դատաւարութիւնն երկար ու մանրախոյզ եւ ամբաստանութեան ու պաշտպանութեան կողմէ հաւասար յամառութեամբ նշանաւոր եղաւ :

Խաւարային ու անծանօթ պալատ մ'էր որ տեղի կ'ունենար այս երկու մարդոց մէջ . ուսանողութեան կեանքի սիրային չնչին դիպուած մ'էր որ այս երկու բարեկամներն անհաշտ թշնամի դարձուցեր էին իրարու :

Մէկն իր սէրը պիտի պաշտպանէր, միւսն իր լքման ու մերժման հատուցումը պիտի պահանջէր :

Ընդհանուր Դատախազի օգնականն համառօտիւ թուելով ոճրին ապացոյցներն ու սպանելոյն երիտասարդ ու բարի ամուսին մը լինելն յիշեցնելով, մեծադոյն խստութեան մը հարկը կ'գլխացնէր . ամէնքն անհամբեր կ'սպասէին գիտնալ թէ ինչ էր պահանջած պատիժն . եւ այս անհամբերութիւն երկար չի տեւեց . Խոսրով իր խօսքը շուտով ամփոփեց . մէկ բառով մահուան պատիժ կը պահանջէր մեղապարտ կնոջ դէմ : Ամբաստանելոյն ո'չ գեղն, ո'չ երիտասարդութիւնը չ'էին ազդեր այս մարմարէ սրտին :

Արհաւիրից լուութեամբ մը ընդունուեցաւ այս անլուր խստութիւն :

Խօսքը պաշտպանութեանն էր :

Իրիկուան ժամը 11 ն էր, սրահը մթընցեր ու գերեզմանի լուութիւն ու ամփոփում կը տիրէր չորս կողմը :

Տիգրան իր շուրջը նայեցաւ անգամ մը . թշնամի բազմութիւն մ'էր որ գինքը կը շրջապատէր . ամբաստանելոյն յանցաւորութեան կանխապէս համոզեալ ատեան մ'էր որ իրեն պիտի ունկնդրէր : Չ'ըլլա՞յ թէ անկարող լինէր փրկելու այս թշուառուհին . այս վախն անոր միտքը խանգարեց : Մահու ու կենաց վայրկեանն էր . ոտք ելաւ դողդոջուն ու ամբաստանեալէն աւելի տոգունած :

Ամէն ոք իր շնչառութիւնը պահ մը կը տաւ իր անկողնի աղէկ լսելու համար . ճանճի բզկիւնը պիտի լսուէր հինգ հարիւր հոգիէ աւելի խոնուած սրահի մը մէջ , երբ ծանր ու հաստատ ձայնով փաստաբանն իր պաշտպանութեան ճառն սկսաւ :

Անոնք որ լսեցին , յաւիտեան չը պիտի մոռնան այդ ձայնն . ի՞նչ ըսաւ , ո՞ւսկից սկսաւ եւ ի՞նչպէս վերջացուց , ի՞նչ կերպով յաջողեցաւ պատուել , թօթափել այն ծանր կասկածներու մթնոլորտն որոնք եւ ամբաստանեալը կ'ընկճուէր , ի՞նչ ձեռով վանեց այն ատելութեան ամպն որ բոլոր ունկնդիրները կը գրաւէր . ոչ ոք պիտի կարենար ճշդիւ զրուցել :

Նախ իրողութիւններն ու յետոյ օրինական ապացոյցները քննելով , աննման յաջողութեամբ եւ ջախջախիչ կերպով հերքեց այն փաստերն , որոնք ճարտար կապակցութեամբ մը՝ Ընդհ. Պատասխանողին ատենաբանութեան մէջ՝ ոճրագործութիւնն ապացուցանելու կը յանգէին :

Բառերը , դաշոյնի հարուածի պէս սուր ու կտրուկ , մի առ մի՝ կը զարնէին այն կասկածներուն որոց կշիռէն կախումն ունէր դատին ելլն :

Ու երբ իր հետախոյզ ակնարկը կրցաւ համոզումը որոշել պահ մ'առաջ խոփոռած

դէմքերուն վրայ , երբ ամէն ստուեր փառաած տեսաւ դատաւորներուն ճակատէն , այն ատեն յիշելով այն անհանդուրժելի տառապանքն ու մահացումն որոնց փափուկ ու սրտաքեկ արարած մը յուսահատ քաջութեամբ մը դիմացեր էր , արթնցնելով բանտի ու կապանաց այն անջընթելի օրերու յիշատակը , փաստաբանին հպարտ շեշտը պաշտպանութենէ ամբաստանութեան դարձաւ : Երբէք սրտայոյզ ոճն այդքան խորին ու ուժգին չ'էր դժբախտ մարդկային սրտերն : Ամէնքը , քիչ մը առաջ ամբաստանելոյն յանցաւորութեան համոզուած , հիմա պատրաստ էին անոր անմեղութիւնը վկայելու :

Կէս ժամ միայն տեսեց այս զարմանալի պաշտպանութիւնն եւ կէս ժամ , դատաւոր ու ունկնդիր , փաստաբանին ձայնին անբացատրելի հմայութեան տակ մնացին :

Պատավարութիւնը վերջացաւ , երկբայելի չ'էր տրուելիք վճիռն , եւ քառօրդ մը վերջն ամէնքն ակներեւ ուրախութեամբ ստացան անմեղութեան վճիռ մը որ միաձայնութեամբ տրուեր էր եւ որ ամբաստանելոյն արձակումը կը հրամայէր , մինչդեռ տարաբաղդ կիներ վախէն ու յուզումէն դողդոջուն սրահին մէջ կը նուաղէր :

Տիգրան չ'սպասեց շնորհակալութեան

ցոյցերու . ամէնէն մաքուր ու ամէնէն բարձրը համբաւն ունեցաւ այս անլուր յաջողութեամբն . ուրիշ բան մը չ'էր սահանջեր . ինչպէս չորս տարի առաջ , հիմա ալ նոյնչափ հաստատ էր այս գեղանի կինը չի տեսնելու որոշման վրայ . իր մոռացման վերջէն լուծեր էր . ուստի մեկնեցաւ առանց ետին դառնալու : Եւ ահա այս կերպով վերջացեր էր այն եղերական արկածն որ ողջոյն Պոլիսն յուզած էր եւ որ Գէորգ Էֆէնտիի սրահներուն մէջ , ինչպէս այլուր , տիրող խօսակցութեան նիւթն էր :

Սրահներն հետզհետէ կ'ողեւորէին , երեկոյթն իր ամէնէն մեծ փայլն ու զուարթութիւնն ստացեր էր . պարերն իրարու կը յաջորդէին , ու չի պարողները քարափին վրայ կամ ծովահայեաց սրահներուն մէջ կը շրջէին :

Տիգրան շուտով խոյս տուեր էր զինքն հալածող հետաքրքիրներէն . ամէնքն անոր բերնէն լսել կ'ուզէին այս սրտայոյզ տառմին մանրամասնութիւնները . Տիգրան սիրտ չ'ունէր անոնց հազարումէկ հարցմանց պատասխանելու . առանձին ու կիսաստուեր սենեկի մը բաց պատուհանին մօտ երերուն թիկնաթուռի մը մէջ տարածուեր էր ու ծովը կը դիտէր :

Յիրաւի զմայլիչ տեսարան մ'էր որ իր տրտում ակնարկին առջեւ կը պարզուէր :

Կէս գիշերը , ժամ մը կ'անցնէր , ու լուսինն իր լրման մէջ պայծառ ու կապոյտ երկնից կամօրին վրայ կը շողար . ծովն հանդարտ էր , ուր կ'աղբադառնար երկինքն իր կապոյտովն ու անհամար աստղերով . ամառուան այն անբացատրելի գիշերներէն մին էր որով Վոսփօրն այնչափ դիւթիչ է : Բընութեան այս անդ որրութիւնն ու պարզութիւնը զինքն յափշտակեց , մոռցաւ երեկոյթը , սրահը , բազմութիւնն ու երածը շտութեան վրդովեալ ձայներն . առանձնութիւն ու լուսութիւն կը տիրէր իր շուրջն . ամէնքն աշխարհիս մէջ կ'զօսնուին ու զընուարթ էին . ինքը միայն մենիկ ու ապերջանիկ մնացեր էր :

Իր մանկութիւնն ու պատանեկութիւնն որբութեան , աղքատութեան ու աշխատութեան մէջ անցուցեր էր . հազիւ երիտասարդ , ամէնէն կանուխ թեւակոխած հրապարակային կեանքին մէջ ուր վաղաժամ այլ արգարացի համբաւ մ'իրեն կը հետեւէր , ափսոս , մէկը չ'էր ունեցած հաղորդելու ու բաժնելու անոր հետ իր մշտաւոյց հոգւոյն վրդովմունքն : Իր հայրն ու մայրը գերեզմանէն միայն կրնային նայիլ իրենց միակ որդւոյն փառալից կենացն և չի

կար իր քով սիրեցեալ մէկն որու բանար իր հազար զգացումներով, յոյսերով, խանդաղատանօք լեցուած սիրտը : Սեդրաքի մահունէն ի վեր մենակեաց, ծեր, դաժան ու վայրենի մէկը դարձեր էր . Սեդրաք շատոնց սեւ հողը կը ծածկէր զայն ու ինքը մինակ, բոլորովին մինակ մնացեր էր աշխարհիս վրայ :

Այս տխուր մտածումներուն մէջ էր երբ մերձակայ սրահէն դաշնակի մը վրայ քաղցր ու տրտում եղանակ մը կը բարձրանար, իբրեւ թէ ծովուն ալեաց վրայէն ու զիշերուան խորին լուսթեան մէջ, յամբ ու դանդաղ շեշտերով :

Զարմանք, այս եղանակն անծանօթ չ'էր Տիգրանին . անոր արտմահնչուն նուագէն ճանչցաւ թէ Սեդրաքի սիրած մէկ կտորն էր : Յուշեալ և անձկանօք ոտք ելաւ, հասկընալու համար թէ ո՞վ էր այն անձն՝ որ պարահանդէսին թնդիւնէն ու աղմուկէն խուսափած, առանձին սրահի մը մէջ կը դաշնակէր այս տխուր եղանակն՝ որ այնքան մօտէն իր գաղափարաց տրտմութեանը կը պատշաճէր :

Երիտասարդ ու վայելչագեղ կին մ'էր որ, առանց նոթայի, միայն իր յիշողութեան զօրութեամբ, այս դժուարին կտորը դաշնակին վրայ այնչափ կատարելութեամբ ու

հոգւով կը զարնէր : Ամուսինը, Տիգրանի ծանօթ պաշտօնատար մը, անոր մօտն էր, որ զինքը տեսնելով ըսաւ . « Սօտեցէք, սիրելի փաստարանս, կ'երեւի թէ դուք ալ ինձ պէս ժխորէ չ'էք ասորժիր, բայց իրաւունք չ'ունիք դուք, որովհետեւ դէռ երիտասարդ էք և զօրանելու պէտք ունիք : Տիկին, աւելցուց, իր մանկամարդ կնոջ դառնալով, ահաւասիկ ձեզ կը ներկայացնեմ իմ ամէնէն աւելի յարգած բարեկամներէս մին, այն երիտասարդ փաստաբանն՝ որու անունը ամէնուն բերանն է . Տիկին Արամ Էֆէնտի, աւելցուց երիտասարդին դառնալով . » Տիգրան դեղնեցաւ, դէմքը խիստ խոժոռ երեւոյթ մը առաւ ու կատարեալ բարեկրթութեամբ խոնարհութիւն մը ըրաւ իր բարեկամին կնոջ, բայց չի պատասխանեց : Աննախառեսելի դիպուածով դէմ առ դէմ կը գտնուէր այն միակ կնոջ՝ զոր յաւիտեան չի տեսնել ուխտած էր եւ Սուրբիկ կարդաց անոր խոժոռած գէմքին վրայ իր դժկամակութիւնը :

Երիտասարդ փաստաբանին համակիր մը տերմաց մէջ շատոնց ի վեր առաջին տեղը կը բռնէր Սուրբիկի ամուսինն : Անգէտ այն աղետաւոր պատմութեան որոյ իր կինն անողոք դիւցազնուհին ու Տիգրանի բարեկամն անմեղ զոհն եղեր էին, եւ որ անշուք

շոյնի հարուածէ աւելի խոր արիւնեց անոր սիրտն, առանց սակայն բառ մ'արտասանելու անցելոյն վրայ:

Մանկամարդ կլինը խռովեցաւ, այլ չ'ընկձեցաւ. Տիգրան արցունքի կաթիլ մը նըշմարեւ կարծեց անոր գեղեցիկ աչքերուն մէջ երբ անհաստատ ու ուխտադրութեալ ջըկանց ակնարկութիւն մ'ըրաւ:

— Որչափ ալ խիստ ըլլայ ձեր վճիռն, ըսաւ Սուրբիկ տրտմութեամբ, ես զայն անիրաւ համարողներէն չ'եմ: Որչափ ալ անփորձառու աղջիկ մը լինի ուխտադրութեանն, անոր յանցանքն ո՛չ ոք ինձմէ աւելի անքաւելի կը դատէ. ուրիշ մը իմ տեղս կրնար ձեզ պատասխանելով ըսել թէ դէպքերը կամեցողութեանէ զօրաւոր են, թէ նորատի աղջիկ մը, ենթակայ ամէն տեսակ ճնշմանց, գուցէ ամէնէն տկար էակն է պատահմանց զիմագրաւելու համար ու պէտք չ'է մէկ յանցանքով մ'ուրանալ անոր ազնիւ զգացումներն. ո՛չ, ես ասոնց եւ ոչ մին կ'ըսեմ. ամէն յանցանք իր պատուհասն իր ծոցին մէջ կը կրէ. ի՞նչ հարկ անգութ ու անողորմ լինել յանցաւորին դէմ երբ ճակատագիրն ամէնէն աւելի անողորմ է անոր: Պէտք է մոռնալ, այո՛, յաւիտեան պէտք է մոռնալ զայն, քան թէ խոր քննել անոր ողորմելի կացութիւնը: Թերեւս ան-

գութ մնալու սիրտը չ'ունենաք եւ կարեկցութեան արժանի դատէք թշուառուհին:

Տիգրան այս լեզուին չ'էր սպասեր. կարծեր էր թէ Սուրբիկ ինքզինքը պիտի պաշտպանէր իր յարձակմանց դէմ. սխալէր էր. նա այնպիսի բարձր ու վսեմ մտածութիւններով պատասխանեց որ Տիգրան բառ մը չի գտաւ աւելցնելու:

Յիրաւի նշանաւոր մէկն էր այս կլինը, նորա զգացմանց բարձրութիւնը չի ճանչնալ կարելի չ'էր: Խօսք մը չի գտաւ պատասխանելու. թերեւս ունէր շատ ըսելիքներ, բայց ամուսնոյն ներկայութիւնը կ'արգիլէր աւելի յառաջ երթալ. ուստի խօսակցութեան նիւթը փոխեց:

Տիգրան իր պաշտօնին ու ասպարէզին բերմամբ մարդուս հոգեբանական զգացումը, զօրութիւնը, տկարութիւնն եւ բարեւրումը ճանչցող եւ ուսումնասիրող մէկն էր:

Զարմանօք դիտեց այս դեռատի ու գեղանի կինն՝ որոյ արտաքին վայելչութեանը վրայ կ'աւելնար բարձր զատիարակութիւն մը: Տարօրինակ գազտիք մ'էր անշուշտ, որ այրքան կատարելութեամբ օժտեալ կլին մը թերանար ամենանուիրական խոստմունքի մը մէջ ու սովորական խաբերայ մը լինէր: Իգական սեռին յատուկ տկարութիւն մ'էր

այս թէ հրեշտակի կերպարանքին ու ձեւերուն ներքեւ ծածկուած վատթարագոյն էակ մ'էր իր դէմինը :

Երեկոյթը վերջանալուն Տիգրան աճապարեց ամէնէն առաջ խոյս տալու , բայց այցելութեան խոստում մը չի տուած՝ իր ծերունի բարեկամին ձեռքէն չ'ազատեցաւ :

Յուզեալ ու խռովեալ զատուեցաւ . իր համուզումը ծանր հարուած մը կրեր էր այն գիշեր . Մինչեւ այն օր անարժան արարած մը նկատած անձը լաւագոյն եւ ազնուագոյն զգացումներու տէր մէկն երեւցաւ իր աչքին . ի զուր ջանաց մաքառիլ այս տգաւարտութեան դէմ , ի զուր ջախջախիչ ապացոյցներ որոնեց ու գտնել կարծեց անոր դէմ , ի զուր իր տարաբաղդ բարեկամին սրտակտուր վախճանը յիշեց . սիրտն ու համեղումն ապստամբ մնացին մինչեւ վերջը :

Թերեւս Սուրբիկ բռնութեան մը զոհն էր , թերեւս հնազանդութիւնը բարձրագոյն ու գերագոյն հարկ մ'էր անոր ամուսնութեան միջոցին : Ո՞ր գիտէ , ամէն ենթադրութիւն ներքի էր . խոստովանեցաւ ինքնիրեն թէ առանց անգամ մը խօսեցուցած լինելու այս կիսն , արդարացի չ'էր վերջնական կերպիւ զատապարտել զայն : Այցելութիւն մը խոստացած էր . կրկին

տեսութեան պէտքն ու յոյսն զգաց . սակայն չի կրցաւ բնանալ այն գիշեր , խառն ի խառն երազներ իր նիրհը վրդովեցին . իր ցնորքներուն մէջ պահ մը կը տեսնէր Սեդրաբ ցուրտ ու խոնաւ վարձու սենեկի մէջ առկայծ կանթեղի մը լուսով աշխատող , պահ մը կը յիշէր զայն երբ իր պաշտօնատեղիէն կը վերադառնար առանց կարենալ հաւատալու դեռ իր դժբաղդութեան մեծութեանը , կը տեսնէր զայն տոգոյն ու դողդոջուն երբ անոր սիրուհին իր նորապսակ ամուսնոյն թեւին յենած խորխուրտ ու հպարտ անոր առջեւէն կ'անցնէր :

Շաբաթ մը տեւեց իր այս անհանգիստ կացութիւնն . ի վերջոյ որոշեց այլ եւս չի մտածել այս մասին . ի՞նչ փոյթ իրեն թէ այս կինը բարի կամ չար արարած մ'էր . իր բարեկամը մեռած եւ այս կինն ամուսնացած էր . լաւագոյն էր մոռնալ այս աղէկը . տուր պատմութիւնն որ իր երիտասարդութեան տարիներուն հետ այնքան սերտ կապակցութիւն մ'ունեցեր էր : Իրեն չ'էր իյնար դատաստան ընել ու վճիռ տալ :

Բայց այս առաջադրութիւնը չի կրցաւ գործադրուիլ . հա՞րկ էր արդեօք իր բարեկամին կենացը մէջ խաղացած տխուր դերին վերագրել այս կնոջ յիշատակը մոռնալու անկարելիութիւնը , չ'էր գիտեր . բայց

սա ճշմարիտ էր որ անոր հետ ունեցած տեսակցութիւնն անջնջելի կերպով արմատացած մնաց իր մտքին մէջ . անոր շարժմունքը, ձեւը, խօսուածքը, ձայնն աչքին առջեւն էին շարունակ . «Թերեւս դուք ալ անգութ լինելու սիրտը չ'ունենաք ու կարեկցութեան արժանի դատէք թշուառութիւնն» ըսած էր Սուրբիկ իր անձին ակնարկութիւն մ'ընելով :

Յիրաւի թշուառ էր արդեօք . եւ ինչո՞ւ համար : Բայց ինք ի՞նչ կը հետաքօտէր անոր ընտանեկան կեանքն, ի՞նչ կը վերաբերէր իրեն . թշուառ կամ երջանիկ, անոր գիտնալիք բանն էր . ո՛չ սակայն, պէտք էր իմանալ թէ այդ յանցաւոր կինը գոնէ խղճի խայթ մը չ'ունէր . այս հարցումները բոլորն ինքնիրենն ըրաւ եւ իր անհանգիստ հետաքրքրութիւնը մեղադրեց, բայց չի կորցաւ մէկդի ընել : Կրկին տեսակցութեան մը ակնկալութիւնը դամ զգամ զօրացաւ իր սրտին մէջ . ամէն օր կ'որոշէր այցելութիւն մ'ընել եւ ամէն օր կը յապաղէր . օր մը մինչեւ Սուրբիկին տան մօտերը գնաց ու չի համարձակեցաւ դուռը զարնել, եւ ետ դարձաւ :

Այն ատեն երկչոտ անձկութեամբ մը իր սիրտը քննեց ու մէկէն խորին և յայտնի կարեկցութիւն մը, համակրութիւն մը նըշ-

մարեց այս կնոջ մասին . կարեկցութիւն . . . անշո՛ւշտ, ուրիշ ի՞նչ կրնար ըլլալ . . . ու վախցաւ, ամէցաւ թերեւս ինքնիրեն իր յիմար սէրը խոստովանելու : . . . :

Ի՞նչ, սիրե՛լ այն կինն՝ որ իր միակ մըտերմին ատեն մը սիրուհին էր ու հիմա իր ամէնէն աւելի յարգած անձին ամուսինն էր : Տիգրան իր յանցանքին մեծութենէն սարսափեցաւ . խղճմտանքն ու պարտականութիւնն իրենց խիստ եւ որոշ ձայնը լսեցուցին : Տիգրան ինքզինքէն խոյս տալ ուզեց իբրեւ մեծագոյն շարագործէ մը, ինքզինքը յանդիմանեց, պարսաւեց . ո՛չ, ինքն այնչափ վատ մը չ'էր եւ չ'էր կրնար լինիլ, անտարակոյս խաբուած էր իր ճանաչողութեան մէջ . սիրե՛լ, ո՞ւսկից դուք էր այս յոռի գաղափարը :

Ահաւոր ու երկարատեւ պայքար մը տըրուեցաւ իր հոգւոյն մէջ, քարսիրտ և օտարական բժիշկի մը պէս ինք անձամբ քննել ուզեց իր վէրքին ծանրութիւնն եւ պարզապէս մահացու և անբժշկելի գտաւ զայն : Աւերբ համոզուեցաւ որ այս կինն իր ճակատագրին կ'իշխէր, երբ ճանչցաւ թէ իր սէրն ուրանալն անօգուտ էր այլ եւս, այն ատեն իր ցնորած մտքին մէջ իր պարտականութիւնը փնտռեց ու չի գտաւ :

Անշուշտ յանցաւոր մ'էր, ո՛ր եւ է գը-

թուժեան անարժան յանցաւոր մը այս կինը սիրելուն՝ որ պէտք էր իրեն համար կըրկնակի նուիրական ըլլալ :

Այս անակնկալ ու դժբաղդ սիրոյ հետեւանքը բոլոր իր արհաւիրացի ու կսկծալից պարագայներովն երեւցաւ իր աչքին :

Ինքն՝ որ այնքան յաջողակ էր ուրիշները պաշտպանելու արուեստին մէջ, զարմացաւ որ ինքզինքն արդարացնելու բան մը չէր գտներ . յանկարծ սպառնալից ստուեր մը տեսնել կարծեց . . . Սեդրաքն էր որ իր բարեկամութեան համարը կը պահանջէր իր մէ : Ո՛չ, փրկութեան ճամբայ մը չի կար, եւ անգութ դատաւորի մը պէս ինքն ամէնէն ծանր պատիժը տնօրինեց իր անձին :

Անձնասպանութեան գաղափարը պահ մը անխուսափելի յամառութեամբ մը իր միտքը պաշարեր էր : Տիգրան ժան-ժաք Ռուսոյի աշակերտ մ'էր եւ ապրելու քաջութիւնն ունեցաւ . մեռնիլը վաղ կամ անադան դրած էր, հարկ չ'էր դայն փութացընել, որոշեց միայն այլ եւս չի հանդիպիլ այս կնոջ ու թէ որ անկարելի անոր պատկերն իր յիշատակէն ջնջել, թէ որ անհնար էր մոռնալ անոր ներդաշնակ ձայնը, լաւ ուրեմն, ինքնիրեն միայն պիտի քաշէր ան ծանօթ ու մէկ սրտի մը մէջ միայն ամփոփուած սիրոյ մը բոլոր դառնութիւնն եւ

այլ եւս չը պիտի տեսնար Սուրբիլը :

Անտարակոյս տխուր ու գովելի քաջութիւն մ'էր այս հաստատ որոշումն որ միայն կրնար համաձայնիլ խստասպահանջ պարտականութեան մը ձայնին :

Տիգրան Սուրբիլի բնական գիւղին մէջ բայց հեռաւոր արուարձանի մը մէջ կը բնակէր : Այս հեռաւորութիւնը բաւական չը համարեց . փողոցին մէջ, շրջագայութեան մէջ, այցելութեանց մէջ կրնային իրարու հանդիպիլ ու Տիգրան փախստական ոճրագործի մը շտապաւ հեռացաւ այդ տեղերէն ու Պէտիւք-Տէրէ գնաց բնակելու :

Բայց տարաբաղդը չ'էր հաշուած այն դժուարեակ փորձին բոլոր ծանրութիւնն՝ որու դատապարտած էր իր կեանքը : Սուրբիլը տեսնելու բոլոր յոյս ու ակնկալութիւն վերջանալուն հետ ճանչցաւ իր սիրոյն ու տառապանքին մեծութիւնը :

Ամէն ինչ ի գործ դրաւ մոռնալու համար եթէ ոչ իր սէրը, գոնէ իր անձը . նոր եռանդով մ'ընդգրկեց իր միրկալից ասպարէզը, բայց զգուանք ու տաղտկութիւն գըտաւ հոն՝ ուր ատեն մը ամէնէն մաքուր գոհունակութիւնը կը գտնէր . աննպատակ երեւցաւ կեանքն ու մաքառելէ ձանձրաբացաւ : Մի քանի տարուան մէջ բաւական հարստութիւն մը ձեռք բերեր էր, որոշեց

գործէ քաջուիլ եւ ալ զայն խիտ քիչ անգամ տեսան դատաւարութեանց մէջ :

Ատեն մը ամէն մտային աշխատութիւն դադրեցուց , իր աշխատութեան սենեակը ոտք չի կոխեց , գրական ամէն պարապում վերջացուց . եւ ուղեց ձեռքի աշխատութիւններով իր անձը յոգնեցնել ու զբաղեցնել . իր ծովեզերեայ տան պարտէզին մէջ օրն ի բուն կը տեսնէին զինքը՝ որ տոկուն գործաւորի մը պէս կ'աշխատէր . ի՞նչ կը մտածէր արդեօք երբ խոնջած ու քրտնաթոր հանգիստ կ'առնուր ծառի մը տակ , ակնարկը սեւեռած ծովուն երեւածուի կուհակաց վերայ : Իրիկուն Դէմ չըջագայութիւն կ'ընէր հետիոտն կամ ձիով , կ'երթար որչափ որ կարելի էր հեռուն երթալ , բայց նախամեծար կը համարէր ամայի ու խաղան վայրերը . բազմութիւնը զինքը կը զայրացընէր ու ամէն մարդկային ձայնէ իբր փնտաւար ու շարագուշակ հնչիւնէ մը կը խուսափէր :

Անցան քսան ամիսներ այս տրտում եւ անսփոփ կեանքով . դարունը կը յաջորդէր ձմեռուան ցուրտ ու խոնաւ օրերուն , օդերը պայծառացան , Վոսփորի ափունքը դալարեցան ու գեղեցկացան , եւ ամառուան սովորական հիւրերը Պէտլիւք - Տէրէ

վերադառնալով նոր ոգեւորութիւն մը բերին այս պահ մը ամայացած եղերքներուն :

Տիգրանի Պէտլիւք - Տէրէյի մէջ բնակած տան կռնակը , քիչ մը աւելի վեր , ամառուան համար ուրիշ կոկիկ ու փոքրիկ բէօջ մը կար պարտէզներու մէջ առանձնացած : Այս բէօջը բաւական ժամանակէ ի վեր պարաս՝ հինցած ու տխուր երեւոյթ մը ստացեր էր . անոր տէրերը կենդանութեան նշան ցոյց տուած չ'էին եւ ոչ իսկ անգամ մ'այցելելու եկած այս սիրուն բնակութիւնն որ ճաշակի տէր մարդու մը ստացուածքն էր անշուշտ : Տիգրանի տան ետին , աւելի բարձր ու բոլորովին ծովահայեաց դիրքով , ընդարձակ ու զառիվեր պարտէզի մը մէջ , վայրի շագանակի ծառերէ կազմուած նեղ ու խորհրդաստուեր ուղիներով , առջեւն հարթ ու ուղիղ , ուր 6-7 հատի չափ տերեւախիտ ու հովասուն ծառեր չուք կուտային եւ որ կարծես ծովուն մէջն էր , այս մենակեաց բնակութիւնը մարդատեաց՝ բայց բնութեան գեղեցկութիւն ճանչցող մարդու կը վայլէր : Անոր զմայլելի տեսարանը նոյն իսկ Վոսփորի մէջ չ'էր գտնուեր . մէկ կողմէն մինչեւ Սեւ ծովու փոթորկեալ ալիքն , միւս կողմէն Սփական եզերքն իր դալարեալ բուրաստաններով , Պէյքօզն

մինչեւ Քանտիլի, ահա անոր հաջուագիւտ ու աննման տեսարանը :

Ամառուան սկիզբները շարժում մը տեսնուեցաւ այս լռին ու լքեալ բնակութեան մէջ : Նորոգութիւն մը կը կատարուէր հապճեպ ու փութաջան գործաւորներով : Մէկ երկու շաբթուան մէջ, պարտէզը խնամով շտկուեցաւ, քէօջը նորոգուեցաւ, ներկուեցաւ ու կահաւորուեցաւ : Տիգրան՝ դրացի մը ունենալու հաւանականութիւնը գրեթէ ուրախութեամբ տեսաւ : Երկու տարուան առանձնութիւնը զայն կերպարանափոխ ըրեր էր : Մշտատեւ տխրութիւնն ու անոքութիւնը կրնային ծանր հետեւութիւններ ունենալ եւ Տիգրան առանց աղմկալից ընկերութեան մը մէջ նետուելու, իրեն պէս առանձնասէր ծանօթի մը հետ տեսութեան պէտքը կ'զգար :

Քանի մ'օր վերջը քէօչին նոր տէրերը փոխադրուեցան : Տիգրան դեռ չ'էր տեսած զանոնք եւ գիշեր մը ձաչէն վերջը՝ ծովուն վրայ նայող սրահին մէջ բուսաբանութեան գիրք մը կը թղթատէր որ Հարաւային-Ամերիկայի ճոխ ու հարուստ բուսոց ու ծառոց վրայ կը խօսէր, երբ իր ծեր սպասաւորը նոր դրացիներուն այցելութեան եկած լինիլն իմացուց : Տիգրան դիմաւորեց զանոնք :

Արամ էֆէնտին, իր տիկինը, երկու փոքրիկ հրեշտակներ, ասոնք եղան Տիգրանի դիմաւորած անձինքն :

Ուսկից, ի՞նչ կերպով եւ ի՞նչ դիպուածով Պէօյիւքտէրէ ու իրեն այնքան մօտ եկեր էին : Ամենամեծ յուզմանց մէջ անգամ երիտասարդն ինքիւրեն տէրն էր. իր վերգովուն երկար չի տեսց ու կատարեալ ազնուութեամբ իր հիւրերը մեծարեց :

Արամ էֆէնտի միշտ միեւնոյն գորովալից ու մտերմասէր անձն էր. հօր մը խնդադատանօք Տիգրանը տեսնելուն ու այնքան մօտ դրացի ունենալուն ուրախութիւնն յայտնեց : Բայց ի՞նչ փոփոխութիւն իրեն վրայ. երկու տարուան մէջ բոլորովին ծերացեր ու ինկեր էին. մաղերը ձերմկներ, ձակատը խորշմեր ու տեսութիւնն եւ լսողութիւնը տկարացեր էին. միայն անոր հըզօր միտքը մնացեր թերեւս առաջուընէ աւելի զօրաւոր : Պաշտօնէ հաներ էին զինքը. նախանձաբեկ հայ պաշտօնեայնէր՝ իրեն մեծ գիրքին հետամուտ՝ չ'էին վարաներ մուր քսելու անոր մաքուր ու անբիծ պաշտօնավարութեան վրայ ու անխորհուրդ որոշում մը՝ առանց ըննութեան՝ վտարեր էր զայն բաղաճական ասպարէզէն :

Արամ էֆէնտի պաշտօնի համար հոգի տուող մարդ չ'էր բնաւ. առանց բողբելու,

առանց գանգատելու, սակայն իր անմեղութիւնն անվիճելի կերպիւ հաստատելէ վերջը, գրեթէ գոհութեամբ ձգեր էր իր պաշտօնն որոյ համար իր ակարութիւնն ու հիւանդոտ վիճակն արգելք էին: Նախարարաց խորհուրդը չուտով համոզուեր էր անոր անմեղութեանն եւ յարմար հանգըստեան թոշակով մը վարձատրեր էր այս խելացի պաշտօնէին քսան տարուան ծառայութիւնը, մինչդեռ Փարիզի մէջ գտնուող մեծանուն հայազգի հարուստ մը, վաղեմի բարեկամ մը՝ որուն կը վերաբերէր այս քէօջըն, անոր տրամադրութեան ներքեւ գրած էր զայն:

Սրամ էֆէնտի անկեղծ հոգածութեամբ Տիգրանի վիճակն հարցուց ու իր երկու փոքրիկ զաւակները ներկայացուց որոնց մեծը գրեթէ եօթը տարեկան կայտառ ու զուարթ մանչ մը եւ միւսը չորս տարեկան փափուկ ու գեղանի մանկուհի մ'էր: Սուրբիկ միայն անփոփոխ քնացած էր. ոչ սակայն. ծանրութեան հով մը կար անոր վրայ. բայց իր հրաշալի գեղեցկութիւնն աւրուած չէր. այն երեւակայական կինն էր միշտ զոր երկտասարդն իր ցնորքներուն եւ երազներուն մէջ կը տեսնէր ու կը պաշտէր. բուրում մը կար անոր վրայ կարծես հրապոյրի, հեշտութեան ու եր-

ջանկութեան որ իր շուրջը կը ծաւալուէր. Սուրբիկի գտնուած տեղն հմայիչ ու անբացատրելի մթնոլորտ մ'էր եւ անոր մօտն, այնքան մօտն ապրելու ստուգութիւնը Տիգրանն յիմարեցնելու չափ անհաւատալի երջանկութիւն մ'էր:

Սակայն Տիգրանի այս տպաւորութիւնն՝ այն վրդովեալ յուզումը չ'էր որ զինքն ալեկոծեր էր այս կինն առաջին անգամ տեսնելուն: Այս անգամ գոհունակութեան, անդորրութեան ոգի մ'էր որ իր մտածութեան մէջ կ'արթնար: Վտանգալից ապագայ մը չի տեսաւ որ զինքը վախցնէր, այլ հեզ ու հանդարտ տեսութեան մը վայելքն որ իրեն պիտի բաւէր: Այս գիտուն, ծերունի ու բարի ամուսինն, այս նորատի ու գեղանի կինն, այս երկու պաշտելի հրեշտակներն, այս ամէն ինչ ընտանեկան կենաց դրախտն էր անշուշտ եւ ինքն, այո՛, ինչո՞ւ չ'ըլլար, մտերիմ, անձնուէր ու առաքինի բարեկամ մը պիտի լինէր հոն. որդւոյ մը պէս կը սիրէր ու կը յարգէր այս ընտանեաց տէրն ու եղբօր մը պէս, միայն եղբօր մը պէս, պիտի սիրէր անոր կինն: Այն ատեն երեւակայեց իր կեանքը՝ ցայնսամ դառնութեամբ լցուած՝ որ յանկարծ երանութեան հորիզոններով կը վերաբացուէր:

Վստահութիւնն և ապահովութիւնն զգաց
իր անձին վրայ ու այս արամադրութեամբ
իր մտերմութիւնն ու գործովը կրցաւ ցոյց
տալ այն ընտանեաց ուրկէ մինչեւ այն օր
խուսափած էր . անոր զաւակներն անհուն
համակրութեամբ ընդունեց և փոքրիկ մա-
նուկներն իրենց նոր բարեկամին կապուե-
ցան այն անսխալ համոզմամբ որով տղայը
անմիջապէս կ'որոշեն զիրենք սիրողն ու չը
սիրողն :

Այսպէսով Տիգրանին կեանքը պատող
մատախուղը փարատեցաւ և զուարթու-
թեան արեւը նորէն փայլեցաւ անոր խըն-
դուն երեսին վրայ : Երիտասարդն ի բնէ
ուրախութիւնը սիրող էր . երջանկութեան
հեռանկարն իր սիրտն անսահման բերկրու-
թեամբ լեցուց . բանի մը փափաքող չ'էր
այլ եւս ու գուցէ աշխարհիս վրայ միակ
գոհ ու երջանիկ անձն էր : Հաւատքն ու
համոզումն՝ աշխատութեան կարօտ չ'են գո-
յանալու համար : Տիգրան զգաց քան թէ
որոշեց այս բոլոր խորհուրդներն . ապա-
գային տեսարանը մանրերկրորդի մը մէջ
պարզեցաւ իր աչքին առջեւ իր բոլոր պայ-
ծառ գոյներովն ու իր ամբողջութեամբ և
Տիգրան աներկմիտ ու անկասկած հաւա-
տաց անոր :

Ի՞նչ է արդեօք մարդկային սրտին գաղտ .

նիքը . ժամերով, շաբաթներով, ամիսներով
քննած ու անթափանց համարած ստուեր-
ները մէկ վայրկենի մէջ անհետացան ու
Տիգրան զարմացաւ որ այս գեղանկար եր-
կինքը չ'էր նշմարած մինչեւ այն ժամը :

Առջի տեսութենէն՝ մտերմութիւնը կա-
տարեալ եղաւ ու խօսակցութիւնը՝ զոր
Տիգրան այնքան քաջ գիտէր անորոժելի դար-
ձնել, մինչեւ գիշերուան վեց երկարե-
ցաւ . բաժնուեցան ամէն օր տեսնուելու
խոստմամբ :

Տիգրան մինակ մնաց . ի՞նչ զարմանալի ու
անակնկալ դիպում . — ո՛ւրեք ո՛ւր ճա-
կատագիրն առաջնորդէր էր այս կինը՝ զոր
չի տեսնելու համար ամէն ինչ ի գործ դրեր
էր . բայց նախախնամութեան կամքն իր
կամքէն վեր էր հարկաւ : Երկու տարուան
մօտ ժամանակ մ'անցունելը մեծապէս օգ-
տած էր իր տենդայոյզ տաքնապաց ամօք-
ուելուն :

Տիգրան ինքզինքը քննեց ու առանց վա-
րանման յայտարարեց թէ բժշկուած էր ան-
դարմանելի կարծած հիւանդութենէ մը :
Սուրբիկի տեսքը նոր կեանք ու կենդանու-
թիւն տուեր էր անոր . նոր մարդ մ'էր որ
աշխարհ կուգար առողջ ու ազատ, առանց
նախորդին տկարութեանց :

Ուստի անվախ ու անբոյթ պիտի ապրէր

այն կնոջ մօտ եւ յիմարական տենդեր չի պիտի կրնային գալ վրդովելու իր անդորր էութիւնը :

Այս երաշխաւորութեամբ հաստատուեցաւ այն սերտ բարեկամութիւնն որ երկու զրօցիները գրեթէ միացուց :

Այս ընտանութիւնն սկսաւ բարեբաստիկ գոյներով . Արամ էֆէնտի , քիչ մը հիւանդոտ ու տկար , մեծ բարեօրում մը գըտած էր այս օգտաւիտութեամբ . իր կիներ միշտ ամուսնոյն մօտ , անոր բոլոր հանգըստութեան եւ իր որդւոց կրթութեան նըուիրուած , ու Տիգրան որ զուարթ ու խընդումներն այս առանձնատէր ընտանեաց ոգեւորութիւն կուտար ու անոնց միօրինակ կենցաղավարութեան արտօմութիւնն ու ձանձրոյթը կը փարատէր :

Օրական զբաղումնին գրեթէ միեւնոյնն էր . առաւօտուն կանուխ , գրեթէ արշալոյսին հետ կ'ենէին . երբեմն Տիգրան էր որ այգուն այգուն քէօլին գուռը ձեռք կ'առնուր ու երբեմն իր զրօցիներն՝ որ երիտասարդը կուգային արթնցնել ու անոր ծուլութիւնը մեղադրել . նախաճաշի ու ճաշի տեղերն որոշուած էին անպատճառ առջի իրիկուընէ . մերթ անտառուտ ու ստուերամած մէկ կողմն էր իրենց պարտիզին մէջ ուսկից կը դիտէին արեւուն ծագումն հան-

դարտ Վոսիորի ջրերուն վրայ , մերթ Պէյքօզի մէկ եզերքն ամայի ու անխռով ծառի թփի մը տակ . ցերեկը՝ ճաշն վերջն ընթերցանութիւն մը կ'ընէին նոր հեղինակի մը ու յետոյ ջուրերը կ'երթային , մասնաւորապէս Քէսթանէ-Սուլին որ խորհրդաւոր ու նսեմաստուեր անտառի մը մէջ պայծառ ու անոյշ ջրի աղբիւր մ'է ու Եէնի-Մահալէցի բնակչաց մի զբօսավայրը . գիշերն երբեմն Պէյօյիւք-Տէրէի գեղեցիկ բարափին վրայ չրջագայութիւն մը կամ ծովուն վրայ կոնտորով պղտիկ պտոյտ մը եւ երբեմն ծովեզերեայ տան սրահին մէջ խօսակցութիւն մը պատուհանին քով լուսնի լուսով . ահա այս անձանց հաճոյքն ու անցուցած կեանքն :

Ոչ իսկ բառ մը , խօսք մը կամ ակնարկութիւն մ'անցելոյն այս ներդաշնակ երանութեան մէջ . Տիգրան ամէն բան մոռցած էր . Սուրբիկի հետ իր գորովն՝ եղբայրական անկեղծութեամբ ու համարձակութեամբ մը կը յայտնուէր եւ նորատի կիներ միեւնոյն անկեղծութեամբ ու համակրութեամբ կը տեսնուէր իրեն հետ :

Մտերմութիւնն այնչափ յառաջ գնաց որ օր մը Սուրբիկ Տիգրանի անցեալ օրերը քննել ուզեց :

— Ոչ ոք չ'է՞ սիրած մինչեւ այս տա-

ըրբը, Տիգրան, հարցուց անոր: քեզի պէս անհանդարտ մէկը չ'եմ կրնար երթադրել որ անտարբեր կամ անփոյթ մնացած լինի մինչեւ հիմա, աւելցուց խնդալով. նեղանայս կամ չի նեղանաս հոգս չ'է, տեսնենք պատմէ՛ մեզի քու յաջողութիւններդ ու սիրային արկածներդ:

— Ի՞նչ կը հասկնաս սիրային արկածը սելով. թէ որ այն խաբեբայ զրախօսութիւնները կ'ըմբռնես զորս երիտասարդ մը ու երիտասարդուհի մը առանց գիրար սիրելու անամօթ յանդգնութեամբ մը իրարու կը կրկնեն. թէ որ այդ տեսակ պատմութիւններ կ'ուզես, Տիկին, ի՛նչ մեղքս պահեմ, շատ ունեցեր եմ մինչեւ ցարգ. իսկ թէ որ ճշմարիտ, խորին ու սրտի կապ մը ըսել կ'ուզես, ատիկա ունեցեր եմ ու չ'եմ ունեցեր միանգամայն, պատասխանեց երիտասարդը ցած ձայնով՝ որուն մէջ Սուրբիկ իր կանացի փափկութեամբ տրտմութեան ու դառնութեան շեշտ մը նշմարել կարծեց ու խօսակցութիւնն յառաջ չի տարաւ:

Տիգրան փոխադարձաբար կրնար հարցնել թէ Սուրբիկ ալ այդ տեսակ սրտի կապ մը ունեցած չ'է՞ր. բայց եւ ոչ մտաբերեց զայս: Այս տնջոյթ երջանկութեան մէջ մոլորած երիտասարդին ակնարկն ու յիշողութիւնը ներկայէն անդին չ'էին անցներ:

Յիրաւի երջանիկ էր Տիգրան:

Յորմէհետէ ինքզինքը տէր կարծեր էր իր սրտին, պատճառ մը չ'էր գտած իր անձը մշտնջենական գրկման դատապարտելու. բաւ էր որ անպատիւ խորհուրդ մը չ'անցնէր իր մտքէն եւ ուրիշ արգելք չի կար զուրկ մնալու այս կնոջ երեսէն որ իկար զուրկ մնալու այս կնոջ երեսէն որ իրեն համար արեգակն էր փայլուն ու կենսատու: Անոր շնչած օդը շնչել, անոր պըտըտած վայրերը տեսնել, անոր ձայնը լսել հեշտալուր, կարենալ առանց ո՛ր եւ է անպատուութեան ամէն ժամ տեսնել զայն, խօսիլ անոր հետ, մէկ բառով պաշտել զայն իրապէս երբ վերացական աշխարհի մը մէջ անգամ այսչափ երանութեան չ'էր հաւատար, Տիգրանի՝ ուրիշ պահանջելու բան մը չ'էր մնար: Ի՞նչպէս սակայն իր խանդավառ սէրն եղբայրական գորովանաց փոխակերպեր էր, ի՞նչպէս կրցած էր գոհանալ պարզ մտերմութեան մը վայելքով. այս կնոջ անքննադատելի ծանրութիւնն էր արդեօք, անոր լուրջ ու խոհուն վարքն էր որ գիրքն յեղափոխեր էր, թէ ոչ այս տեսութիւն իսկ մեծագոյն շնորհն էր զոր՝ իր սիրոյն չափազանցութեան մէջ՝ երիտասարդը շատ եւ շատ իսկ դատած էր իրեն համար: Ինչ որ աւելար չի քանաց ծածկել իր հանկուրդութիւնն որ արդէն իր ամէն խօսուած-

քին ու վարմունքին մէջ երեւան կ'ենէր : Տարօրինակ ազդեցութիւն մ'էր այս կնոջ իշխանութիւնն երիտասարդին վրայ . երբ որ խօսէր իրեն , ներդաշնակ նուազ մ'էր որուն դադրելէն վերջն անգամ երիտասարդը դեռ կ'ունկնդրէր երբ որ նայէր իրեն . փայտիայիչ ու գգուալից ակնարկ մ'էր որ իրեն կը հետեւէր ու զինքը կը շրջապատէր ելեկտրական հոսանքով մը :

Խոստովանեցաւ օր մը Սուրբիկին իր բոլոր տկարութիւնը . — « Զեմ գիտեր , ըսաւ անոր , ի՞նչ հմայութիւն ունիս վրադ , կ'ըզգամ որ քոյրս քեզ չափ չը պիտի սիրէի . անբացատրելի զգացում մ'է զոր ի զուր կը ջանամ հասկնալ . հօր մը չափ կը սիրեմ քու ամուսինդ . հաւատա՛ որ ուրախ եմ այն պիտի բարի ու սիրեցեալ անձի մը կենակիցն լինելուդ . թերեւս իրարու չի հանդիսէինք բնաւ թէ որ Արամ էֆէնտիի բարեկամը չը լինէի ես : »

Այս անդորրութեան օրերու մէջ էր որ Արամ էֆէնտի գլխի ծանր հիւանդութենէ մը պառկեցաւ . Սուրբիկ անձնուէր հոգածութեամբ մը խնամեց իր ամուսինը , ըսան օր հարկ եղաւ անքուն անցունել անոր անկողնոյն մօտ . դեղերը տալ , զայն սփոփել ու խնամել վարձկան ձեռքի դործ չ'էր եւ Սուրբիկ անձամբ իր պարտքը կատարեց .

վտանգներն անցան բայց նախկին առողջութիւնը չի վերագարձաւ . հիւանդութիւնն յաղթուեցաւ մշտնջենական հետք մը թողլով սակայն հիւանդին վրայ զոր անկարելի եղաւ բուժել . Արամ էֆէնտի ականջի ծանրութիւն մ'ունէր , այս հիւանդութիւն աւոր լսողութիւնը խանգարեց . հիւանդն ոտքի վրայ ելաւ բոլորովին խուլցած , ծանր հարուած մ'եղաւ ասի ծերունի մարդուն , յաւիտենական զրկում մ'էր ամէն յարաբերութենէ : Անփարատելի տրտմութիւն մ'եկաւ իր վրայ եւ ի զուր ջանացին զինքն սփոփել . ամէն մարդ պարտաւորեցաւ գլորով խօսիլ իրեն հետ : Ամէն ձայնէ զուրկ ու կարօտ մնացող այս մարդը՝ չի կրցաւ անտարբեր քաջութեամբ մը զիմադրել այս աղէտին . իւր անգբաղ օրերուն բոլոր հաճոյքը խօսակցութիւնն էր զոր հարկ էր մէկ կողմ թողուլ . իր խլութեան պատճառաւ պարտաւոր էր մեկուսի մնալ այլ եւս իբրեւ խելագար յիմար մը . այլ եւս ընկերութեան մէջ չը պիտի կարենար մտնել ծիծաղելի չըլլալու համար . երաժշտութիւնն եւ իր կնոջ դաշնակին ձայնը՝ զոր այնչափ կը սիրէր , ա՛լ իրեն համար չ'էին : Նամանաւանդ իր որդւոց ձայնը չի լսել զինքը խիստ վաշտացուց :

« Զաւակներուս ձայնէն կարօտ մնացի »

պատասխանեց անոնց՝ որք զինքը մխիթարելու համար ամէն քանք կ'ընէին :

Իսկ Սուրբիկ ի նշ կո մտածէր այս անակնկալ պատահարին առջեւ : Իր ամուսնոյն դժբաղդ կացութեան վրայ կատարեալ ու խորին ցաւակցութեամբ մը հանդերձ չի կրցաւ ակնարկ մը չի դարձնել նոյն իսկ իր գոյութեան վրայ : Հազիւ 25 տարեկան էր դեռ երբ իր ծերունի ամուսնոյն հիւանդ վիճակը՝ նոր տկարութեամբ ծանրանալով, ընտանեկան կեանքը բոլորովին կը վերջաւանդուէր : Ապաքէն քանի տարիներ է ի վեր հիւանդութեան էրիկը դարմանելով անցուցած էր կենաց ու երիտասարդութեան լաւագոյն օրերն : Այսուհետեւ այրի ու ծերացած կընոջ մը տխուր ու մուսկալ պապական վերապահութեամբ էր իրեն :

Յանկարծ անցեալ օրերը պատկերացան իր աչքին առջեւ անողոք ճշդութեամբ մը : Ո՛ր էր այն ցնորական երջանկութիւնը զոր Սեդրաքին սիրոյն մէջ կը վայելէր երբեմն, ո՛ր էր այն հեշտութեան դրախտը զոր երիտասարդին ակաջին կը խոստանաւ ու կը փափսար : Ուխտադրութեամբ ու խաբեբայ՝ քարուքանդ կործանելու ու փշրելու էր այն երանութեան յոյսերն զորս իր ձեռքն էր իրականութեան վերածել : Հարագուշակ հրեշտակի մը պէս Եմահ աւերում սփռեր էր

իր չորս դին, եւ սեւ հողերն յափշտակեւտարներ էին այն մէկ հատիկ սիրեցեալն որուն միայն խոստացած էր պատկանիլ :

Սուրբիկ չար հոգի մէկը չէր . ոչ ոք իր յանցանքին մեծութիւնը թերեւս իրեն չափ կը ճանչնար . ոչ ոք ապաշխարելու ու ներողութեան արժանանալու հարկն իրեն չափ կը խոստովանէր : Ամուսնական կեանքին մէջ իր պարտականութեանց անթերի գործադրութեամբն սփոփանք մը գտնել որոշեր էր, յաւէտ իր սրտին մէջ պաշտելով իր միակ սիրելուն յաւատակ :

Տարիքի ահագին տարբերութիւնն, որ ի սկզբանէ իր եւ ամուսնոյն մէջ կը գլուխուէր, զինքը զուրկ թողած էր երջանկութեան այն ամէն յոյսերէն զոր երիտասարդուհին իրաւունք ունի պահանջելու : Հայդուհին իրաւունք ունի պահանջելու գտեր էր իրական խնամք ու հոգածութիւն գտեր էր չափ անգամ հոն՝ ուր հրեշտակ եւ սպառող հեշտութիւն մը գտնել կը յուսար : Քրեյշ ու հազուագիւտ ծաղկի մը պէս ջերմոցի մը մէջ միայն պահուելու էր, մինչդեռ այնքան պէտք ունէր ազատ օդին ու արեւին քան պէտք ունէր զանգաճառաքայլներուն : չէր կրնար գանգատիլ սակայն իր ամուսնոյն դէմ՝ որոյ բարի, առաքինի ու ներողամտ բնութիւնն ամէն մեծարանաց արժանի կը կացուցանէր զինքը :

Անշուշտ գիտէր թէ որքան անդարմա-
նելի սխալ մը գործած էր ամուսին ընտ-
րելով իրեն այնպիսի մէկն՝ որ հօր մը տա-
րիքն ունէր իրեն քով եւ իր աչքը սեւեռե-
լով կը տեսնէր իրեն տարեկից մանկութեան
ընկերուհիներն որոնց ամէն մէկը հիմա իրեն
պէս երիտասարդ, առողջ ու զուարթ ա-
մուսինով մը երջանիկ ելեր էր. անշուշտ
իր ձեռքն էր օգուտ բաղել այն բոլոր թոյլ-
տուութենէն՝ զոր իր ամուսինը կատարեալ
վատահումութեամբ մը տուեր էր իրեն, շեղե-
լու ու մոլորելու համար պատուոյ ու պար-
տականութեան ճամբէն. երիտասարդներ
չ'էին պահած ականջն ի վար զմայլիչ ու
ապահով նկարագրելու այն ուղին որ լի էր
անյատակ անդունդներով: Սուրբիկ մեր-
ժած էր ցայն վայր եւ գոհ էր խոտորած
չը լինելուն ուղղութեան ճամբէն. բայց
ահա անոք ու միայնակ՝ դատապարտեալ
ժերուհւոյ մը հետ ինքն ալ դատապարտը-
ուած էր. անզգայ մը չ'էր սակայն երբ ե-
րիտասարդական արիւնն այնչափ ուժգին կը
շարժէր իր սրտին մէջ. ծաղկահասակ ու
գեղեցիկ՝ ինքն ալ միթէ չ'էր գիտեր սի-
րել: Երիտասարդ կիներ, առանց ո՛ր և է փոր-
ձառութեան տէր լինելու, խորինգիտ ա-
կցութիւն մ'ունէր իւր տեսնուած անձանց
տրամադրութեանց վրայ ու իր կնային բը-

նազդմամբ առաջին տեսութենէն ճանչցեր
ու հասկցեր էր Տիգրանի համակրութիւնն,
իսկ հիմա բոլորովին կը կարդար անոր սըր-
տին խորն ուր խռովութեան հովեր կը փը-
չէին:

Անփոյթ ու չաղակրատ զուարթութեամբ
մը՝ սիրային լուրջ կապակցութեան մ'ա-
ռաջքն առնել ջանացեր և յաջողեր էր ցայն-
վայր. Տիգրան անոր ընդունելութեան ձե-
ւերուն տակ չ'էր կրցած նմարել երկիւղալի
անձկութիւն մը. եւ հիմա որ ամուսնոյն
խուճալովը գրեթէ միայնակ ու առանձին
կը մնար այս երիտասարդին հետ, վտանգը
մեծ եւ ահաւոր էր. ո՞վ պիտի պաշտպա-
նէր զինքը տկարութեան, անխոհմութեան
վայրկենի մը մէջ. ճակատագիրը կարծես
չար սատանայի մը պէս ամէն ջանք ի գործ
կը դնէր զինքը փորձելու. բայց գուցէ ի-
րեն չափ մեղքցուելու արժանի էր Տիգրանն
ալ. Սուրբիկ երեւակայեց զայն երբ լռիկ
ու անձայն խոյս կուտար իրմէ եւ երախ-
տագէտ սրտով կը մտածէր այն անձնուէր
գոհողութեան՝ որով երիտասարդն ինքը մի-
այն տանել ուղեր էր դժբաղդ սիրոյ մը բո-
լոր տառապանքն. այնպէս թուեցաւ յան-
կարծ իրեն որ Տիգրան իրեն մօտը կը ծըն-
րադէր ու ձեռքերը միացուցած սիրոյ ու
տառապանաց խոստովանութիւն մը կ'ընէր

իրեն , անոր հեշտալի շունչը կարծես թէ կը գգուէր իր գէմը . . . Սուրբիկ սթափեցաւ , դուրս ելաւ դողդոջուն եւ պարտիզին զով ու ցրտին հողմն ամոքեց անոր հրատապ ճակատը . . .

Այսպէս նոր նոր շփոթութիւններ կը պատրաստուէին մօտաւոր ապագայի մըմէջ , ընտանեկան հորիզոնին վրայ սեւ կէտեր կը տեսնուէին , նախակարապետ մեծ ու խռովայոյզ մորիկներու :

Արամ Էֆէնտիի ապաքինութենէն վերջն ապրելու եղանակնին փոփոխութիւն կրեց : Այս բարեսիրտ մարդն՝ այնքան ծանր հարուածի մը ներքեւ ընկճուած՝ գրական պարապմանց տուաւ ինքզինքն ու առանձնացաւ . բայց անխիղճ ու եսասէր մէկը չէր որ իր ճակատագրին բոլոր դառնութիւնն իր ամուսնոյն վրայ ալ բեռնաւորէր . ազատամիտ փիլիսոփայ՝ որ իր ընկերական կենաց բոլոր անպատեհ կողմերը կը ճանչնար , գիտցեր էր գէթ իր անոյշ բնաւորութեամբ ընուլ տարիքի հեռաւորութիւնն՝ որ զինքն իր կնոջմէն կը բաժնէր եւ հիմա բնաւ չէր ուզեր երիտասարդ ու անփորձ կնոջ մը բաւել տալ անհեռատես որոյման մը հետեւանքը զոր ինքն իր բոլոր փորձառութեամբ չէր գուշակած ատենով :

Ուստի կնոջը գրեթէ բռնութեամբ հրա-

մայեց իրեն հետ չ'առանձնանալ :

« Ինձ համար որդի մը ու քեզ համար եղբայր մ'է Տիգրան , ըսաւ Սուրբիկին , կ'ուզեմ որ առաջուան սէս ուրախ ու ազատ ապրիք . հարկ չ'է որ ես ալ ընկերանամ ամէն ատեն ձեզի , ես այսուհետեւ չ'եմ կըրնար շարունակ դուրս ելնել եւ դուն ինձ հետ բանտարկեալ մի՛ մնար : »

Յիրաւի , եղբայր մ'էր Տիգրան Սուրբիկին : Այս հեռադէտ մարդն անկեղծութեամբ կ'ըսէր այս խօսքերն ու այս անխորհուրդ առաջարկին վրայ չ'էր խորհած երբէք .

Ո՛չ . այնքան պարզմիտ մէկը չէր որ առանց կշռելու հետեւանքն այս աստիճանի թոյլտուութիւն ու ազատութիւն չընորհէր իր երիտասարդ կնոջը :

Ծերունի պաշտօնատարը շատ եւ շատ անգամ խորհած իր ընտանեկան կացութեան վրայ եւ բաւիցս զղջացած էր անտես ըրած լինելուն այն առաջին պայմանն՝ առանց որոյ ամուսնութիւնն անհամ կատակերգութիւն մը կը լինի եթէ ողբերգութեան չի դառնայ :

Զղջում մը կար այս մարդուն սրտին մէջ . ճշմարիտը խօսելով չէր կարող իրեն հետ հաւասարապէս պատասխանատու համարել իր կինն ալ այս անպատշաճ միացման մէջ և

յանցանքն անդարմանելի ու մշտատեւ կը ծանրանար իր վրայ միայն :

Մարդ կարին արդարութիւնը չ'էր կրնար դատապարտել զինքն եւ իր տագնապեալ խղճին ձայնն էր միայն զոր կը լսէր որոշ ու բացարձակ :

Այս վայրկեանէն, այս տարօրինակ մարդն որոշեր էր իր կնոջ վերադարձնել անոր աշատութիւնն եւ կերպով մը թեթեւցնել եթէ ոչ դարմանել իր գործած սխալը :

Արհամարհելով ընկերութեան բոլոր չարախօսութիւններն ու նախապաշարունակներն, սփոփանք մը պիտի ունենար, եթէ իր կինն առանց խոտորելու պատուոյ ձամբէն կարենար իրեն տարեկից ու առաքիչի երիտասարդի մը բարեկամական գորովով մոռնալ եւ իր երեսին չի զարնել զինքն յաւիտենական թշուառութեան մը մատնած լինելու յանցանքը :

Անշուշտ Սուրբիկ եւ ոչ մէկ ժամանակ առիթ տուած էր իր ամուսնոյն դժգոհութիւն կամ յանդիմանութիւն մը կարդալու իր դէմքին վրայ . բայց այս լոին համակերպութիւնը գանգատող ձայնէ մ'աւելի ծանր եկած էր միշտ անոր սրտին :

Թէ որ ամուսնաթողութիւնն ընդունելի լինէր մեր կրօնական օրէնսդրութեան մէջ, Արամ էֆէնտի բռնութեամբ պիտի բաժ-

նուէր իր կնոջմէն . ու քանի որ օրէնքը կաշկանդող ու բռնադատող էր, իրեն կ'իյնար կարելիութեան ու պատշաճութեան սահմանին մէջ անտանելի չի դարձնել ամուսնական լուծը :

— Ուրի՞ կ'սպասես ամուսնանալու համար, կ'ըսէր օր մը Տիգրանին . չ'ըլլայ որ երիտասարդութիւնդ անցունելէ վերջն ինձ նման հիւանդ ու կարօտ օրերուդ օգնական մը փնտռելու համար միայն ամուսնանալու ելնես : Տարիքն առնելէն վերջն երիտասարդուհւոյ մը հետ ամուսնացող մարդը կը նմանի ծովի ինկող անձի մը՝ ոտքէն կապուած ծանր գնետակին որ իր երիտասարդ կիներ միասին կը տանի թշուառութեան անդունդը :

Մինչեւ այն ատեն իր կնոջ եւ ոչ մէկ փափաղին հակառակեր էր . Սուրբիկին աւելնէն չնչին հաճոյքն իրբեւ պարտականուածութիւն մը ի գործ դրած էր միշտ եւ ասկից վերջը մի և նոյն բարեսրտութիւնն ու թոյլ տուութիւնը տալու հարկը ճանչցաւ :

Այս ձեւով Տիգրան աւելի մեծ ազատութիւն մը վայելեց Սուրբիկին քով . իր բոլոր բարեկամութեան հակառակ, այս էր մարդկային սրտի տկարութիւնն, գրեթէ գոհութեամբ տեսաւ Արամ էֆէնտի մենաւոր մնալը . բայց զայն առանձին չի

թողուց . երբոր Արամ Էֆէնտի իր աշխատութեան սենեկէն դուրս ելնէր , Տիգրան անոր քով կը կենար միշտ ու մերթ գրաւոր խօսակցութեամբ և մերթ պէջիկի խաղով կ'անցունէին միասին քանի մը ժամեր :

Խոսքով շուտով յառաջացեր էր իր կանխորոշ ճամբուն մէջ . դատաւորական ասպարէզն , օրինական ճշդութեամբ սահմանափակ գտնուելով , առաջուց ի վեր անյարմար թուած էր իրեն . ուստի շուտով թողուց իր ընդհանուր դատախազի օգնականի պաշտօնը վարչային բարձրագոյն պաշտօնի մը փոխարէն :

Այս երիտասարդը՝ դիւրին ու արագ յառաջադիմութեան մը անհրաժեշտ եղող բոլոր պայմաններն իր անձին վրայ կը բովանդակէր :

Նա ունէր մեծերու դէմ հլու ու ըստրուկ հնազանդութիւն , ազդեցիկ անձանց մերձաւորութիւն եւ անոնց քով այն թղտքիչ ու չողոքորթ զուարճախօսութիւնն՝ որ երբեմն խեղկատակութիւն կը կոչուի ու չափ անգամ ճշմարիտ արժանեաց տեղ կը բռնէ : Այս միջոցով ստացեր էր նա զօրաւոր պաշտպաններ :

Միանգամայն յաջող ամուսնութեամբ մը

իր դրամական կացութիւնն ապահովեր էր . առանց վարանելու ամուսնանալով հարուստ ու գեղանի աղջկան մը հետ որոյ բոլոր պակասութիւնն՝ ատենով հայրենի տունէն փախուստ տուած լինին էր երիտասարդ դասատուին հետ : Հազար ոսկի օժիտ պիտի տար անոր հայրը՝ մեծահամբաւ դրամատէր մը որ կառավարութիւնն ու հասարակութիւնը կողոլտելով ձեռք բերած էր իր հարստութիւնն և զոր քրտինքով ու պատուով ձեռք բերուած կ'անուանէր : Սակայն հակառակ իր մեծ դիրքին ոչ թէ իր աղջիկն ամուսնութեան ուզած էր եւ անոր սովորացի անցեալն ատեն անցնելով մուգուած չէր :

Խոսքովի պէս դրամի կարօտ ու պատուոյ մասին ներողամիտ անձ մը միայն անոր ամուսին կրնար լինիլ : Բարձրանալու մշտատես տենչէն բռնուող այս մարդուն աչքին ամէն ինչ՝ բարեկամութիւն կամ ամուսնութիւն՝ միայն իր մեծութեան գաղափարներուն նպաստելուն համար գոյութիւն ունեցող բաներ էին :

Նորա կինը պէտք էր նախ և առաջ դժբախտ տէր լինիլ , երկրորդ՝ սրահի մը մէջ խօսակցելու չափ կրթեալ մէկն ըլլալ . եւ Խոսքով այս միութեան մէջ անկէ անդին չի նայեցաւ :

Շիտակն ըսելով իր կինը կատարելապէս

յարմարեր էր այս տարօրինակ մարդուն .
Եւգինէ վառ ու խռովեալ երեւակայութեան
տէր , յամառ ու արտակարգ աղջիկ մ'էր :

Ճարտար դաշնակահար , լաւ գծագրիչ ,
ինչպէս որ կը տեսնուէր իր ներքնասենեակի
պատերէն զորս իր մատիտին արտադրու-
թեամբը միայն զարդարեր էր , այս կինն
ամէն բանէ առաջ իր անխախտութեան սի-
րահար մէկն էր : Շարունակ Փռանսական
վէպեր կարդալով՝ անոր ըմբոստ բնա-
ւորութիւնը բոլորովին անզուսպ ու յիմա-
րական բան մը դարձեր էր . թաքուն , ան-
ձայն ու անշուկ սիրահարութիւն մը՝ ա-
նոր զգուանք պիտի ազդէր . ընդհակառակն
առեւանգութեան , բռնութեան , սպանու-
թեան կամ թունաւորման վախերով լեցուն
ու գայթակղալի հոչակ ունենալիք ամէն
տրիւի անոր պիտի յաղթէր :

Անոր ազատութեան ու անկախութեան
փափազը՝ բռնաւոր տարփաւորի մը գերին
լինելու տենչանքն էր միայն եւ ոչ ուրիշ
բան : Այս կնոջ հետ հաշտ կենցաղի յոյսն
անկարելի էր . անոր կամ տէրը կամ ստրուկը
պէտք էր լինի :

Իր արկածալից երիտասարդութիւնը միշտ
չափազանց ներողութեան մը արժանացած
էր հօրը կողմէն որ անհաւատալի տկարու-
թեամբ կը սիրէր այս ազջիկին :

Եւգինէի ամուսին լինելիք մարդը պարտ
էր առաջուց աչքն առնել անոր լուծին տո-
կալը , գոնէ անոր բացարձակ անկախութիւ-
նը ճանչնալը . Խոսքով այս վիճակն անըն-
դունելի չի նկատեց . չէր շնորհք Եւգինէի
երեսն անգամ նայած չէր . կապոյտ աչուի
էր թէ սեւ աչուի . անոր մազերը խարտ-
եալ էին թէ շագանակագոյն . բերանը փո-
բըր էր թէ մեծ , շիտակը շատ աղէկ չէր
գիտեր . խիստ լաւ գիտէր սակայն որ իրեն
տրուելիք օժիտը նշանաւորութեան օրէն իր
տրամադրութեան ներքեւ պիտի գտնուէր
ու այս բաւ էր . անոր :

Ամուսնութեան առաջին ամիսները փո-
խադարձ ու գերազանց անտարբերութեամբ
հետեւապէս եւ անդորրութեամբ անցաւ ,
մինչեւ որ Խոսքով անգամ մը իր ամուսնա-
կան իշխանութիւնն ի փորձ գնել ուզեց :

Տիկնոջ երիտասարդ մէկ ազգանկանը՝ Խոս-
քովի տան սովորական եւ ամենօրեայ այ-
ցելունքէն մէկը դարձեր էր . այս տղան՝
վաճառականի մը օով գրագիր , որ իր
չարաթականն իր զգեստներուն միայն կը
յատկացնէր , բաւական վայելչադէմ ու
խարտիչահեր մէկն էր զոր չոր լեզուները
կը պնդէին թէ Անտիֆի վաղեմի ու արդի
մէկ մտերիսը լինէր : Այս լուրը շուտ հա-
սեր էր Խոսքովի ականջը , բայց չէր ուզած

Եւգինէ

որո
հաւ
Եւգինէ

անորոշ ու տարտամ կոսկածի մը վրայ իր
դուռը փակել անոր դէմ, նամանաւանդ
ամուսնութեան առջի օրերը: Տանը մէջ բը-
նաւ կարեւորութիւն տուած չէր անոր.
առջի տեսութենէն մէկ երկու բառով հաս-
կըցեր էր որ, զգեստներու գլխէն ի զատ,
այս անձն ոչխարի մը պէս անմիտ ու վայ-
րենիի մը չափ տղէտ արարած մ'էր: Այս
տխմար էակն Աննիի մը պէս կնոջ տար-
փաւորը չ'էր կրնար ըլլալ:

Սակայն ի սկզբան անվնաս նկատուած
այս արարածը՝ քիչ քիչ Խոսրովի անտանելի
թուեցաւ. իր հակակրօնութիւնն այնչափ ա-
ւելցաւ որչափ իր կինն այս սատիճանի ա-
պուշի մը վրայ տարօրինակ գործով ու սքան-
չացում կը յայտնէր:

Խոսրի պզտի մ'նամարտով մի սխաւ այր
ու կնոջ մէջ այս երիտասարդին վէճը:

Անիի անոր ճաշակն ու վայելչութիւնը
կը գովէր:

— Կը զարմանամ, ըսաւ անոր ամուսի-
նըն, այդ անհամ պարոնէն ախորժեւելդ:

— Ինչո՞ւ ըլլայ անհամ, միթէ համով ըլ-
լալու համար պէտք է անպատճառ քաղա-
քական կամ ուսումնական իւրութեան վրայ
ճառել ձեզի պէս: Ինչո՞ւ կանայքս՝ այդ տե-
սակ բաներէ չ'ենք հասկնար, ամէն մարդ
իր ճաշակն ունի:

— Այդ խօսքը քու հմուտութեանդ յար-
մար չ'է. դու ուսեալ կին մ'ես եւ շարու-
նակ բուրջի վրայ խօսիլը դատարկ գլուխ
կանանց յատուկ է:

Քանի մ'որ վերջը խօսքը նորէն բացուե-
ցաւ բայց այս անգամ աւելի կծու կերպով:

— Չեմ կարծեր որ յատկապէս ինձ հա-
կառակելու համար այդ անպիտան անձն
հոս յաճախել կուտաս. անցեալ օրուան դի-
տողութենէս ի վեր այդ պարոնն օրը երեք
անգամ գալ սկսաւ:

— Ամենեւին. միայն կը խնդրեմ որ
այդքան չնչին բանի մը համար խնդիր չի
հանէք. որովհետեւ շատ կանուխ է դեռ,
աւելցուց հեղձութեամբ. վեց ամիս չ'եղաւ
ամուսնանալիս և նախանձոտ Օթէլլոյի դերը
ծիծաղելի կ'ըլլայ:

Խոսրով բարկացաւ բայց ինքզինքը զըս-
պեց:

— Համբերութեամբ մտիկ ընել պար-
տաւոր եմ որովհետեւ քեզմէ մեծ եմ. քեզ
նկատմամբ մինչեւ հիմա ունեցած անտար-
բերութիւնս աննախանձ ըլլալս կը հաստա-
տէ, կը պահանջեմ միայն որ պատշաճու-
թիւնը ճանչնաս, ըսաւ ցուրտ կերպով ու
դուրս ելաւ սենեակէն:

Ինչ տեսակ էին Եւգինիի յարաբերու-
թիւններն այս երիտասարդին հետ որ Ար-

մենակ կը կոչուէր . արդարութիւնն յարգելու համար պարտաւոր ենք յայտնել որ անպատշաճ կապակցութեան ամէն զրոյց թրորովին անհիմն էր :

Եւգինէ չէր սիրեր ու չէր կրնար սիրել այս տխմարը բայց տխմարութիւնն ալ իր հաճելի կողմն ունէր :

Սրմենակ Եւգինէն կարենալ սիրելուն մեծամտութիւնը չ'ունէր բայց անոր հետ տեսնուիլն, հասարակաց տեղ մը անոր հետ միասին ժուռ դալն իրեն շատ էր ու քիչ չէր :

Մինչեւ իր էրկանը դիտողութեան պահուն, Եւգինէ այս տղուն հետ կ'զբօսնուր, անոր վրայ կը ծիծաղէր, կը խնդար, բայց գէշ աչքով մը նայած չէր անոր . ռակայն իր էրկանը ընդդիմութիւնն անոր ի բնէ պատերազմասէր ոգին արթնցուց . նա մանաւանդ անոր խօսքին վերջին պարբերութիւնը խիստ վիրաւորիչ դատեց . « Քեզ նկատմամբ ունեցած անտարբերութիւնս աննախանձ ըլլալէ կը հաստատէ » ըսեր էր . անտարբերութիւն . . . Եւգինէ իր ամուսնոյն համար ուրիշ զգացում ունեցած չէր . բայց ամուսինն իր մասին անտարբեր ըլլալու իրաւունք չ'ունէր եւ որոշեց այդ անտարբերութիւնը խորտակել :

Ի շնորհս Եւգինէի բերած օժիտին եւ իր

ամսականին Խոսրով Պոլսոյ առաջնակարգ էֆէնտիններէն մէկն էր հիմա . իր կնոջ բերած գումարը քօնսօլիտէի խաղով ստացուած մէկ երկու յաջողութեամբ կրկնապատկուած ու եռապատկուած էր եւ Խոսրով՝ շահադիտութեան մէջ յանդուգն ու անվախ՝ վերջին բաղդով մը մեծ հարստութիւն մը չինել ու այնպէս քաջուիլ կ'ուզէր այդ վտանգաւոր խաղէն :

Մէկ օրուան մէջ հարիւր ոսկի շահիլ կամ կորսնցնելու վարժուող մարդ մը խնայողութեան տէր չէր կրնար լինիլ ու Խոսրովի քօնսօլիտէի ելեւէջին պատճառած շահերուն մէջ իր տանը համար ըրած մեծ ծախքը չնչին բան մ'էր :

Կարօտութեան մէջ նուաստ ու ստրուկ եղողն հարստութեան մէջ ամբարտաւան կ'ըլլայ . Խոսրով հազարաւոր ոսկիներուն հաշուոց հետ շուտով հինաւուրց ազնուականի մը բոլոր ձեւերը սորված էր :

Սոյս էֆէնտին մոռցած էր անշուշտ հայրենիքէն հետիոտն Պոլիս գալը կամ տնտեսախապօր աւելցուկ հացի կտորներն, երբ իր հիւրերուն գանգատող ձայնով մը չեռալին եւ Պիււկիին կօշիկներէն կամ Լըպօնին կերակուրներէն կը դժգոհար :

Իր ազգային գաղափարաց գալով, իրրեւ նորահաս հարուստ մը՝ վարջութեան, ժո-

ղովոց եւ երեսփոխանաց վրայ ծիծաղելու իրաւունք ունէր . բայց Խոսրով խորամանկ փառասէր մ'էր որ այդ ժողովոց մէջ ձայն ու իշխանութիւն ունենալը չ'արհամարհեց :

Առաջին պաշտօնատարը չ'էր նա (և անտարակոյս վերջինն ալ չի պիտի ըլլար) որ ազգին մէջ ազդեցութիւն ունենալն՝ իր զիրքին օգտակար կերպով ծառայեցնելու գաղափարն յղացեր էր : Այս օրինաւոր ալընկալութիւնն՝ ի վաղուց անտի շատ քիչ անգամ ի դերեւ ելած է որպէս զի նորեկներ ադոր ճշմարտութիւնը չ'ըմբռնեն :

Մէկ նամակով Խոսրով իր հայրենիքէն երեսփոխան ընտրել առաւ ինքզինքն Ազգային ժողովին , իսկ հոն խոհեմութիւնը ձեռքէ չի թողուց ու խորագէտ ճարտարութեամբ ձեռք բերաւ ազատամիտ ու ժողովրդական երեսփոխանի անունը զոր պաշտօնատար երեսփոխանները խիստ քիչ անգամ ստացած են :

Ժողովին ամէն նիստերուն ներկայ , ներկայ նախապատրաստական գումարումներու , ամէն վիճաբանութեանց մասնակից , իր գիւանին մէջ տեղեկաբեր , հանգանակութեանց մէջ կարգադիր մասնախմբի անդամ , Խոսրով էֆէնտին Ազգային ժողովոյ ամէնէն գործունեայ ու ազդեցիկ անդամներէն մէկը դարձաւ :

Ամէնքը միաբերան կը գովէին այս մարդըն որ ազգին փնասելու կարողութեամբն հանդերձ այնքան անձնուէր կը ծառայէր անոր :

Այս համբաւը՝ զոր անաղարտ կը կարծէր , ստանալէ յետոյ սկսաւ իւր շահատակութիւններն , իր ձայնն հետզհետէ խրոխտ եւ հպարտ՝ հակառակ կարծեաց տէր երեսփոխաններն արհամարհանօք ու սպառնալեօք կը սաստէր : Ո՞վ էին այն անսխտան մարդիկն որ կը համարձակէին իրեն դէմ խօսիլ . գիտէի՞ն որ կարող էր գիրենը մինչեւ յաքսոր մատնել :

Խոսրովի ծրագիրներն ի գործ դրուելու մօտ էին . միայն իր ընտանեկան կենաց խռովութիւններն աճեր ու բազմապատկեր էին երթալով :

Ինչպէս ըսինք Եւգինէ իր էրկանն անտարբերութեանը յաղթելու համար անոր նախանձը շարժել որոշեր էր : Այնչ այնքան անխախտելի է որքան կանացի որոշումն : Այն վայրկենէն սկսելով Եւգինէ չ'էր թերացեր , իր ամուսինը կատղեցնելու համար , ի գործ դնելու այն ամէն փոքրիկ կամ մեծ , անփնաս կամ փնասալար միջոցներն որ կանոնց պատերազմի համբարը կը կազմեն :

Այն երիտասարդն ամէն օր հրաւիրել , իր ոտքին քով նստեցնել , գլխի վայր փըս-

փրսալ անոր ականջն ի վայր , թեւը մտնել չըջագայութեան համար ու կռթնիլ անոր թեւին ամէնուն ուշադրութիւնը հրաւիրելու չափ . ու երբ ասոնք անբաւական դատուեցան , նամակադրութիւն մ'սկսիլ անվերջանալի , օրն իրիկուն տոմասներու տարուբերին զբաղեցնել ծառայները , ծաղկանց փունջեր պատրաստել տալ , զրկել եւ ընդունիլ ու վերջապէս կղզին կամ Պէոյիւքտէրէ կամ ուրիշ հեռու տեղեր ժամադրութիւններ կարգադրել , ահա Եւգինէի ռազմադիտական միջոցներն :

Խոսքովի՝ քիչ քիչ անհանդուրժելի երեւցաւ իր կնոջ ընթացքը : Կռիւներն անպակաս դառնալ սկսեցին . բայց Եւգինէ պատերազմէ փախուստ տուող չ'էր , ընդհակառակն . արդէն քօնսօլիտէի մէջ մի քանի մեծ կորուստներ Խոսքովի բնաւորութիւնը բոլորովին դառնացուցեց ու համբուրութեան չափը լեցուցեց էին : Տանն անկարգութիւնն ու անխնամութիւնն որ չուայլութեան ծայրագոյն աստիճանի հասեր էր , իր կնոջ մասին ամէն մանրամասնութիւններով յեղյեղութեամբ ամօթալի պատմութիւններ , ընտանեկան յարկին կործանման ապահով նշաններն էին : Խոսքով թէեւ երբէք չ'էր սիրած , չ'էր խորթած իր կնոջմէն , բայց քիչ մ'ալ սպասել որոշեց :

Գրամական կորուստներն ու ձախորդութիւնն որ քանի մ'ամսէ ի վեր զինքը կը հալածէին , պաշտօնի յառաջադիմութեամբ փոխարինել որոշեց . իր ամսականը ներկայ վիճակին մէջ անբաւական դարձեր էր նոյն իսկ իր կնոջ զարդարանացն ու պարտքը դիմուեր էր չորս դին . ամսականի ու այլատօնի բարձրացումը փրկութեան միակ ճամբան էր . դեռ ոչ որ գիտէր անոր նեղութեան մէջ գտնուիլն . ամէնքը զինքը հարուստ ու ազդեցիկ գիտէին . ժամ էր աղէկ ու արտաքոյ կարգի վարպետութեամբ մը վերստին հաստատել իր կորսուելու մետեղդ գիրքը . Խոսքով ազդային գործոց դարձուց իր հետաքննին ակնարկն :

Որ մէկին խոստմամբ , որ մէկին սպառնալեօք , որ մէկին համոզմամբ Խոսքով յաջողած էր արդէն կուսակցութիւն մը կազմել ժողովոյն մէջ , որ իր գաղափարներն ի գլուխ պիտի հանէր :

Սահմանադրութեան վերաքննութեան վիճաբանութիւնը տեղի կ'ունենար : Խոսքով՝ պարզապէս զայն ջնջելու համոզումը յայտնեց . իր կարծեօք , Քաղաքական ժողովը կը բաւէր ամէն ինչ տնօրինելու . ինչ պէտք այս վայրախօս երեսփոխանաց որոցմէ օգուտ չի կար . տասն եւ վեց տարուան փորձը մէջ տեղն էր իր համոզումն հաստատելու :

տելու : Միւս կողմէ ազգային վարժարաններու պէտք չի կար որք աւելորդ ծախք մը ու հոգ մ'էին ազգին գլխուն :

Այն ատենուան մարդիկն հիմակուաններուն չափ անսիրտ ու անհոգի չ'էին :

Նախ ապշութեամբ մտիկ ըրին այս նոր վարդապետութեան ու յետոյ որոտալից ընդմիջում մը ատենաբանին խօսքը կտրեց .

— Մի՛ մեղանչէք Սահմանադրութեան դէմ, կը պողային ունկնդիրներն հազիւ զսպելով իրենց զայրոյթը :

— Ի կարգ, ի կարգ, կը գոչէին երեսփոխաններն յոտին կանգնած :

— Շարունակեցէ՛ք, էֆէ՛նտի, կը պատասխանէին միւս կողմէ Խոսրովի կուսակիցները :

Խոսրով այս ընդհանուր խռովութեան մէջ չի տկարացաւ . այլ թեւերը խաչածեւ միացնելով իր կուրծքին վրայ .

— Պիտի սպասեմ հոս որ Դիւանը գոնէ խօսքի ազատութիւնն յարգել տայ, ըսաւ նա . չ'եմ կարծեր, աւելցուց սպառնալից ակնարկութեամբ ունկնդիր ամբոխին, որ խուժանին յարձակմանց դէմ մեր անձերը պաշտպանելու համար կառավարութեան միջամտութեան դիմելու հարկադրէք զմեզ, Ատենապետ էֆէնտի :

Ատենապետին զանգակին ձայնն աղմու-

կին հետ կը շարունակուէր ու անխելի կը դառնար :

Ամէնէն կոշտ ածականներն, ամէնէն ծանր խօսքերն իրարու դէմ կը փոխանակուէին . Դիւանը շուարած ի զուր լուծիւն կը պահանջէր :

Երեսփոխանները կ'զգային որ պատրաստուած դաւ մը կար, ամէն մարդ կացութեան ծանրութիւնը կ'ըմբռնէր, բայց ոչ ոք բացորոշ կերպով Խոսրովն ամբաստանելու կը համարձակէր, այնքան ծանօթ էր անոր վտանգաւոր անձ մը լինելը :

Սահմանադրութեան հիմնադիրներէն ծերունի երեսփոխան մը խօսք պահանջեց ու պահ մը յաջողեցաւ ստանալ . ալեհեր բայց դեռ առոյգ ու կայտառ բժիշկ մ'էր Տօքթօռ Բ. պէյ, որոյ այսքան յուզեալ ձայնը լսուած չ'էր դեռ . նա այն անձերէն էր որոց միշտ պատկառանքով ունկնդրութիւն կը լինէր : Իր երիտասարդութեան ատեն Սահմանադրութիւնը տուեր էր ազգին իրեն պէս մի քանի երիտասարդաց հետ խորհնալով ազգին ապագային . բեղմնաւոր ու ազատական խորհուրդ մ'էր զոր յղացեր ու գործադրեր էին . իր երկն էր ազգային օրէնքն եւ զաւկի մը չափ կը սիրէր զայն : Այդ օրէնքը ջնջելու պահանջումն իր աչքին ոճիր մ'էր :

Ամէնքը պահ մը լռեցին այդ մեծարելի ծերունւոյն ձայնին առջեւ :

— Կը յիշեցնեմ Դիւանին , աղաղակեց նա , որ Սահմանադրութեան դէմ խօսելու ազատութիւն չի կայ այս ժողովին մէջ . խօսելու ազատութիւնն հոգ կանգ կ'առնու . Դիւանին պարտքն է ժողովին կամքն հարցընել իմանալու համար թէ կը հաճի՞ր ատենաբանին մտիկ ընել : Ներեցէք որ ըսեմ նաեւ թէ Դիւանին վեհերոտ ընթացքը ժողովին անարդաւոր մ'է :

Որոտընդոստ ծափահարութիւն մը մէկ կողմէն , դուռ ու դռնումը միւսէն , վերսկսան մեծագոյն սաստկութեամբ :

Նախատինք չի բաւեցին . Խոսքովի հաւաքակորդքը քաջալերուեալ էին ու ամէնէն ծանր ամբաստանութիւններն ապտակի պէս անոր երեսին կը զարնէին :

Վերջապէս Դիւանին եւ քանի մ'ազդեցիկ երեսփոխանաց օգնութեամբ վայրկեան մը կարգը վերահաստատուեցաւ ու բուհարկութեան արդիւնքն , ատենաբանն ունկընդրելու մասին , բացարձակ առաւելութեամբ « ոչ » մը երեւան հանելով , Խոսքովի բոլոր յատակագիծներն հիմնայաւոր կ'ործանեց :

Վար իջաւ բեմէն , կաս կապուտ կտրած ամօթէն ու բարկութենէն , բայց դեռ լսը-

րոխտ ու սպառնալից մեկնեցաւ ժողովէն , մէկտեղ տանելով իր կործանեալ յոյսերուն հետ վրէժխնդրական սպառաստութիւններ :

Խոսքովի մեկնելովը բեռ մը կարծես վերցաւ ժողովին սրտին վրայէն . այն մարդուն վախէն ոչ ոք իր համոզումը կրնար ազատութեամբ յայտնել , այդ մարդն օտարական մ'էր . անոր հեռանալէն վերջն ամէնքն իրենց լեզուին տուին . մին պարսաւանաց քուէ մը առաջարկելու չափ յառաջ դնաց . ժողովն ազգասիրական եռանդով մը յուզուած էր . երեսփոխանները զիրար կը շնորհաւորէին . ու այսպէս վերջացաւ այդ նշանաւոր ու պատմական նիստը :

Խոսքով տուն դարձաւ : Եւզինէ դուրս ելած ու վերադարձած չէր դեռ , թէ եւ ժամը 12 ի մօտ էր . Խոսքով՝ արդէն ցասմամբ լեցուած , իր կնոյ ընթացքն աններելի դատեց . ընտանեկան հորիզոնին վրայ մեծ փոթորիկ մը պատրաստուած էր ու տիկնոյ վերադարձին կ'սպասէր պայթելու համար . ժամը կէսն էր ու ոչ ոք երեւան ելած էր . ո՞ր դացեր , ո՞ր մնացեր էր . Խոսքով իր կատաղութիւնն սպառնալովորուն դէմ դարձուցեր էր , չը գիտնալով որի դէմ յագուրդ տալ իր բարկութեանը :

Մէկին քառորդ մնալով , Եւզինէ տուն

դարձաւ բաց կառքով մը . յայտնի էր թէ զուարճութենէ մը կը վերադառնար, կ'երեւէր թէ քիչ մը ոգելից ըմպելիք ալ խըմած էր, որովհետեւ այտերը վարդապոյն, աչերը կարմրած, զուարթ ու բարձրաձայն խօսելով խնդալով վար ցատկեց կառքէն :

Սեւ կռնատինէ ճոխ ու գեղեցիկ չընդգեստ մը հագած էր որ անոր գիրուկ ու բարեձեւ հասակն ու ուռուցիկ կուրծքը կը սեղմէր . մազերը սեւ, փայլուն ու երկայն, անգլիական ձեւով ու վայելչութեամբ յարդարուած, հազիւ հազ կ'ամփոփուէին աթլասէ ծոպերով զարդարուած յաւդէ գըլխարկի մը տակ՝ որոյ ձեւն իտալացի աւագակներէն առնուելուն համար, պէտք կը կոչուի :

Յերսը ներկած, դէմքը ճերմակ ու կարմիր, արտեւանունքն ու յօնքերը սեւ, չրթունքը լայն ու հեշտաւէտ, ուռնգերը դողող ոջուն, աչերը փայլուն, կուրծքն՝ աննման ու խոստմնալից՝ թափանցիկ տանթ ելներով ծածկուած, որ իր դահալէժ ելեւէջովը կը մատնուէր, ձեռնոցները մինչեւ ուսն երկարած ու ձեռքն հովանոցի տեղ մեծագին խարազան մը, ահա այս ձեւով Եւգինէ իր ամուսնոյն դէմն ելաւ :

Խոսքով՝ առաջին անգամ ըլլալով՝ զար-

մացաւ ու սքանչացաւ այսքան վայելչութեան ու լրբութեան վրայ :

Ի՞նչ կ'իյնէր այս գեղանի էակն որ զաշխարհ մոլորեցնելու կարող կը թուէր . Խոսքով ապշեցաւ ու միանգամայն ներքին հապարտութիւն մը զգաց :

Ի՞նչպէս մինչեւ հիմա աչքին չ'էր զարկած այդ հրապուրիչ մարմինն, այդ պաշտելի կ'իյնէր որ վեհերոտութեան օրէնքներն անգիտանալուն համար թերեւս այնքան գեղապանծ կ'երեւէր :

Խոսքով յանկարծ վայրենի իղձ մը զգաց իր սրտին մէջ, հրաշէկ երկաթի մը այրուածքին նման . մոռցաւ իր կացութիւնը, քայքայումն, այն օրուան պարտութիւնը, բարկութիւնը, վրէժն ու ամէն ինչ : Զարմանալի երեւոյթ մ'էր ասի մարդկային տկարութեան, երբ մինչեւ այն վայրկեանը միայն մեծութեան, փառաց ու հարստութեան խորհուրդներով համալուած այս մարդն՝ ո՛չ թէ օտարուհոյ մը հանդէպ, ո՛չ, այլ իր կնոջ համար, իր երկու տարուան կնոջ դէմը վաւաչոտ ու յիմարական սէրով մը կը տագնապէր :

Սպառնական շեշտ մը պատրաստեւ էր, սակայն փայփայող ու ողորձ ձայն մը միայն ելաւ բերնէն .

— Ո՛ր մնացիր մինչեւ հիմա :

— Ես ալ աղէկ մը չը գիտեմ. ո՞ւր չը մնացի որ . ցորեկուան ճաշէն վերջը ժամ մը միայն կորսնցուցի յարդարանացս համար . յետոյ Տիկին Ա* ին հետ Մասլաք դացիներ . անցեալ օրուընէ որոշեր էինք . ո՞վ գտնանը հոն կը հաւնիս . նախ եւ առաջ մեծ մարդերէն , էֆէնտիներէն սկսինք , քանի որ այնպէս հաճելի է ձեզի : Կարապետ եւ Երուանդ էֆէնտիներն իրենց տիկիներով միասին , անկից վերջն , այն երիտասարդ պատկերահանն որ մեզի մէկ երկու անգամ եկաւ . գիտես որ շատ պաշտելի տղայ մ'է այդ տղան . յետոյ մեր Արմենակն իր եղբորորդւոյն հետ որ Բարիզէն նոր եկած է հոս արձակուրդի ամիսներն անցունելու համար . շատ զուարճախօս անձ մը . երգեցինք , պարեցինք ու զրօսեցանք , նամանաւանդ բաւական դարեջուր խմեցինք եւ շիտակն ըսելով ինձմէ զատ ամէնքը գինովցան :

Եւգինէ ինքզինքը դուրս ձգելու իրաւունք չ'ունէր . գլուխը քան թէ պատմեց այս ամէնը մէկ շունչով :

Խոսքով պարզապէս հմայուեր մնացեր էր :

Կարելի՞ բան էր որ մինչեւ հիմա մեկուսացման մէջ թողած լինէր իր կիներն ու ուրիշներ միայն ձանձրած ու պաշտած լինէին զայն . Խոսքով զգաց նախանձու որդն որ իր սիրտը կը կրծէր :

Այսչափ ատեն անփոյթ ու անտարբեր , գրեթէ թշնամացած մնալէ յետոյ , հաշտութեան ու համակրութեան ճամբան խիստ դժուարին երեւցաւ . ի՞նչ ձեւով պիտի ըսկըսէր յայտնել անոր իր յանկարծական փոփոխութիւնը :

Ճաշի ատեն էր . Եւգինէ զարմացաւ որ այն իրիկունը նախատեսեալ կողմը տեղի չ'ունեցաւ Խոսքովի կողմէ , ընդհակառակն գրեթէ համակրական ձեւ մը նշմարեց անոր վարմունքին մէջ . Խոսքով ճաշին վրայ սովորականէն աւելի գինի խմեց ու իր կնոջ կատակներ ըրաւ : Եւգինէ ասոր չէր սպասեր . հասկցաւ որ զաղտնիք մը կար ու իր կանացի բնազդմամբ չ'ուշացաւ իր ամուսնոյն հաշտութեան փափագը գուշակելու :

Ինչպէս ամէն անձնապաշտ կին , Եւգինէ խիստ մեծ գաղափար ունէր իր անձին վրայ . վաղ կամ անագան՝ կ'սպասէր իր ամուսինն իր ոտից տակ տեսնել , ուստի Խոսքովի ընթացքը մեծ հաճութիւն պատճառեց , բայց անոր փաղարու խօսքերը գերազանց կերպով անհամ թուեցան իրեն : Խոսքովի ո՛չ զգուանքին եւ ո՛չ անուշ լեզուին կարեւորութիւն ընծայած էր երբէք , հետեւապէս անոր անձնատուր լինելը տեսնելով իր ցուրտ ու հակառակորդ բնաւորութիւնը մէկդի չի ձգեց :

Խորով, գինևոյ շոգիներէն մուրած, իր կիներն համբուրել ուզեց. Եւգինէ խորին ու անդիմադրելի զգուանք մը զգաց այս մարդուն փայփայանքէն :

— Թող զիս կը խնդրեմ, ըսաւ սառն կերպով, այդչափ մօտութենէն չ'եմ ախորժիր :

Ու իր սենեակն առանձնացաւ ու դուռը փակեց :

Յնորքներով, իղձերով ու խրատներով լեցուն գիշեր մ'եղաւ այն առաջին գիշերն յորում Խոսրով իր կնոջմէն հեռու մնալուն բոլոր կարօտն ու բոլոր դառնութիւնն զգաց :

Մտածեց որ ամուսնական կեանքը կարի ծանրակշիռ հանգամանք մը կ'զգեսնուր իր յիմարական տենչանքին պատճառաւ :

Ինչպէս ըսինք, առանց Եւգինէի համակրող կամ համակրելի լինելն ստուգելու ամուսնացած էր հետն անոր ազատութիւնն յարգելու պայմանաւ. առեւտրական գործ մ'էր զոր կատարեր էր թիւերու ու շահու վրայ հիմնելով իր ամուսնութիւնն առանց սէրն ի հաշիւ առնելու, ու հիմա որ անգուսպ ու անբացատրելի կիրք մը զինքն իր կնոջ ոտքը կը ձգէր, կը խորհէր, մեծ մըտատանջութեամբ, թէ ի'նչ տեսակ ընդունելութիւն մը պիտի գտնէր հոն :

Եւգինէի բնաւորութեան նայելով, այդ ընդունելութիւն քաջաւերիչ լինելէ խիստ հեռի կը թուէր :

Անցան մի քանի օրեր, յաղթական կիներ իր զբօսալից ընթացքը փոխելու կողմը չ'էր բնաւ. Խոսրովի բոլոր ներողամտութիւնն ու բոլոր մտերմութեան փորձերն ի դերեւ ելան :

Եւգինէ կարծես զինքը ծայրայեղ միջոցներու գիմել տալու առիթ կ'որոնէր :

Խոսրովի քաղցրութեան ու համակրութեան վերջին ջանքերը կատարեցն կէս ժամ վերջն էր որ նորա կինը տիկնոջ մը հետ ժամագրութիւն մը պատճառ բռնելով դարձեալ մեկնելու կը պատրաստուէր :

Ամուսինն զգաց քարկութեան կրակն որ իր գլուխն ու միտքը կը յեղաշրջէր :

— Դուրս չը՛ պիտի ելնես, գոչեց նա կիրքէն ու զայրութէն կուրցած, երբ որ տեսաւ որ Եւգինէ դուրս ելնելու վրայ էր :

— Ձեր կալանաւորը չ'եմ կարծեմ ու դուք բանտապահ մը չ'էք :

— Ամուսինդ եմ ու ի'նձ պիտի հնազանդիս :

Նրիտասարդ կիներն այս ձեւերուն վարժուած չ'էր. ինքն ալ զայրանալ սկսաւ :

— Հնազանդութիւն, ըսաւ նա, հա՛, հա՛, չիտակը զիս խնդացնել սկսար, ես ո'չ

քու աղախինք եւ ո՛չ ալ սպասաւորդ եմ,
քու ծառաներուդ հետ վարուէ այդպէս :

— Զո՛ւ պիտի ելնես դուրս , կը հասկնա՞ս ,
գոչեց էրիկն ինքնիրմէն բոլորովին դուրս
ելած ու բռնութեամբ քաշելով կնոջը թե-
ւէն :

Եւ գինէ դեղնեցաւ :

— Դո՛ւն ալ չափն անցուցիր , այստեղ
Խարբերդի լեռը չ'է , ինծի նայէ՛ , ըսաւ
անոր , քու հայրենակիցներէդ շատերը մեր
տունն իբրեւ սպասաւոր պահած ենք , դուն
ալ կրթութեամբ անոնցմէ տարբերութիւն
չ'ունիս եղեր . վրաս ձե՛ռք վերցնել , ալ
ամէն ինչ վերջացաւ , հիմա հօրս տունը
պիտի երթամ . շո՛ւտ , շուտ կառք մը բեր ,
Յակոբ , պոռաց սպասաւորին՝ որ էրիկ կնոջ
մէջ տեղի ունեցած կռիւն հասկնալու հա-
մար գրան մօտ եկեր էր :

Առիւր ծանր կերպարանք մ'ստացաւ .
Խոսրով իր կիրքէն չփոթած իր կնոջ վրայ
իշխանութիւն ունենալ կարծեր էր . անոր
պատասխանն իր դիրքին ինչ լինելն հասկը-
ցուց . Եւ գինէի պատասխանը պաղ ջուրի
փոշի մը պէս անոր խելքը գլուխը բե-
րաւ . արդարեւ անկէ հնազանդութիւն չ'էր
կրնար պահանջել . իրենց ամուսնութեան
առաջին պայմանն էր այդ . հօրը տունը վե-
րադառնալու սպառնալիքը մանաւանդ զին-

քըն հաւաքեկեց ♦ անկից զստուիլն ուրիշնե-
րու , բացարձակապէս ուրիշներու յանձնել
էր զայն :

Խոսրով կացութիւնն ըմբռնեց . ինքն ա-
մուսնական իրաւունք ու իշխանութիւն չ'էր
ունեցած բնաւ ու հիմա որ իր կնոջ օժիտն
սպառեր լմնցուցեր էր , հիմա որ նեղու-
թիւնն հասնելու մօտ էր , կնոջմէն բաժա-
նումն աշխարհ իր վրայ ծիծաղեցնելու մի-
այն պիտի ծառայէր :

Այս գործնական ու դրական մարդն ա-
մէնէն մեծ վրդովմանց մէջ անգամ իր հա-
շիւը չ'էր մոռնար :

Հետեւապէս սպառնալեաց ձամբան թո-
ղուց աղաչանաց թելը ձեռք առնլու համար .
ո՛չ որ Խոսրովին չափ յաջողակ էր նուաստա-
նալու արուեստին մէջ : Պահ մ'առաջ խորխտ
ու բիրտ լեզու գործածող այս մարդը չի
վարանեցաւ իր դէմքը փոխելու , աղաչելու ,
ու հեծկլտեալ ձայնով , աչերն արտասուա-
լից , իր կնոջ ոտքն ինկած , ներումն ուզելու
անկից :

— Գիտեմ , կը մրմնջէր նա հեկեկանօք ,
խառնուելու իրաւունք չ'ունիմ քեզի , Եւ-
գինէ , դուն քու տէրդ ես . մի՛ մեղադրեր
զիս . միշտ կը լքանես էրիկդ ու ուրիշներու
հետ կը զուարճանաս , անպատիւ բան մը
չ'ես ըներ բնաւ , ադոր տարակոյս չ'ու-

նիմ, բայց ես ալ ամուսինդ եմ ու քեզ կը սիրեմ . . . :

Եւ արդարեւ կը սիրէր հիմա կատաղի ու մոլեգին սիրով . . . : Ու այս աղբոսարկոտ եղանակին վրայ շարունակեց : Իր հեշտամուր ու վայրենի իղձերը՝ կնոջը մօտ ըրած թախանձանօք աւելցան ու զայրացան, եւ այս յուզմունքով իր պերճախօսութիւնը կարծես թէ համոզիչ դարձաւ . Եւզինէի թով ծնրադրեր, անոր ձեռքերը կը բռնէր ու կը համբուէր, կը հոտոտէր, կը գգուէր . մանկամարդ կինը չէր պատասխաներ . այս աստիճանի անզուսպ կիրք մ'աղդած լինելն անոր անձնասիրութիւնը կը գգուէր :

Եւզինէ գոռոզացաւ ու սարսափեցաւ միանգամայն : Այս բուռն սիրոյ արտայայտութիւնն այն մարդու կողմէ որ իր էրիկն էր, վերջապէս զինք վախով լեցուց :

— Տղայ մի՛ ըլլար, ըսաւ վերջապէս իր էրիկն ոտքի վրայ հանելով, անդին նստէ, ծառայներն ի՞նչ կ'ըսեն հիմա :

Եւզինէի ձայնն հանդարտ, գրեթէ քաղցր էր . Խոսքով ուրախութենէ արբշիռ եղաւ :

— Ես քու գերիդ, քու շունդ եմ, Եւզինէ, ըսաւ այս յիմար մարդը բոլորովին խեղացնոր : Ինչպէս կ'ուզես այնպէս վարուէ հետս, բայց մի՛ սրդողիր ինձի հետ . զնա՛ զուարճացիր, դուն զուարճութիւնը կը սի-

րես, ես ալ քիչ մ'աշխատութիւն ունիմ . քէն մի՛ պահեր ինձի դէմ . սիրոյս չափազանցութիւնը զիս յուզեց . գիտես որ միշտ քու հաճոյիցդ համակերպած եմ :

Ու այն օրէն Խոսքով իր կնոջ ճշմարիտ գերին ու շունը դարձաւ . մեծ պահանջումներ չ'ունէր . իր կնոջ մէկ ժպտը կամ հողմահարով երեսին զարկած մի փոքրիկ ապտակն իրբեւ գգուանք կը բաւէր . այն օրուան կռիւէն վերջն, ալ Խոսքով բնաւ չը համարձակեցաւ կնոջն ո՛ր երթալն, որի՞ երթալն հարցնել կամ փնտռել . կնոջը բարի կամեցողութեանը ձգուած էր այս կէտն որ քիչ կարեւոր չ'էր, բանի որ Խոսքովի ձեռքն հասած անստորագիր նամակներ իր կնոջ այցելութեանց վրայ տարօրինակ մանրամասնութիւններ կը հաղորդէին :

Յանկարծ իր կինը տունէն ունեցած բացակայութիւնը վերջացուց . Խոսքովի անհաւատալի թուեցաւ առջի բերան ասիկայ . իրեն հաճելի՞ ըլլալու համար արդեօք Եւզինէ տունը կը կենար :

Ամուսնոյն այս քաղցր տարակոյսը շուտով փարատեցաւ . Պիւրութեամբ նշմարեց որ իր պրիչի ընկերներէն հարուստ վաճառական մը, որու հետ գիշերներն, ուրբաթ ու կիրակի օրերը կը միանային թուղթ խաղալու համար, իր կնոջ համակրութիւնը

չահած կ'երեւէր . հասկցուեցաւ որ եւ-
զինէ յատկապէս անոր թուղթի համար ի-
րենց տունը գալիք օրերն այցելութեան
չ'էր երթար :

Խոսքովի այս խաղի ընկերը՝ պարոն Մա-
րեմեան՝ ամէնէն դիւրաւ յաղթուող ու ա-
մէնէն առատաձեռն թուղթ խաղացողնե-
րէն մին էր . նամանաւանդ Խոսքով քա-
նիցս փոխառութիւններ ըրեր էր անկից եւ
չ'էր կրցած դեռ վճարել . Մարեմեան ա-
ռանց նախկին հաշիւները պահանջելու ի
հարկին անոր ծառայութիւն ընելու պատ-
րաստ մէկն էր . այսպիսի մարդ է մը անկա-
րելի էր յարաբերութիւնը կտրել : Այր ու
կնոջ սիրալիր ընդունելութեանը վրայ հե-
տըզհետէ այս վաճառականը տանը մէջ
անպակաս հիւր մը կ'աւելաւ եւս է ըսել տա-
նուտէր մը եղաւ : Խոսքով ցորեկուան ու
իրեկուան ճաշի թող չ'էր տար զայն , վասն
զի երկու հարիւր ոսկւոյ նոր փոխառու-
թիւն մ'ընելու վրայ էր . նեղութիւնը շատ-
ցեր ու պահանջատէրները տան դուռը ձեռք
առեր էին :

Բայց Եւգինէ ինչպէս զատուեր էր իր
բաղմամբիւ մտերիմներէն :

Եւգինէ քծնող ու հեգնող բնաւորու-
թիւն մ' ունէր . հարուստ վաճառականը
մինչեւ ցայն վայր ծանօթ էր իրեն այս կամ

այն դերասանուհւոյն համար ըրած չափ
ու խելառ ծախքերովը :

Եւգինէ իր ամուսնոյն բերնէն անգամ
քանիցս լսած էր անոր արտակարգ նուէր-
ները :

Կանանց համար ամէն զոհողութիւն ը-
նելու պատրաստ երեւցող այս մարդն իր
հետաքրքրութիւնը շարժեց . մօտէն ճանչ-
նալ կ'ուզէր թէ ի'նչ տեսակ անձ մ'էր այս
Մարեմեանը . ուստի իր սովորութեան հա-
կառակ ուրբաթ օր մը դուրս չ'ելաւ ու
էրկանը պրիչի խաղին ներկայ գտնուե-
ցաւ . անխելք մէկը կարծեր էր զայն , բայց
տեսաւ որ խօսակցութեան մէջ բաւական
հանձարեղ էր . իր համբաւաւոր ու մեծա-
ծախ արկածներուն վրայօք եղած կատակ-
ներու մասին՝ իշխանի մը վայելուչ համես-
տութեամբ ու փորձառու սիրահարի մը
պատիւ բերելիք գաղտնապահութեամբ պա-
տասխանեց նա :

Այս համեստութիւնն ու գաղտնապա-
հութիւնը խիստ հաճելի երեւցան Եւգի-
նէի . անոր վայելուչ շարժումներն ու ձեւե-
րը , հագուստն ու խօսակցութիւնը լաւա-
գոյն տպաւորութիւն յառաջ բերին :

Մարեմեան ամուրի հետեւապէս ազատ
էր . երեսուն եւ հինգ տարեկան կար ու
հետեւապէս պատանի սիրահարի մը նման

փոխիսամիտ չէր • իր էրկանը մտերիմն էր եւ հետեւապէս անոր հետ տեսնուելու մէջ դժուարութիւն չը կար • հարուստ էր եւ հետեւապէս քիչ մը բան կրնար վրայ առնուլ անկից : Հարկ է խոստովանիլ որ Եւգենէի այս տրամաբանութիւնը կատարելապէս ուղիղ էր :

Սիւս կողմէ Մարեմեան այն վարպետորդինէն էր որը խառնագնաց ու անառակութեամբ բեղմնաւոր անցեալի մը պաշտօնէն փորձառութեան շնորհիւ , մէկ նայուածքով պաշտելի կին մը՝ պարկեշտ կնոջմէ մը կը զանազանեն : Եւգենէ՝ անտարակոյս՝ նետուելու որս մը չ'էր :

Երկու կողմն՝ այսպէս պատրաստուած՝ շուտով զիրար հասկցեր էին : Մարեմեան չէր ուշացեր Եւգենէի միւս տարփաւորներն ի բաց վանելու , ու ինչպէս ամէն յողթականի իրաւունքն է՝ պատերազմի դաշտն իրեն մնացեր էր միայն :

Ահա այս եղանակաւ Եւգենէ իր բացակայութիւնները վերջացուցած էր • սակայն կամաց կամաց յիմար ու անբացատրելի տրեւարութեամբ մը կապուած էր իր նոր տարփաւորին • այս խրոխտ ու ամբարտաւան կինն՝ որ իր հոմանեաց հետ իր էրիկէն լաւագոյն կերպով չէր վարուեր մինչեւ այն ատեն՝ Մարեմեանի քովը կատուի մը պէս

գգուալից ու համբերող դարձած էր :

Սյս նոր կապակցութիւնն երկար չը տեսէր ամէն կողմ իմացուելու համար • Խոսքով լռելեայն ընդունած էր այս ծանր կացութիւնը • Մարեմեանի , Եւգենէի ու իր մէջ որոշուած ու ճանչցուած տեսակ մը ամօթալի դաշնադրութիւն մ'էր որ երեք կողմերն հաւասարապէս գոհ պիտի ընէր :

Քիչ մ'ատեն վերջն էր որ ի լրումն դրութեան Մարեմեանի պաշտօնը խնայողութեան համար կը ջնջուէր , եւ նոր պաշտօնի մը կոչուելու յոյսէն ի զատ բան մը չէր մնար նմա :

Սակայն իր տան դրութիւնը փոփոխութիւն չի կրեց • հասարակութիւնը զարմացաւ ու ցաւեցաւ որ այս պաշտօնանկ մարդն իր առջի ճօխ ու բազմածախ ընթացքը կը պահէր : Փայլուն գիրքի հասնող մարդը միշտ ամէնուն նախանձը կը շարժէ իր շուրջն , ու ամէն անկում գոհացում մ'է զոր բաղժն այդ շար հողիններուն կը նետէ :

Իր տան մէջ միայն Խոսքովի կացութիւնն ստորնացեր էր • նա՝ ծախուց տնօրէն մ'էր աւելի քան թէ այն տան մեծը :

Չի կայ վիճակ մը որոյ մարդ չի կարենայ սովորիլ ու հանգուրժել • Մարեմեանի շնորհիւ ու ստակով պահուող այդ տան մէջ Խոսքովի վիճակն անտանելի էր անտարա-

կոյս արժանապատուութեան զգացումն ունեցող մարդու մը համար :

Շաբաթին այն գիշերներն յորում Մարեմեան սովոր էր Խոսրովի տունն անցունել, այս տանտէր-այցելուն ամէն հաճոյքներէն եւ ոչ մին կրնար մոռցուիլ. ըստասաւորներն ամէնէն լաւ կը ճաշնային այս աղնուական հիւրին մեծ նշանակութիւնը :

Մարեմեան՝ իր քաղաքավար ձեւերուն տակ՝ բիրտ ու լիրբ բնաւորութիւն մը կը ծածկէր. Եւգինէն ամէն գոհացում ստանալէ յետոյ երեւան ելաւ անոր անհանդուրժելի վարմունքն որում չէր սպասուեր բնաւ : Բարկութեան մը միջոցին, Մարեմեան՝ « Կորսուէ, անպիտան » պոռագեր էր անոր երեսին :

Խեղճ կինը գիշերը մինչեւ լոյս արտասուեց. առաւօտուն Մարեմեան տեսաւ անոր կարմրած աչքերը, բայց բառ մ'անգամ չը գիջաւ արտասանել իր առջի իրիկուան կոպտութիւնն արդարացնելու համար եւ հետեւեալ իրիկունն ալ իր սովորութեան հակառակ տուն չ'եկաւ :

Խոսրով այս անհամաձայնութեան վրայօք պզտիկ հով մը առեր էր քովի սենեակէն լսելով անոնց բարձրաձայն վէճն ու կռիւը :

Մարեմեանի չի գալն իր կասկածը հաստատեց. այս մարդուն հետ աւրուելու ատենը չէր բնաւ ու անուղղակի կերպով Եւգինէն ստիպեց նամակ գրելու ու հաշտուելու անոր հետ :

Նրիտասարդ կնոջ խրոխտ բնաւորութիւնը քիչ մ'ատեն ղիմադրեց այս նուատութեան փորձին. ո՛չ որ մինչեւ ցայն վայր, ամուսին կամ տարփաւոր, անտես ըրած էր իրեն զէմ այդ աստիճան կրթութեան պայմանները. բայց վախճաւ որ Մարեմեան անձնասիրութիւնը վիրաւորած նկատէ եթէ հաշտութեան առաջին խօսքն ինք չի բանայ. ինքնիրեն ըսաւ թէ իբրեւ կին՝ իրեն կ'իյնար ինչ որ ալ ըլլար իրաւունքն, առաջին գիմումը կատարելու և ինքնիրեն արդարացում մ'ալ գտնել աշխատեցաւ անոր կոպիտ վարմունքին համար. թերեւս անոր բարկացած, խիստ բարկացած մէկ վայրկեանին հանդիպած էր. ինչո՞ւ մինչեւ այն օրն այս կերպ ընթացք մը չ'էր ունեցած. էրիկ մարդիկ շատ անգամ իրենց գործի մէջ ունեցած զայրոյթը տան մէջ երեւան կը հանեն. ու ասոնց պէս հազար ու մէկ պատճառ որոնեց կամ գտաւ Մարեմեանի նամակ գրելու համար : Մարեմեան հաշտուեցաւ. բայց նոր կռիւներ չ'ուղացան ու այս անգամ աւելի հեռու գացին. Եւգինէ նըշ-

մարեր էր որ Մարեմեան՝ իր յոյն սպասուհւոյն պէտք եղածէն աւելի ուշադրութիւն դարձուցած էր • ճամբայ տալ ուզեր էր ու Մարեմեան բաց ի բաց դէմ էր կեցեր :

Օր մը կռիւն այն աստիճան հասաւ որ Մարեմեան ձեռք վերցուց Եւգինէին վրայ եւ այս յիմար կինը չի կրցաւ ինքզինքը սլաշտպանել : Ուրիշներու դէմ խրոխտ ու յանդուգն եղող այս կինն իր նոր տարփաւորին դէմ արտասուելէ ու աղաչելէ ուրիշ բան չ'ունէր եւ իր սէրը՝ տեսած կողուութիւններէն նուազելու իրոխարէն կ'աւելնար : Մարեմեանն իր ձեռքէն յափշտակել կ'ուզէին ուրիշ կիներ : Ա՛յ, թոյլ չը սիտի տար : Իր տարփաւորն՝ յագեցած՝ ու ձանձրացած՝ ցրտութիւն կը ցուցնէր, ուստի չ'էր կարող իր սիրոյն յենլով բան մը սլահանջել անկից եւ անոր գլխութեանը միայն կրնար ապաստանիլ : Ինչո՞ւ չ'էր կրնար Եւգինէ զատուիլ այս մարդէն : Դրամի խնդիրն իր աչքին կարեւոր չ'էր բնաւ, բայց իրեն ամթապիտի համարէր թէ որ իր տարփաւորն՝ որով այնքան պարծենցեր էր, զինքը լքանելով՝ ուրիշներու հետ ապրէր բացէ ի բաց : Հետեւաբար ստիպուած էր անոր կամքին համակերպիլ սպասելով որ յարմար առթիւ ձեռք բերէ վերստին իր կորուսեալ ազդեցութիւնը :

Իր յոյն սպասուհին սակայն տեսած քաջալերութեամբը տանը մէջ ոտխաւնի մը դարձեր էր • Եւգինէ չ'էր կարող բան մը հրամայել անոր • քանիցս նա բացարձակ կերպիւ դէմ դրեր ու պօռացեր էր իր տիրուհւոյն երեսին սպառնալով անմիջապէս մեկնիլ • Եւգինէի ուզածն էր այս բայց կը վախնար որ հետեւեալ օրը Մարեմեան զինք պատասխանատու պիտի բռնէր այդ աղախնոյն հեռացմանը համար • հետեւնապէս հարկ էր լռել ու չի լսելու զարնել անոր յօսորտանքը : Նա քիչ քիչ ամէն ծառայութիւն վերջացուցած էր ու միայն Մարեմեան եկած ատեն կ'երեւար ու անոր կ'սպասուարէր • իսկ անոր հոն չ'եղած ատենը իր զարդարանքը միայն կուտար տան տիրուհւոյ պէս : Եւգինէ դեռ բացորոշ կերպիւ անոր յարաբերութիւնը չ'էր տեսած իր տարփաւորին հետ բայց մեծապէս կը կասկածէր որ համբոյրի ու զրկապնդման գլուխները շատոնց ի վեր կը կարգային նոքա առտուները Մարեմեանի սենկալին մէջ՝ ուր սպասուհին հագուստները մաքրելու ու նախաձաշ տանելու համար կ'երթար, մինչդեռ ինքը՝ շնչհատ, գունաթափ ու դողդոջուն, ոտքին ծայրերուն վրայ կոխելով, փակ դռան ետեւէն անոնց խօսակցութիւնն ըմբռնել կը ջանար :

Այո՛, պարտաւոր էր դեռ քիչ մ'ալ համբերել. թէ որ նոր կոխ մ'ըլլար Եւգինէ՝ իր սպասուհւոյն քով պզտիկ պիտի մնար. ուստի օգուտ չի կար անտարբեր դարձող տարփաւորի մը գլխու ցաւ տալէ. իր արցունքն՝ որ անպակաս դարձեր էր, մէկու մը չը պիտի ցոյց տար. դաղտնի, ամէնէն գաղտնի պիտի պահէր իր ցաւն ու վիրաւորեալ անձնասիրութիւնն եւ գոհ ու զըւարթ դէմք մը պիտի զգեսնուր առաջուան պէս ամէնուն դէմը :

Փարուսն եկեր էր եւ Մարեմեան՝ խոսրովի նոր պաշտօնի մը համար տշխատելով հանդերձ ծախուց մոտին դժուարութիւն յարուցած չ'էր : Վերին Վոսիորի մէջ տուն բռնել որոշեր էին այն տարի և Եւգինէ՝ որ Եէնի-Մահալլէն կը սիրէր՝ առաջարկեց հոն անցունել ամառն :

Եէնի - Մահալլէ՝ ամառը մեծ մասամբ հայաբնակ՝ հայաբնակ վայրերու ամէն թերութիւններն կամ առաւելութիւններն ունէր. հեռաւորագոյն գիւղերու մէջ ամէն ընտանեաց մէջ անցած դարձածը հոն կը պատմուէր ու կը բննուէր : Հոն՝ Մարեմեան՝ քիչ ատենէն վերջը տեղեկացաւ ի մէջ այլոց, թէ Տիգրան՝ որոյ մի քանի անգամ ջուրերը հանդիպեր էր նորատի կնոջ մ'ընկերացած, հարուստ փաստաբան մ'էր որ

Պէոյիւք - Տէրէ կը բնակէր եւ ըստ երեւութին այդ ընկերացած կնոջ տարփաւորը :

Մարեմեան՝ մէկ տեսնելով Սուրբիկի հաւնէր էր. անոր վրայ գտեր էր միայն այն պարզութեան շնորհն որ պարկեշտութեան յատուկ է, եւ որ անառակ մարդոց աչքին ամենէն մեծ հրապոյրն է : Իր մեծ ճանաչողութեամբ, հասարակաց տեղեկութեան հակառակ, անմիջապէս հասկցեր էր որ անոր երիտասարդ ընկերը տարփաւորի մը ձեւը չ'ունէր բնաւ :

Աւելին դիտնայու հարկ չի կար այս մարդուն՝ Տիգրանին բարեկամուհւոյն ետեւէն իյնալու համար անմիջապէս անոր հետ տեսնուելու միջոցները փնտռեց բայց չի յաջողեցաւ. իր ծանօթ ընտանիքներէն հազիւ մի քանիին հետ Սուրբիկ գլխի բարեւ մը կը փոխանակէր. իսկ անոր այցելութիւնները չի կայի պէս բան մ'էին : Մարեմեան այս կողմէն յուսակուտը՝ Սուրբիկի ամէն տեղ հետեւելու ճամբան ձեռք առած էր, այնչափ որ իր պահանջող ու ամբարտաւան նայուածքը նորատի կնոջ ուղադրութիւնը գըրաւել ու գինքն անհանդիստ ընել սկսաւ :

Մարեմեան սխալած չ'էր Տիգրանի վրայ. յօք ունեցած կարծեացը մէջ : Տիգրան՝ անշուշտ կը սիրէր, խանդակաթ համակրու-

Թեամբ կը պաշտէր Սուրբիկը, բայց դեռ սիրոյ բառ մը արտասանած չ'էր անոր երեսին :

Անցեալ օրերը, անոր ամուսնոյն վիճակը Սուրբիկի անպաշտպան կացութիւնն եւ այս տեսակ հազար նկատումներ՝ որը Մարեմեանի պէս մարդոց համար կրն մը նուաճելու նոյնչափ պատճառներ են, Տիգրանի աչքին այնքան բացարձակ արգելքներ էին. իր սրտին խորը պատկեր մը կար զոր կը պաշտէր, ու այդ պատկերը թերեւս Սուրբիկինն էր. բայց իր վարմունքն եղբայրական դորովոյ սահմանը չը պիտի անցնէր :

Սուրբիկ իր պաշտպանութեան յանձնը ուած էր եւ Տիգրան որ բաջ գիտէր թէ որքան մեծ է կանացի տկարութիւնը, նախանձոտ եղբոր մը պէս կը հսկէր անոր վրայ :

Գիւղ տեղուանքը իրարու ծանօթ եղողները չուտով կը տեսնուին : Խոսքով Արամ էֆէնտին ու Տիգրանը կը ճանչնար եւ կիրակէ առաւօտ մը, եկեղեցիէն վերադարձին այցելութիւն մը տուաւ քէօշկը :

Տիգրան հոն էր :

Երկու տարիէն աւելի էր որ այս երկու հին դասընկերները զիրար տեսած չ'էին : Պաշտօնի մէջ Խոսքովի հպարտութիւնը Տիգրանը բոլորովին իրմէ հեռացուցած էր .

բայց անոր անկումը, նեղութիւնը զորս երիտասարդ փաստաբանը քանիցս առիթ ունեցած էր իմանալու իր բարկութիւնը մոռցընել տուած էին : Դպրոցական այս միակ ընկերը մնացեր էր պատանութեան տարիներէն. և Տիգրան զայն տեսնելուն չի կըրցաւ իր յուզմունքն ու ուրախութիւնը զրսպել : Խոսքով ալ անտարբեր չի կրցաւ մընալ. այո՛. միշտ այն անկեղծ բարեկամն էր այս երիտասարդն որոյ այնքան բարիքը վայելած էր :

Ձիրար հարցուցին, իբրեւ թէ ճամբորդութենէ վերադարձած լինէին .

— Եէնի - Մահալլէ եկանք ձեզի մօտ ըլլալու համար, ըսաւ Խոսքով, յուսամ որ դոնէ ասկէ վերջը չես մոռնար զիս :

— Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց Տիգրան, բայց դուն ալ մեզ մինակ մի թողուր. երբեք հոգի եղանք հիմա, Արամ էֆէնտին շատ դուրս չ'եկներ, բայց դուն կրնա՞յ՝ գալ դոնէ պահ մը կրնանք դարձնել եւ ժամանակը կ'անցնի :

Պրիչի բառթի՞ մը. ասիկա Խոսքովի համար հաճելագոյն առաջարկ մ'էր :

Այսպէսով հաստատուեցաւ նորէն տեսութիւնն այս երկու վաղեմի ընկերաց մէջ. Խոսքով քանիցս եկաւ Տիգրանի տունն եւ մի քանի անգամ Եւգինէին հետ միասին

պատահեցան անոր Պէօյիւք - Տէրէյի մէջ • Տիգրան պարտաւորեցաւ փոխադարձ այս ցեղութիւն մը տալ, բարեբաղդաբար Մարեմեան հոն չ'էր ու երիտասարդը չ'էր գիտեր իր բարեկամին ընտանեկան կացութիւնը •

Տիգրան՝ Խոսրովի հետ կրկին տեսնուելովն իր առջի անձնութեան փորձը տըւաւ : Բարեկամներ ունէր ազգեցիկ •

— Դատական պաշտօն մը կ'ուզե՞ս, ըսաւ օր մը Խոսրովին, թերեւս կրնամ առնուլ, բայց դուրս երթալ հարկ պիտի ըլլայ :

— Ինչ ալ ըլլայ կ'ընդունիմ, պատասխանեց նա, պաշտօնանկ մնալը զիս կը յուսահատեցնէ :

Ու շաբաթ մը անցնելէ վերջը Սեբաստիոյ մէջ երեք հազար զրուշով պաշտօնի աւետիսը ստացաւ :

Խոսրով յիրաւի յուսահատ վիճակի մը մէջ մնացեր էր • աշուրներն լեցուեցաւ երբ իր բարեկամն եղբայրութեան այս վերջին ապացոյցը տուաւ : Անոր ձեռքը համբուրել ուզեց . . . : Եւգինէ ալ իր շնորհակալութիւնը յայտնեց : Եւ այս միջոցաւ իրենց կապակցութիւնն աւելցաւ :

Մարեմեանի փափագած բանն էր այս մտերմութեան հաստատութիւնն • միայն այս

հինաւուրց անառակը կը վախնար թէ խիստ գէշ տպաւորութիւն մ'ըրած կրնար ըլլալ Տիգրանին վրայ ամէն կողմ Սուրբիկի հետեւած ըլլալովը ու երբ հասկցեր էր թէ Արամ էֆէնտիի կինն՝ անոր բացառիկ պաշտպանութեան ներքեւ էր, որոշեր էր Տիգրանի թէ ոչ բարեկամութիւնը գոնէ չեզոքութիւնն ստանալ :

Միւս կողմէ Եւգինէ խորամանկ ու բարկացող էր • ուստի իր այս նոր տարփանց վրայ ո'ւ էէ կասկած գտնուելու չ'էր, վասն զի Եւգինէ կարող էր ի դերեւ հանել իր բոլոր խորհուրդներն եւ գիտէր թէ նա իր սէրը պաշտպանելու համար ամէն միջոց ի գործ դնելու մասին վարանող կին մը չ'էր :

Ուստի ուշադրութիւն ըրաւ Տիգրանի այցելութեան եկած ժամանակ Եւգինէի տունը չի գտնուելու, միանգամայն դադրեցուց այն ուշագրաւ հետազոտութիւնը զոր Սուրբիկը դուրսը պատահած ժամանակ սկսեր էր : Կատարեալ, խաբուելու չափ կատարեալ անտարբերութիւն ցոյց տուաւ անկից վերջն ամէն ատեն որ հանդպեցաւ անոր :

Արարատեան Բնկերութեան դաշտային պարահանդէսն ամէնուն միտքն է դեռ •

Պոլսեցւոց այս տեսակ չքեղ երեկոյթ մը քիչ անգամ պատրաստուած է :

Շաբաթ մ'առաջ ամէն ոք պատրաստութեան մէջ էր : Հայերը շրայլութեան մէջ միշտ յառաջադիմութեամբ փայլած են : Հաշիւ եղաւ որ այն շաբթուն Բերայի խանութնէրուն տարւոյն մէջ ամենէն շատ առեւտուրն ըրած միջոցն էր :

Ամէն կողմ խօսակցութեան նիւթն այս պարահանդէսն էր :

Արամ էֆէնտի տունն ալ՝ ուր պրիշի բաւթի մը կը խաղցուէր, նոյն երեկոյթին վրայ էր խօսքը :

Սուրբիկ՝ իր բոլոր փափագին հակառակ երթալու կամք չ'էր յայտներ . Տիգրան բան մը չ'էր ըսեր ու Խոսրով միայն կը պնդէր երիտասարդ կնոջ որ ներկայ գտնուի .

— Իմ կինն ալ հոն պիտի ըլլայ, կ'ըսէր, տեսակցութեան առիթ մը կ'ունենաք :

Իսկ Արամ էֆէնտի բռնադատեց որ Սուրբիկ անպատճառ երթայ պարահանգէս . հարկ եղաւ ուրեմն համակերպիլ . բայց կէս գիշերէն ժամ մը վերջը պիտի դառնար :

Պարահանդէսի գիշերն է :

Արտակարգ ոգեւորութիւն կայ Պէոյիւբ - Տէրէյի ափունքը : Պարտէզն անհամար ջահերով ու լոյսերով կը փայլի ընդարձակ ամ-

փիթատրոնի մը նման . բազմութիւնն ամէն կողմէ հետզհետէ կը հասնի ու երաժշտութիւնն իր եռանդուն ձայնը կը լսեցնէ : Մէկ նայուածքով կրնաս հոն նշմարել ամէնէն բարձրագիր Հայերն իրենց ընտանեաց հետ միասին . պարի վայրն ամէն կողմ լեցուն է :

Մառի մը տակ երիտասարդ մը ու մանկամարդ կին մը կը խօսակցին :

— Տիկին, կ'ըսէ երիտասարդը ձեռքերն աղաչաւոր դիրքով մը միացուցած, գիտէք որ շատոնց ի վեր կարօտ ու զուրկ թողուցիք զիս ձեր տեսութենէն . ափսոս, առջի օրուրէն գուշակեցի իմ բաղդս, բայց չի կրցայ մէկդի ընել զայն . տարիէ մը ի վեր հոս, հոս միայն հանդիպեցայ ձեզի :

— Թողէք զիս, կ'աղաչեմ, կը պատասխանէր կինն, այս տեղ առանձին մնալնիս վայելուչ չ'է, ամուսինս կրնայ գալ . . . :

— Ատեն մը այդպէս չ'էիր խօսեր ինձ հետ, Եւգինէ, կը կրկնէր երիտասարդն, ամուսինդ չէ թէ ուրիշ մը :

— Արմենակ, գոչեց կինը բարկութեամբ :

— Թող չ'եմ տար զքեզ այս գիշեր, կ'ուզէ վառեմեան գայ կ'ուզէ Մարեմեան : Իմ իրաւունքս աւելի հին է :

— Ամուսնոյս ըովը տար զիս, ապա թէ ոչ բաշուէ :

— Ես այդ տեսակ բան չեմ գիտեր . ու այս ըսելով երիտասարդը նորատի կինը գրգռեցրու ու համբուրեցրու կ'աշխատէր :

Եւ գինէի համբերութիւնն սպառեցաւ :

— Անդին գնա , հիմա պիտի պոռամ :

— Համբոյրով մը բերանդ կը գոցեմ :

Կինը ճիչ մ'արձակեց :

Երիտասարդ մը , որ այն կողմէն կ'անցնէր , մօտեցաւ . Արմենակ մէկդի քաշուեցաւ , մինչդեռ կինը շուարած ու զայրացած գոչեց .

— Ազատեցէ՛ք զիս սա անպիտանին ձեռքէն :

Տիգրանն էր մօտեցողը . տեսաւ ու ըմբռնեց տեղի ունեցած տեսարանն :

— Ուրիշ տեղ մը տարբեր կերպով պիտի վարուէի ձեզ հետ , հոս զձեզ վռնտել տալով պիտի բաւականանամ :

Եւ այն միջոցին անցնող հիւրամեծարի մը միջոցաւ դուրս ընել տուաւ և Եւգինէն թեւն առնելով պարի դաշտը դարձաւ :

Մագուրբա մը կը զարնուէր . աչքով Սուրբիկը փնտռեց , տեսաւ որ Խոսրովի հետ էր : Ինքն ալ Եւգինէի հետ քիչ մը պարելու ուզեց :

Ոչ ոք Եւգինէի չափ քաջ պարող էր . Տիգրանի թեւին վրայ բան մը չի կար ծանրացող , այլ իր երեսին հեշտաւէտ բուրում

մը ու իր քովը զմայլիչ հիւր մը որ պարողներու յորձանքին մէջէն իրեն հետ կը սրանար :

Տիգրան բնաւ այնքան հաճոյք զգացած չէր . շրջան մը միայն ընել ուզեր էր ու այն ատեն միայն կեցաւ երբ երաժշտութիւնը դադրեցաւ . անկից վերջը քատրիլ ալ յետոյ վալս մը պիտի լինէր ու այս վալսին համար խօսք տուին իրարու եւ պիւֆէն ուղեւորեցան :

Սուրբիկ հոն էր Խոսրովի թեւը մտած :

Տիգրան անշուշտ իրաւամբ խորհեր էր թէ չարախօս բազմութեան մը մէջ , ուր արդէն տեսակ տեսակ տարաձայնութիւններ կը դառնային իր մասին , որքան ալ մաքուր ու անկեղծ լինէր իր սիրտը , պատշաճագոյն էր որ Արամ էֆէնտիի կինը մինչեւ վերջն իրեն հետ ի միասին չի տեսնուէր ու տեղի չի տար նորանոր բամբասանաց :

Ինչե՛ր չէին ըսեր մինչեւ այն ժամանակ . Տիգրան Սուրբիկի սիրահարն էր . ո՞վ կը տարակուսէր ադոր . եւ ահա նորատի կինն , որ իր հիւանդ ու ծերունի ամուսինը լքանելով վարձկան ձեռքերու , ինք կուգար զրօսանաց վայրերն իր տարփաւորին հետ զուարճանալու : Այս զրպարտութիւնները պիտի լինէին հետեւեալ օրն ամէն կողմ տարածուելիք արձագանքն ու Տիգրան մեծա-

պէս իրաւունք ունէր իր զգուշաւոր ընթացքին մէջ :

Սուրբիկ միայն Տիգրանի իր մօտը չի գալուն այս բացատրութիւնը չի տուաւ . լաւագոյն բացատրութիւնն անոր թեւի գեղանի ու շնորհալի կիներն էր եւ ուրիշ պատճառ փնտռելու հարկ չի տեսաւ :

Դպրոցէն փախչող տղու մը պէս այն իրիկուն Սուրբիկ անպատում բերկրութիւն ու խնդում զգացեր էր պարահանդէս գալուն : Ո՛րքան ատենէ ի վեր զուրկ էր մնացեր այս տեսակ հաճոյքներէ , ու ասպետական դղեակի մը տիրուհւոյն պէս առանձին ու մարդէ հեռու ապրեր էր իր քէօշիին մէջ :

Պահ մը մոռցաւ իր կենաց մառախլապատ հորիզոնն ու ընտանեկան յարկին հոգն ու մտմտուքը պարահանդէսին չողողուն փայլին առջեւ :

Փաշուած ապրելով , իր ծանօթները գըրեթէ մոռցեր էր . բայց Տիգրանի ընկերութիւնը կը բաւէր անոր . Սուրբիկ պարելը կը սիրէր , նա մանաւանդ վախն որ տեսակ մը թաքուն ու անբացատրելի ախորժ ունէր իրեն համար :

Ո՛րչափ մեծ եղաւ իր զարմանքն , երբ պարահանդէս մտած չի մտած , Տիգրան իրմէ բաժնուեցաւ մէկ մ'ալ իր քովը չի գա-

լու համար : Ո՞վ էր այդ Եւգինէն ուսկից եւ թիտասարդը չէր կրնար զատուիլ . մազուրքայի ատեն նշմարել կարծեց թէ Տիգրան խիստ մօտէն կը գրկէր իր վայելչագեղ ընկերուհին :

Սուրբիկ նեղացաւ . ինքն ալ աղէկ մը չէր գիտեր ինչ պատճառաւ մինչեւ այն ժամ երիտասարդն ո՛ր եւ է սիրային խոստովանութիւն մ'ըրած չէր իրեն . թերեւս ինքը նշմարել կարծեր էր անոր ներքին համակրութիւնն ու կ'երեւէր թէ բոլորովին սխալած էր այս ենթադրութեան մէջ :

Սուրբիկ միշտ նոյն դիւրագրգիռ կիներն էր : Այն գիշեր խմած մէկ երկու քօնեաքն անոր գլխին զարնելու մօտ էր , երբ Տիգրան մօտեցաւ եւ Եւգինէն Խոսրովին յանձեց անոր վախի խոստումն յիշեցնելով :

Սուրբիկ փոթորիկ մը զգաց իր սրտին մէջ այս խոստումը լսելով . ի՛նչ , այդքան չի կարենալ բաժնուելու չափ ախորժելի մէ՞կն էր այդ մանկամարդ կիներն եւ մէկ նայուածքով ճանչցաւ անոր վրայ երիտասարդ մը գլխէ հանելու բոլոր առաւելութիւնները :

Իր ներքին խռովութիւնն այնքան աւելի սաստիկ եւ ուժգին եղաւ որքան Տիգրանի չէր կրնար հաղորդուիլ : Կը մտածէր որ իր բարեկամին անկախութեան դպչելու իրա-

ւունք չ'ունէր . նա ազատ էր իր ուզածին հետ պարելու կամ խօսելու . զինքը պարաս հանդէս բերել խոստացեր ու բերեր էր եւ ադկէ աւելի բան մը չէր կրնար պահանջել անկից :

Ափսո՛ս , մինչեւ այն վայրկեանը Տիգրանը գոնէ իրեն անձնուէր մէկն համարած էր . եւ առաջին առթիւ կը տեսնէր թէ ո՞րքան խաբուած էր իր համոզման մէջ : Իր վիրաւորեալ հպարտութիւնն արգիլեց զինքն ո՛ր եւ է բան մը զգացնելէ Տիգրանի . ի՛նչ օգուտ եթէ իր ստիպման վրայ երիտասարդն այդ կնոջ հետ չը պիտի պարէր :

Սուրբիկ՝ այս երկրորդ անգամն ըլլալով՝ կը սխալէր իր դատաստանին մէջ :

Տիգրան յիմարի մը պէս կը սիրէր զինքը :

Արամ էֆէնտիի կինը պարահանդէսին մէջ գտնուող տիկնանց մէջ թերեւս ամենէն գեղանին էր : Մեծագին չէր անոր հագուստը . պարզ քուէմ կաղէ չըջազգեստ մը հագած էր նա վալանսիէններով շտկուած, որոյ թափանցիկ ու անգաղտնապահ հիւսուածքը՝ մարմարի պէս սպիտակ մարմնոյ մը բոլոր հեշտալի հրապոյրը կը մատնէր . իր սիրուն գլուխը , դալուկ դէմքը , դիւրաբեկ հասակն , երազի մէջ երեւցող ու խուսափող տեսիլ մը կը յիշեցնէր զոր կորսնցնեն-

լու վախով մարդս կը վախնայ ձեռք դըպցնելու :

Զմայլման ու յափշտակութեան չունջ մը կը բարձրանար երիտասարդաց ու պատանեաց մէջ անոր անցած ատեն . ամէնքն անոր ընկերացող անձին շուրջը կը դառնային անոր ներկայացուելու , հետը չըջան մը ընելու կամ բառ մը փոխանակելու յոյսով , իբրեւ նորատեսակ արքանեակներ՝ որոնց այս շողողունն ու հրաշալու աստղը ձեռք ողութեան ընդհանուր կեդրոնն էր :

Լուռ ու անխօս , Տիգրանի հետ յառաջացաւ նա ծառուղւոյ մը մէջ . երիտասարդքն իր թեւին վրայ կ'զգար անոր փափուկ ու քնքուշ թեւին ջերմութիւնն որ ելեկտրական հոսանքի մը պէս իր երակներուն կը հաղորդուէր . կանգ առին ծառի մը մը . թին ու խորհրդալի ստուերին տակ . քիչ մը հեռու ուրիշ զոյգեր կը պտըտէին կամ կը խօսակցէին :

Սուրբիկ տրտում ու խոհուն կ'երեւէր :

— Ի՞նչ ունիս այս իրիկուն , հարցուց երիտասարդը մտահոգ :

— Ոչինչ , մրմնջեց նա :

— Զե՞ս ուղեր պարել :

Սուրբիկ դժկամակութեան ձեւ մը տեսնել կարծեց այս հարցման մէջ :

— Ո՛չ , պատասխանեց նա , այս գեղե-

ցիկ գիշերին աւելի կ'ուզեմ երկինքն ու ծովը դիտել :

— Թէ որ Խոսրով էֆէնտիէն չ'ախորժեցար , ուրիշ բարեկամի մը յանձնեմ բեզ :

Այս վերջին խօսքը խիստ ծանր եկաւ Սուրբիկին . սիրտը դառնութեամբ լեցուեցաւ ու կսկծալից հառաչանք մը զսպեց իր սրտին մէջ : Ալ տարակոյս չի կար . երիտասարդը չ'էր սիրեր ու չ'էր սիրած զինքըն . ու հիմա պարահանդէսին մէջ իր գլխէն նետել կ'ուզէր զինքն աւելի ազատ զօսունելու համար : Ու այս տեսակ սեւ մտածումներ անոր շփոթած միտքը գրաւեցին , ուրախ ու զուարթ եկեր էր պարահանդէս . երիտասարդական բաղձանքներն՝ իր սրտին մէկ անկեան մէջ թաղուած՝ ի գուր պահ մը արթննալ սկսեր էին . հիմա կ'ըմբռնէր թէ հարկ էր մոռնալ , վերջնապէս մոռնալ երջանկութեան վաղանցիկ յոյսերն . ինքը , խեղճ կին , ո՞վ ունէր աշխարհիս վրայ . ամէնէն լքեալ ու երեսի վրայ ձգուած տաքաբաղդ էակ մ'էր :

— Ո՛չ , ըսաւ հաստատ ծայնով , Խոսրով էֆէնտի անհաճոյ մէկը չ'է . իրեն տար զիս :

Քիչ մ'ալ պտըտեցան անշուշտ , առանց բառ մ'աւելցնելու . երաժշտութիւնն անդիէն վալսի նշանը տուաւ . պարողներն

հետզհետէ գացին . Սուրբիկ յուսաց վայրկեան մը որ երիտասարդն իր քով պիտի մոռնար Եւգինէի տուած խոստումը . բայց իր պատրանքն երկար չի տեւեց . Խոսրով իր կնոջ հետ իրենց մօտ գալու վրայ էր ու Տիգրան դէպի անոնց յառաջացաւ .

— Չ'էք մոռցած խոստումնիդ անշուշտ , Տիկին , ըսաւ :

— Ես ալ եկայ ձեզ զայն յիշեցնելու , պատասխանեց Խոսրովի կինը :

Երկու բարեկամներն իրենց ընկերուհիները փոխանակեցին եւ Տիգրան շուտով վալսի յորձանքին մէջ անյայտ եղաւ :

— Ես չ'եմ պարեր , Տիկին , ըսաւ Խոսրով , եւ կը վախճամ որ զձեզ չի նեղացընեմ :

— Ես ալ պարեւէ շատ չ'եմ ախորժիր . արդէն շատ կենալու դիտաւորութիւն չ'ունիմ . ամուսնոյս խօսք տուի շուտով դառնալու ու թերեւս հիմա ինձ կ'սպասէ :

— Ո՛հ , դեռ շատ կանուխ է , աւելցուց Խոսրով :

Ու այսպէս քիչ մը ատեն խօսեցան դեռ պարահանդէս եկող կանանց , անոնց յարգարանաց , Արարատեան ընկերութեան ու այն գիշերուան հասոյթին վրայ :

Խոսրով հասկցաւ որ Սուրբիկ նեղացած էր , բայց չ'էր գիտեր ի՛նչ պատճառաւ .

Թերեւս պարելը կը սիրէր, ու ինքը չ'էր կրցած անոր հաճոյանալ :

Այդ միջոցին Մարեմեանը տեսաւ որ իւրենց մօտ մի քանի հոգւոյ հետ կը տեսնուէր . Մարեմեան մօտեցաւ ու իբրեւ թէ նոր նշմարելով իր բարեկամին ըովի կիներ, խոնարհութիւն մ'ըրաւ անոր առջեւ . խոնարհութիւն՝ որ սովորական կերպիւ գլուխ ծռելէ աւելի մանկամարդ տիկնոջ համար զմայլում ու անձնուիրութիւն կը նշանակէր :

Սուրբիկ անմիջապէս ճանչցաւ մէկ քանի ամիս առաջ ստուերի պէս ամէն կողմ իրեն հետեւող անձը : Բարեկիրթ մէկը կ'երեւէր նա . լաւ կը խօսէր ու քաղաքավար ու յարգալից մէկն էր :

— Հիմա շատ չ'եմ պարեր ալ, Տիկին, կ'ըսէր նա, այնպիսի խոնարհ ձայնով մը որ տարօրինակ կերպիւ փայփայիչ չեշտ մը ունէր . եւ լիտակն ըսելու համար Թերեւս չ'եմ կրնար պարել . պատանեկան աշխոյժն ու եռանդը շատոնց լքեցին զիս, աւելցուց նա արտում ու գլխիկոր :

Պատանի մը չ'էր դիմացինն անշուշտ . բայց Սուրբիկ առողջութեան բոլոր ձիրքերով օժտեալ, հասուն տարիքի տէր մէկը տեսաւ զնա : Տղայ մը չ'էր Տիգրանին պէս անխոհեմ ու սնցունալ . փորձառու ու հաս-

տատամիտ մէկը կը թուէր : Իր բոլոր վարմունքին մէջ Սուրբիկի համար վիրաւորիչ լինելիք բառ մը կամ ակնարկ մը չ'ունեցաւ եւ բնականաբար երիտասարդ կնոջ հետ քաղաքացութիւն մ'ընելու առաջարկը չի կըրցաւ մերժուիլ :

Թեւ ի թեւ, սովորական խասակցութեամբ մը զբաղեալ, պտոյտ մ'ըրին պարտէզին մէջ ու պիւֆէէն մէկ մէկ ըմպելիք առին . Սուրբիկ ամէն մը ուզեց . բայց ներկայացուած հեղուկն՝ սխալմամբ անշուշտ՝ ապսէնթ ըլլալու էր, որ անմիջապէս անոր գլխուն զարկաւ . մէկ վայրկեանի մէջ պարտէզն, երկինքն ու ծովն իր մուրեալ ակնարկին առջեւ իրարու խառնուեցան, ոտքին ներքեւէն հողը խոյս տուաւ կարծես, ու խեղճ կիներ Մարեմեանի թեւէն ի զատ յենակէտ մը չը տեսաւ իր շուրջը :

— Այս ի՞նչ տեսակ ամէն էր, թոթովեց Սուրբիկ :

— Ինձ տուէք գաւաթնիդ, ըսաւ Մարեմեան զարմանք ու վրդովում կեղծելով . բայց այս ամէն չ'է, աւելցուց նա կաթիլ մը բերանն առնելէ վերջը . ապսէնթ է . սակայն անհոգ եղիք, Տիկին, ամէն պարագայի մէջ կատարելապէս անմիտ ըմպելի մ'է, կ'ապահովեմ զձեզ այս մասին . ու այս ըսելով խստիւ յանդիմանեց սպասաւորը :

Սուրբիկ բան մը չը լսեց . այն աստիճան սաստիկ էր յուզմունքն . հեղձուցիչ միջնորդ մը կար որ իր շնչառութիւնը կ'արգիւտէր . ծաղիկներուն բուրումը մէկ կողմէն , թաշկինակներու վրայի անուշահոտութիւնները միւս կողմէն ու այս սաստիկ ըմպելիքն առաջուց առած քօնեաքներուն վրայ աւելնալով՝ պզտիկ դիտութիւն մը յառաջ բերին :

Մարեմեան չփոթեցաւ ու ուրախացաւ , իր յուսացածէն աւելին յաջողեր էր . իր թեւերուն մէջ առնել ուզեց այս թանկագին բեռն ու առանձին ու ամայի տեղ մը փնտուեց մտքովը դայն յուշարբերելու համար . բայց երիտասարդ կինն անմիջապէս աւելորդ դատեց զանոնք . իր չփոթութեամբն հանդերձ զգաց որ այս մարդը խիստ փտանգաւոր ու խիստ խորամանկ մէկն էր . Տիգրանի դէմ սրդողած ու նեղացած պահուն վայրիկ մը շնորհքով մէկը երեւցեր էր նա իր աչքին , բայց չ'ուշացաւ ինքնիրեն խոստովանելու թէ զինքը շարունակ հալածող այդ մարդուն դիտաւորութիւնն անպակեշտ եւ իրեն անոր հետ տեսութիւնն անվայել էր :

Բաւ է որ կին մ'ուզէ իր պատիւը պաշտպանել որպէս զի յաջողի անոր դէմ պատրաստուած ամէն փորձ ի դերեւ հանել :

Սուրբիկ այս մարդուն մօտ ինքզինքն առանձին գտնելով վախցաւ ու այս վախը բողբոլին իր խելքը գլուխը բերաւ :

Ս,յո՛, յանցաւոր էր , — այսպէս խորհեցաւ երիտասարդ կինը ներքնապէս — , այսպիսի կասկածելի անձնաւորութեան մը ընկերանալուն , եւ Տիգրանի առաջ ինքզինք արդարացնելու միջոց մը չի կրցաւ գտնել իր մշտքին մէջ : Ի՞նչ պիտի ըսէր , ի՞նչ բացատրութիւն պիտի տար անոր հետ ընկերանալուն :

Որքան մեծ տարբերութիւն այս երկու մարդոց մէջ . երկուքն ալ զինքը կը սիրէին . այսպէս գոնէ կը կարծէր ինքը . բայց մինչդեռ Տիգրան ամէն ազատութիւն ու դիւրութիւն վայելելովն հանդերձ երկու տարուան մէջ զինքը նուիրական էակի մը պէս առնալով անդին անցած չէր , յարգելէ ու պաշտելէ անդին անցած չէր , անդին նորեկ մը , գործունեայ , փութալան ու ձեռնարկող , համառօտ ձեւերով զինքն իր գրկին մէջ սեղմելու չափ յառաջացեր էր կէս ժամուան մէջ : Յանկարծ անոր մտքէն կասկած մը անցաւ ու Սուրբիկ զգուանք ու սոսկում զգաց այս մարդէն . ի՞նչպէս կրցեր էր անոր թեւն ընդունիլ . ինքն իսկ զարմացաւ ասոր :

Վտանգն ամենէն աղէկ ուղղեց նորա դատողութիւնն . եւ մարդկային սրտին բը-

նական եղող հակադդեցութեամբ մը Տիգրանի բոլոր փափկութիւնն ու անձնուիրութիւնը ճանչցաւ ու գնահատեց :

— Կը խնդրեմ որ զիս Խոսրով էֆէնտիին մօտ տանիք , ըսաւ վախով ու ցասմամբ յուզեալ ձայնով մը :

Մարեմեան Սուրբիկի բոլոր մտածումները մի առ մի կարդաց անոր դէմքին վերայ , ու հակառակելու անկարելիութիւնն հասկցաւ : Ուստի շուտով առաջնակարգ դերասանի մը պէս իր առջի յարգալից ձեւն զգեցաւ :

— Յօժարութեամբ , Տիկին , պատասխանեց նա . միայն կը խնդրեմ որ ներողամիտ լինիք թէ որ ո՛ր եւ է կերպիւ առիթ եղայ ձեր անհանգստութեան . հաւատացէ՛ք որ ամօթով եմ այս մասին :

— Բնա՛ւ , էֆէնտի , յանցանքը ձերը չ'է . եւ ես շնորհակալ եմ ձեր խնամոցը . Ղլային տկարութիւն մ'էր որոյ երգեմն ենթակայ կ'ըլլամ , պատասխանեց Սուրբիկ չոր ու ցամաք կերպով :

Վաւը լմնցաւ ու պարտններու քրտնաթոր զոյգերը՝ գիշերուան գով օդն առնլու համար պարտէզին մէջ ցրուեցան :

Տիգրան Եւգինէն իր ամուսնոյն դարձուցած միջոցին տեսաւ Սուրբիկն որ ան-

ծանօթի մը թեւը մտած դէպ իրենց կուգար :

— Որո՞ւ ես յանձներ Տիկին Արամ էֆէնտին , հարցուց երիտասարդն առանց ծածկելու իր դժգոհութիւնը :

— Ո՛հ , անհոգ եղիք , պատասխանեց Խոսրով , թեթեւ մը կարմրելով սակայն , իմ ծանօթներէս է ու խիստ ազնիւ անձ մ'է :

Տիգրան այս բացատրութիւնը չ'ընդունեց . բայց ինքնիրեն աւելի Սուրբիկի նեղացաւ քան թէ իր բարեկամին , մինչդեռ օտարականը Սուրբիկը ձգելէ ու խոնարհութիւն մ'ընելէ վերջը կը հեռանար :

— Ո՞վ էր այդ պարօնը , Սուրբիկ , հարցուց երիտասարդն երբոր մինակ մնացին :

— Ես ալ տղէկ մը չ'եմ գիտեր ո՞վ ըլլալն . իրաւ է որ բարեկիրթ անձ մը լինելով հանդերձ անհամակրելի թուեցաւ ինձի :

— Թեւը մտած ատենդ պետք է իր տիկայ մտածել եւ ո՛չ հիմա :

Սուրբիկ՝ Տիգրանի վշտացած ըլլալն անոր խոժոռած դէմքէն ու ցամաք պատասխանէն հասկցաւ .

Անծանօթի մը թեւն ընդունիլը պակասութիւն մ'էր ու նորատի կիներ ներքնապէս իրաւունք տուաւ երիտասարդին ու անոր սիրտն առնել մտածեց :

— Այս տեղի բազմութիւնը ձանձրացուցիչ է, ըսաւ Տիգրանին մեղմ, գրեթէ աղերսարկու ձայնով մը որ կարծես ներումն կը խնդրէր եւ որ տարօրինակ կերպով երիտասարդին սրտին դպաւ, տուն դառնանք թէ որ կը հաճիս :

— Դառնանք, կրկնեց Տիգրան մեքենաբար :

Ու թեւ թեւի վար իջան պարտէզէն յամր ու դանդաղ քայլերով . Սուրբիկ յոգնած էր ու թոյլ կերպիւ իր ընկերոջ թեւին կը յենուր : Քարափէն անցան ուր յոգնախառն ամբոխ մը կը շրջէր, կ'երգէր, կ'ըզբօսնուր գիշերուան ցօղին տակ անփոյթ ու անխոնջ :

Բազմութեան մէջէն անցան անտարբեր՝ չի լսելով իրենց շուրջի աղմուկն՝ և առանց զգալու մինչեւ իրենց ծովեզերեայ տունը հասան :

Գիշերը թէ եւ խոնաւ՝ բայց իր բոլոր պայծառութեան մէջ էր . հեռուն՝ պարահանդէսին լյսերն ու երաժշտութեան ձայները կը նուազէին ու կ'անհետանային :

— Ես անօթի եմ, Սուրբիկ, ըսաւ Տիգրան, քէօշկն ելլելէ առաջ քիչ մը բան ուտենք . դուն ալ կարծեմ թէ անօթի ես . այս ալ զբօսանք մ'է, մանաւանդ թէ պարահանդէսի հաշուոյն մէջ չ'է :

— Ուշ չ'է՞ այս ատեն :

— Բնաւ . ժամը եօթն է . կէս ժամէն վեր կը տանիմ քեզ . հոս սպասաւոր արթնցնելու պէտք չ'ունինք, ու այս գիշեր քեզի ծառայելու պատիւն իմ անձիս կը վերապահեմ, Տիկին, աւելցուց խնդալով :

— Այդպէս թող ըլլայ ուրեմն, պատասխանեց Սուրբիկ :

Այս առաջադրութիւնն անտարակոյս հաճելի էր . կէս գիշերին, ծովեզրի սենեակը, լուսնի լուսով, գլուխ գլխի ճաշ մը ընելն՝ հրապուրիչ ծրագիր մ'էր : Սակայն Սուրբիկ վայրկեան մը խորհեցաւ որ գիշեր ատեն թերեւս վայելուէ չ'էր ամուրի երիտասարդի մը տունը դտնուիլ երբ ամեն մարդ կը քնանար : Բայց Տիգրանի առաջարկը մերժելն անոր վրայ կասկածիլ ու ցարկը մերժելն անոր վրայ կասկածիլ ու զայն վիրաւորել պիտի ըլլար . Սուրբիկ դեռ ասոր նման հաղար պատճառանք մտածեց ու գտաւ այս հաճոյալի հրաւերն ընդունելու համար . մարդս որքա՞ն դիւրաւ կը համոզուի թէ որ կամենայ :

Ներս մտան առանց մէկու մը ձայն տալու . ծովեզրի սենեակը Տիգրանի աշխատութեան սենեակն էր . Սուրբիկ բնաւ հոն մտած չ'էր դեռ . ակնարկ մը ձգեց իր չորս դին հետաքրքրութեամբ ու սիրով լեցուն . ճրագի պէտք չի կար . լուսինն իր արծա-

թեայ ճառագայթներովը սենեակը կ'ողողէր ու ցերեկուան պէս կը լուսաւորէր :

Ի՛նչ զարմանալի բան է եղեր երիտա-սարդի մը սենեակն . այս եղաւ Սուրբիկի հետաքոտութեան արդիւնքն . ամեն ինչ անկարգ ու անկանոն . արեւելեան ու եւրոպական կարասիք միասին . հոս թրջական փոքրիկ բազմոց մը Պուխարայի գորգերով ծածկուած . հոն հին ֆռանսական թիկնաթուներ , շինական կերպասէ վարագոյրներ , խել մը անօգուտ ու թանկագին նիւթեր , հնութիւններ , հին եւ նոր դրամներ , զէնքեր փայլուն կամ ժանդոտած , գորգեր , պատկերներ , յախճապակի ամաններ , պըզտիկ ու մեծ լուսանկարներ նշանաւոր անձերու , դերասանուհեաց , արուեստաւորներու , հրապարակախօսներու , ասդին անդին , պատերուն վրայ , գրեթէ ամէն կողմ ցրուած խառնի խռռն բայց ոչ առանց ճաշակի . փոքրիկ արձաններ իրենց մերկ ու չլացուցիչ գեղով , ոսկեզօծ ու լայն շրջանակներու մէջ Վոսփորի զանազան տեսարաններն ու Անույ աւերակներն . Հայաստանի զանազան քաղաքներէ հաւաքուած տեսակ տեսակ կերպասներ , բանուածներ , աթոռի մը թողուած Միռապօ մը , սեղանին վրայ Պէշիքթաշեան մը . հոս իրաւագիտական թերթեր . վերջապէս փոքրիկ սենեակի

մէջ հաւաքուած արուեստի , գեղարուեստի , գիտութեան ու գրագիտութեան վերաբերեալ ճոխութիւններ՝ մէկ բառով ամէն ինչ կամ ոչինչ :

Սուրբիկ շատ մը հարցումներ պիտի ըներ իր տեսածներուն վրայ , բայց այս սենեակին մէջ անբացատրելի անհանգստութիւն մ' գգաց . վրդովիչ ու հրապուրիչ մթնոլորտ մը կար . իր շուրջը տեսած անթիւ նիւթերն ու պատկերները կարծես նոյնքան խօսուն ու համակրելի հոգիներ էին . ադոնք էին երիտասարդին ամենօրեայ ընկերներն , անոր ամեն մէկ յուզման , տխրութեան եւ ուրախութեան մասնակից : Եւ Սուրբիկ անմիջապէս սիրեց ու պաշտեց այս ամենն իրենց անխնամ անկարգութեան մէջ :

Անդին Տիգրան հինօրեայ ու քաջամարտ սպասաւորի մը պէս սեղանը շտկեց պատուհանին մօտ . քիչ մը պաղ հաւ , տապկած ձուկ , Պօռտոյի հին գինի՝ ճարեւն վայրկեանի մը դործ եղաւ . ու երբ խօսելով խնդալով սկսան ճաշն , երկուքն ալ բերկրացան յանպատրաստից ու առանց երկմտելու այս խորհուրդն ի գործ դրած ըլլալուն :

Իրենք անօթի , կերակուրներն համով , գինին ընտիր , ու բնականաբար խօսակ-

ցութիւնը վերսկսաւ եռանդով ու աշխու-
ժիւ :

— Պարահանդէսին մէջ կարծեմ նեղա-
ցար ինձի :

— Այո՛, թէ եւ այդ ազատութիւնն ու
իշխանութիւնը չ'ունիմ :

— Որքա՛ն նախանձոտ ես եղեր , մինչ-
դեռ չարունակ աղոր հակառակը կը պըն-
դես :

— Կը հաւատա՞ս , թէ որ ըսեմ որ ըեզ-
մէ ի զատ եւ ո՛չ մէկի համար այդքան դիւ-
րազգաց եղած եմ :

— Ո՞չ իսկ յոյն բարեկամուհւոյդ մասին ,
հարցոց Սուրբիկ խնդալով :

Եւ մտերմութիւնն հետզհետէ աւելցաւ .
այն գիշերուան պարահանդէսէն՝ ուրիշ տա-
րիներու պարահանդէսներու ու երեկոյթ-
ներու վրայ դարձաւ խօսքն . երիտասար-
դին յիշատակներն արթնցան , անցեալ օրե-
րու պատմութիւններ , գրեթէ խոստովա-
նութիւններ , ըրին իրարու , մինչդեռ զօրա-
ւոր ու անխառն գինւոյ վերջին գաւաթ-
ները կը պարպուէին ու գլուխները կ'սկը-
սէին տաքնալ ու դառնալ : Այդ ժամուն
ալ բնաւ չ'էին մտածեր իրենց տարօրինակ
ու անպատշաճ կացութեան ու գիշեր ատեն
մէկ սենեակ ի միասին ու առանձին գըտ-
նուելուն վրայ :

Քիչ մ'առաջ նախանձու վրայ խօսեր է-
ին ու ադիկից խօսակցութիւնը սիրոյ վրայ
բերելու չափ դիւրին բան չի կայ աշխար-
հիս մէջ :

Սուրբիկ յոգներ էր . նա աւելի կ'ուն-
կընդրէր քան թէ կը խօսէր , թիկնաթոռի
մը մէջ տարածուած , աչքերը կիսափակ ու
երեսը կարմրած . մինչդեռ երիտասարդն,
անոր քով ու դէպի անոր ծռած , փոքրիկ ու
քնքոյլ ձեռքն իր ձեռացը մէջ ամրոտած ,
կը շաղակրատէր :

Սուրբիկ ուրիշ բան չ'էր լսեր անոր խօս-
քերէն բայց եթէ հետապուր միմունք մը որ
իր լսողութիւնը կը հմայէր . կ'զգար որ կա-
րող էր տարիներով առանց նեղանալու մը-
տիկ ընել այդ քաղցրաձայն նուագին որ ոչ
երբէք այդքան ախորժելի ու ողորձ թը-
ւած էր :

Երջանկութիւն ըսուածն ա՞յս էր արդ-
եօք երկրիս վրայ . Սուրբիկ գրեթէ այնպէս
կարծեց վայրկեան մը :

Գիշերը կը յառաջանար զուարթ ու աս-
տեղազարդ . լուսինն հետզհետէ կը խո-
նարհէր դանդաղ եւ վարանեալ , ծովուն վը-
րայ ձեւացնելով անթիւ ու աննմանելի լու-
սեղէն ուրուագիծեր որք շարունակ կը
կազմուէին ու կը փոփոխէին անոր անդիկի
պէս անշարժ ու փայլուն երեսին վրայ . ա-

մէն որ հանգչած էր ու ամէն կողմ տա-
րածուող խոր լուծեան մէջ մինակ էր այս
մանկամարդ կիներն իր սիրած մտերմին ըով,
բիւր իղձերով տոգորեալ:

Տիգրան հիմա ա'լ գրեթէ բոլորովին ի-
րեն մօտ ծնրադրած էր ու Սուրբիկ անոր
հեշտահամբոյր չունջը կ'զգար իր մազերուն
մէջէն, իր երեսին մօտ, իր գիւրազրգիւ
մորթին վրայ, եւ կը խռովէր. յանկարծ
զգաց երկու սիրատոջոր շրթունքներ որ իր
ձեռքին կը դպէին յիմարական անհշանօք
պատեւով իր բոլոր զգայարանքը. Սուրբիկ
ձեռքն ետ քաշել ուզեց, բայց այս նա-
հանջումն աւելի պարտեալ մարդու մը անօ-
գուտ մէկ ջանքն էր քան թէ լուրջ դիմա-
դրութիւն մը. Տիգրան բռնացաւ ու ման-
կամարդ կիներն անոր դէմ զօրութիւն չու-
նէր. աշուրներէն կրակ կ'ենէր, ակնարկը
կը նուաղէր ու ամէն ձայնէ աւելի ուժով՝
բառ մը, բառ մը միայն անոր ականջին կը
զարնէր անդիմադրելի, իր պատճառած հը-
րապոյրին համար:

— Կը պաշտեմ զքեզ, կը մըմնջէր երի-
տասարդն անոր ականջն ի վար:

Սենեակին մէջ լուսնին լոյսը վարագոյր-
ներուն բացխփիկ գոյներուն հետ կը խա-
ղար. պզտիկ արձանները թուէր թէ կ'ո-
գեւորէին իրենց մարմարէ փոքրիկ կայան:

ներուն վրայ. սպտկերները կը ժպտէին
ոսկեզօծ շրջանակներուն մէջ ու անդիէն
հեղաշարժ ծովուն ձայնն՝ որ մեղմիւ տանը
քարափը կը փայտայտէր, կը հասնէր միօրի-
նակ այլ ներդաշնակ երգի մը պէս:

Ուրիշ տառն Սուրբիկ պիտի բողբէր այս
վարմունքին դէմ. հիմա երջանիկ էր սիրոյ
այս խոստովանութիւնը լսելով. անշուշտ
հիմա չէր որ կ'իմանար Տիգրանի զինքը սի-
րելն. ինքն ալ ինչէ՛ր չէր քաշեր իր փոխա-
դարձ սէրը ծածկելու համար ու անտար-
բեր դէմք մը ցուցնելու իր պաշտեցեալ մը-
տերմին. վայրկեան մ'եւս ու մօտ էր անձ-
նատուր լինելու. հեշտութեան երազներ
անոր չփոթած միտքը գրաւեցէ՛ր ու վայրիկ
մը Տիգրանի բազուկներն անքակտելի շըղ-
թայ մը կազմեցին անոր մարմնոյն շուրջը:

Յանկարծ պատկեր մը անցաւ Սուրբիկի
աչաց առջեւէն, խոփոռ ու տրտում դէմք
մը՝ որոյ տարօրինակ նայուածքը մինչեւ իր
սրտին խորը թափանցեց, « Զիս խաբեցիր
ու հիմա ամուսինդ պիտի խաբես », 'ի՛նչէր
այս նայուածքը բացորոշ խոստովեամբ:

Սուրբիկ սարսափահար ուժով մը մէկդի
հրեց զինքը շրջապատող թեւերն ու ոտքի
վրայ ելաւ մէկէն:

— Տիգրան, ըսաւ խեղակորոյս երիտա-

սարդին, այդքան չափ մոռցար Սեդրաքի յիշատակը :

Սեդրաքի . . .

Ո՛ւսկից գտաւ այս սպառնալից անունն որ փայլակի մը ցոլացման պէս իր միտքը պատող մառախուղը փարատեց . Տիգրան կանգ առաւ իր անվայել աղերսանաց մէջ ու մաներկորդ մը բաւեց խելքը գլուխը բերելու . ինչ որ ալ ըլլար իր անսահման սէրն ու մարդուս տկարութիւնը, պարկեշտութիւնն՝ որ իր սրտին մէջ էր միշտ՝ զինքն արխացուց ու պատուոյ ճամբէն չի խոտորեցաւ : Բայց իր քաջութեան փորձը տալէ վերջն իր յուզմունքը չի կրցաւ ծածկել ու Սուրբիկէն հեռու աթոռի մը վրայ ինկաւ ու ժաթափ ու ամօթահար :

Այլ չի խօսեցան ասոր վրայ ու բիչ մը ետքը պարտէզին դռնէն անցնելով, Տիգրան, լուռ ու քար կտրած, ծաղկահասակ կինը քէօշկը տարաւ ձգեց ու տուն դարձաւ . բայց մինչեւ առտու իր խռովեալ երեւակայութիւնը թոյլ չի տուաւ քնանալ : Արշալուսուն դէմ միայն, խորտակուած ու վաստակարեկ, բազմոցի մը վրայ քունը տարաւ :

Այն գիշերէն վերջը քիչ մ'ատեն Տիգրան խիստ զգուշաւոր ընթացք մ'ունենցաւ

քէօշկը գտնուած ժամանակ . յանցանք մը գործած ատեն վարժապետէն բռնուող տղու մը կը նմանէր :

— Այլ պատանի մը չ'եմ ես, կ'ըսէր երբեմն ինքնիրեն, ու ինչպէ՛ս յիմարութիւն մը գործելու չափ յառաջ գացի . իրաւ է որ երբեմն որ մարդս իր անձին չի կրնար իջխել եղեր . իմ բոլոր հաստատամտութիւնս այս կնոջ մէկ ժպտին առջեւ անհետացաւ ու առանց անոր . . .

Իրիկուն մը Սուրբիկ Տիգրանի առաջարկեց միասին չըջնալ պարտէզին մէջ . վերջալոյսն իր բոլոր շքեղութեան մէջ եւ պարտէզն ամայի ու խորհրդաւոր էր :

— Վշտացար ինձի դէմ, այսպէս չէ՞, հարցուց յանկարծ Արամ էֆէնտիի կինը :

— Բնաւ, Տիկին, ընդհակառակն շնորհապարտ եմ ձեզ :

— Նախ եւ առաջ, Տիկին, ձեզ եւ ասոր պէս պաշտօնական բառերը վերցուր ու պարզապէս Սուրբիկ ըսէ ինձի առաջուան պէս, որպէս զի չի սրդողած լինիլդ հասկընամ :

Երիտասարդը բիչ մը վարանեցաւ .

— Միթէ չափազանց մտերմութեան հետեւանք չէ՞ր իմ սխալմունքս, ըսաւ նա . դուք պէտք է ուզէք որ այս ձեւակերպու-

թիւնները մնան ու պատնէշ մ'ըլլան իմ տը-
կարութեանցս դէմ :

— Ո՛չ, Տիգրան, առաքինութիւնն ար-
ժէք չ'ունի թէ որ ճնշման մը արդիւնք է .
ես քեզմէ աղէկ գաղափար ունիմ քու սըր-
տիդ ազնուութեանը վրայ ու քու մտեր-
մութեանդ կորուստովը չ'եմ ուզեր իմ հան-
գըստութիւնս փոխարինել . մոռցիր ալ այն
ժամն ինչպէս որ ես ալ չ'եմ յիշեր բնաւ :

Տիգրան չի պատասխանեց :

— Մի՛ կարծէր որ չի մաքառեցայ սի-
րոյս դէմ, Սո՛ւրբիկ, աւելցուց նա քիչ մը
վերջը . երեկուրնէ չ'է որ անբացատրելի իշ-
խանութիւն մ'ունեցար իմ վրաս դուն, որոյ
հետ յաւիտեան անհաշտ ու ոխերիմ թըշ-
նամի մնալ պարտէի . ես անոնցմէ չ'եմ որք
իրենց հաճոյքին, թերեւս երջանկութեան
համար ուրիշի երջանկութիւնը կը գողնան
ու տունը կը կործանեն . ինքզինքս չ'եմ ու-
զեր արդարացնել վայրկեան մը սխալելուս .
դուն ինձի չուտով ճանչցուցիր պարտակա-
նութիւնս որուն համար ալ աւելի կը
յարգեմ զքեզ . իսկ դուն, — եւ Տիգրան
հառաչեց այս ըսելով —, բնա՛ւ, ո՛հ, բնաւ
լսած մի ըլլար իմ գժբաղդ սիրոյս խոստո-
վանութիւնը :

— Հաշտուեցանք ուրեմն ու տուն դառ-
նանք :

Այսպէս վերջացաւ Այոս խռովութեան
սկզբնաւորութիւնը . սակայն ուրիշ զըժ-
բաղդութիւն մը չ'ուշացաւ այս ընտանեաց
գլխուն :

Արամ էֆէնտիի գլխի հիւանդութիւնը
բոլորովին անհետացած չ'էր ու յանկարծ
նոր ձեւով մը երեւան ելնելով խիստ ծանր
կերպարանք մ'առաւ քիչ օրուան մէջ :

Խնամքները չի պակսեցան . Խոսրով հի-
ւանդտես եկաւ ու Եէնի-Մահալլէ դառ-
նալուն ծանօթները զինքը չըժպատեցին
իրբեւ թէ տեղեկութիւն մ'առնու հա-
մար հիւանդին վրայօք . կեղծաւոր կարեկի-
ցութիւն որով քողարկուած էր հիւանդին
կնոջ վրայ տարածուած հետաքրքրութիւնն .
անչուտ երեսի վրայ թողած էր իր ծերու-
նի ամուսինն, երիտասարդ տարփաւորին
հետ զբօսնելու համար :

Կիներն ու յատկապէս պառաւները՝ նը-
շանաւոր էին իրենց հաւաքած տեղեկու-
թիւններով :

Յիսուննոց գիրուկ կին մը որոյ երեսին
խորշմներն անհետացնելու համար կա-
տարուած ջանքերն ապարդիւն մնացած
էին, լրագրաց մէջ կարդացած խաբե-
բայ դեղերէն դանդատելէ վերջը կը պըն-
դէր որ Արամ էֆէնտիի տունէն ելած ըս-
պասուհի մը թանկագին մանրամասնու-

թիւններ բերած էր իրեն , մանրամասնութիւնը որք պարկեշտ ականջներէ չ'էին կըրնար լսուիլ :

Բամբասող հետաքրքիրներուն սիրտն անհամբերութենէ բաբախեց :

— Հոգի՛, կը գոչէր նա , կարգուած կիւներն աղջիկներէ աւելի կատուեր են հիմա . լսուած բան է ասիկայ որ գիշերն ի լոյս ձգես հիւանդ էրիկդ մինակը չարչարուի ու դուն պարտէգին դռնէն դրացի երիտասարդին տունն երթաս :

Ունկնդիրներն իբրեւ թէ չի հաւատալու չարժում մ'ըրին՝ չարլէզու պառաւը զայրացնելու ու ալ աւելի խօսեցնելու համար :

— Զէ՞ք հաւատար , կրկնեց գիրուկ կիւնըն աշխուժիւ , չ'էք հաւատար , կ'ուզէ՞ք որ Մարիամը կոնչեմ ու ձեր դիմացը խօսեցընեմ :

— Վրայէն շնորհքով կին մը կ'երեւայ , մեղայ՛, ալ մարդ իր տեսածին ալ խաբուելու չ'է , վրայ բերաւ անգիէն սիկառի թուղթի պէս նիւար ու թափանցիկ կին մը որ բուրդի ու բամպակի անհրաժեշտ պաշարով մը բեռնաւորած էր ամէն ատեն :

— Ատանկները շնորհքով կ'երեւան վերանուն :

— Ո՞վ կը սիրէ եղեր , հարցուց քառասունն անցուկ աղջիկ մը որ ամուսնանալէ

յուսակտուր , ալ պառաւներու կարգը բազմելու իրաւունք ունէր :

— Փաստաբան է , ի՛նչ է , գիշեր ցերեկ իրարու տունն են եղեր :

— Այս տեսակ կիները բոլոր իգական սեռին ալ պատուոյն կը դպչին , աւելցուց արդար զայրութիւ երիտասարդ ու գեղանի կին մը որոյ սիրահարական արկածներն երեսին վրայ ներկուած գոյներուն չափ բազմաթիւ էին :

Ուրիշներ կը պնդէին թէ իր կնոջ մեղապարտութիւնն հաստատուելուն վրայ Արամ էֆէնտի հիւանդացեր էր . թէ խեղճ մարդն ամեն տեսութենէ զրկուած , գրեթէ բանտարկուած էր . չատախօս երիտասարդ մը՝ ականջէ ի վար փսփսալով խորհրդաւոր ձեւերով կը պատմէր թէ իր բարեկամներէն մէկն Արամ էֆէնտիի բէօզկին մօտէն անցած ժամանակ գիշերային ժամադրութեանց հանդպեր էր :

Այս կերպ էին ահա խօսակցութիւններն հառարակութեան մէջ . այս բամբասողներէն գոնէ մին՝ բան մը գիտէ՞ր կամ թէ ինք կը հաւատար իր ըսածներուն . բնաւ : Նախանձը մէկ կողմէն , հետաքրքրութիւնը միւսէն միացեր էին զրպարտութիւնն ու քսութիւնը ծաւալելու այնպիսի անձերու

դէմ գործութեան շիտակ չ'էին ճանչնար :

Երիտասարդ կինը մեծագոյն յանցաւորը թերեւս ոճրագործ մ'էր . ամէնքը ծերունի ամուսնոյն կը գթային ու կը կարեկցէին միայն : Գուցէ հարկ էր ջանք մ'ընել զայն իր անհաւատարիմ կնոջ ձեռքէն շրկելու համար :

Այս տեսակ են ահա այն սարսափելի տարածայնութիւններն որք փոխանցիկ ու քստմնելի հիւանդութեանց պէս բերնէ բերան տարածուելով մարդուս պատուոյն կը դպչին , կը հալածեն ու շատ անգամ կը խորտակեն թաքուն , յամառ ու անողորմ ամբաստանութիւններ սրոյ դէմ ամբաստանեալն ինքզինքը արդարացնելու միջոց չ'ունի : Մարդոց ներքին կենաց մասին հասարակաց կարծիք ըստած բանն՝ ի բացակայութեան տրուած վճիռ մ'է որ առանց դատասպարտելոյն հաղորդուելու կը գործադրուի : Բաւ է որ զրպարտիչ բերան մը բացուի մէկուն դէմ ու դատասպարտութիւնը ժամանակի խնդիր մ'է միայն եւ որոյ դէմ զրպարտեալը բողոքերու իրաւունք չ'ունի :

Այս կերպ էին ահա հասարակաց կարծիքը Սուրբիկի մասին . Պարկեշտութեան , մաքրութեան նշոյլ չ'ունեցող անառակու-

հիւներ չ'էին կրնար անտարակոյս անոր առաքինութեան հաւատալ . սեւը ճերմակին գոյութեան չի կրնար հաւատ ընծայել . այս եղած է միշտ աշխարհիս օրէնքը :

Անդին՝ հիւանդը կը տառապէր ու կը դարմանուէր . խեղճ մարդուն հիւանդութիւնը մահատու ու սարսափելի կերպիւ փոխանցիկ ակտ մ'էր . խոհեմութիւնը կը պահանջէր զգուշութիւններ ձեռք առնուլ անոր քովը մօտեցուած ատեն . բժշկաց պատուէրը խիստ ու բացորոշ էր . Սուրբիկ միայն չի ճանչցաւ այդ արգելքն զոր իր պարտականութեան հակառակ դատեց . իր մանկութենէն ի վեր դժբաղդ ու ճակատագրէն հալածեալ ըաջութեամբ , գրեթէ ուրախութեամբ նետուեցաւ այն վտանգին մէջ որ այնչափ դիւրաւ կրնար գինքն ալ ի միասին գերեզման տանիլ . Ո՛չ որ գիտցաւ երբէք այս մանկամարդ կինն առաջնորդող գաղափարը . փոխանցման վտանգը տարաբաղդուն հին հրապուրեց . ազգական , բարեկամ ի զուր խրատեցին կամ սպառնացան . Սուրբիկ անդդուելի մնաց . Տիգրան միայն բան մը չ'ըսաւ մինչդեռ բժիշկներն ապշած ու սքանչացած կը մեկնէին ամէն անգամ :

Միայն իր զաւակներն հեռացուց ու ինքը գիշեր ու ցօրեկ սպասուհւոյ մը օգ-

նութեամբ հիւանդին բովէն չը բաժնուեցաւ :

Հիւանդութեան չորրորդ - հինգերորդ օրերն Արամ էֆէնտին անձանաչելի էր . անհամար ուռոյց ու պալարներ, սև ու կապոյտ , անոր դէմքն ու ճակատը պատեցին . աչերը փոսն իջած ու երեսին ուռուցիկ կոյտերուն մէջ թաղուելով երկու փայլուն կէտերու փոխուեցան . չրթունքն իրարմէ հեռու ու բոլոր գլուխն ահաւոր ու քստմնելի երեւոյթ մ'ստացաւ :

Սարսափելի ախտը մէկ քանի աւուր մէջ այս աստիճանի կերպարանափոխ ըրած էր հիւանդը . սպասուհին վախցաւ ու առաւ քալեց ու Սուրբիկ մինակ մնաց հիւանդը դարմանելու ու սփոփելու համար :

Մինակ . ոչ սակայն . քանի որ Տիգրան առտու ու իրիկուն հոն էր⁶ . բժիշկները կը հրաւիրէր , գեղերը կը պատրաստէր ու տունէն դուրս հիւանդին վերաբերեալ բոլոր հոգերը կը մտածեր : Նա մանաւանդ Արամ էֆէնտիի նեղութիւնը զուշակելով , առանց Սուրբիկի ճգագնելու , Արամ էֆէնտիի մէկ պահանջը գանձած լինելու պատուակաւ դրամական օգնութիւն մը կ'ընէր ու վերջապէս այդ մահու ու սարսափի օրերուն մէջ պահապան հրեշտակի մը պէս

կը հսկէր այդ անօգնական ընտանեաց վըրայ :

Բժիշկներն հետզհետէ ձեռք քաշեցին . հիւանդին վիճակը բոլորովին յուսահատական ու անոր աւերեալ դիմացի տեսիլն արհաւիրեց դարձաւ :

Անտարակոյս նախախնամութեան անքննելի մէկ գաղտնիքն էր որ այս դժնդակ ու զարհուրելի ախտն այսքան բարի ու պարկեշտ մարդու մը վիճակած էր . հիւանդին խելքը գլուխն էր միշտ . վերջին օրերուն , երբոր ինքն ալ վերահասու եղաւ իր վտանգաւոր կացութեան , վարանում մը տեսնուեցաւ այս մարդուն վրայ . ըսելիք մը ունէր ու չէր կրնար կարծես մէկու մը յայտնել . Սուրբիկը միայն տեսնելով միշտ իր ըզմը , իր արդէն անհանգիստ խղճմտանքը բոլորովին վրդովեցաւ . ամէնքն , եղբայր , քոյր , կամ ազգական , ըղբրայէ փախելու պէս , առանց ետեւին դառնալու , մի առ մի խոյս տուեր էին ու միայն այս երիտասարդ կիներ մնացեր էր մինչեւ վերջն հաստատ իր սիրոյն ու հաւատարմութեան մէջ . այն ատեն մտածեց թէ որքան ծանր պարտքեր ստանձնած էր այս մատղաշ ու փափուկ արարածին դէմ զոր դեռ տղայ հասակէն աններելի անխոհմութեամբ մը իր կենաց բոլոր ձերութեան ու տառապանացը մաս-

նակից ըրած էր . մտածեց նա եւ թէ ո՞ւր-
կից կը ճարէր բժիշկներու ամենօրեայ տըր-
ուած գումարները , վասն զի իր չնչին խնա-
յողութիւններն հիւանդութեան առջի մէկ
երկու աւուր մէջ սպառած էին անշուշտ :

— Սուրբիկ , ըսաւ մանկամարդ կնոջն որ
աթոռի մը վրայ ու անկողնոյն մօտը նստեր
էր , քնահատութենէ թալկահար ու տըժ-
դունած , ստակ մնացած չ'է քովը . իմ սե-
զանաւորս կայ Պոլիս , պէտք է մէկ եր-
կու ամսական կտորել տալ այս օրերու հա-
մար :

— Բայց ստակի նեղութիւն չ'ունինք ,
պատասխանեց նա , ատեն չ'եղաւ բեղի ի-
մացնելու որ յոյն վաճառականին վրա-
յի առնելիքներդ Տիգրան էֆէնտին գան-
ձեց :

— Ո՞ր յոյն վաճառականն , հարցուց հի-
ւանդը մտախորհ :

— Դուն գիտես անշուշտ . որո՞ւն վրայ
հարիւր քսան տսկի պահանջ ունիս :

Սրամ էֆէնտի մէկու մը վրայ այս տե-
սակ պահանջ մը չ'ունէր ու անմիջապէս
գուշակեց այն չափազանց փափկութեան
զգացումն՝ որով Տիգրան դրամական օգ-
նութիւն մ'ընդունել տալու համար այս
ստախօսութեան դիմեր էր . բան մը չ'ըսաւ ,
բայց աշուրները լեցուեցան :

— Եղբորմէ մը աւելի է մեզի Տիգրա-
նը , Սուրբիկ , գիտցած ըլլաւ , միմեջեց մի-
այն :

Իրիկունը երիտասարդն եկաւ տրտում
ու տխուր . հետեւեալ օրուան համար բը-
ժիշկները նոր խորհրդակցութեան մը հրա-
ւիրեր էր . շատերը մերժեցին գալու . և
ոչ մին ծածկեր էր հիւանդին մօտալուտ
վախճանն . ասով հանդերձ Տիգրան յամառեր
էր զանոնք կանչելու համար :

Հետեւեալ օր հիւանդը բոլորովին ծան-
րացաւ . իրիկուան դէմ Տիգրանը տեսնել
ուզեց . հինգ րոպէ վերջ երիտասարդն ա-
նոր անկողնոյն մօտն էր : Սեւ վարագոյրներ
կ'արգիլէին պատուհանէն եկող լոյսն որում
չ'էին կրնար այլ եւս դիմադրել հիւանդին
տկարացած աչքերը . գերեզմանի պէս մթին
ու սգաւոր սենեակ մ'էր . հիւանդը զլսով
նշան մ'ըրաւ կնոջը զինքը մինակ թողու
համար ու Տիգրանին դառնալով .

— Իմ վերջս մօտ է ալ , Տիգրան , ը-
սաւ հագիւ լսելի ձայնիւ , ու տեսնելով որ
երիտասարդն ընդմիջելու շարժում մը կ'ը-
նէ . ո՛չ , ո՛չ , աւելցուց նա , խաբուելու
պէտք ունեցողներէն չ'եմ ես . . . չորհա-
կալ եմ բեզմէ , ճշմարիտ որդի մ'եղար ինձի
իմ կարօտութեան օրերուս մէջ . . . քեզի
պէսներ շատ չ'են գտնուիր . . .

Հոս հիւանդին ձայնը մարեղու մօտ երեցաւ .

— Զաւակներուս ապագան չ'ապահոված կը թողում ու կը մեկնիմ ու այս ցաւը շատ մեծ է հօր մը համար . . . կ'ուզեմ որ զաւակներուս հսկես, Տիգրան . . . կը հասկնամ, զաւակներս որբութիւն չի տեսնան . . .

Տիգրան իր արցունքը չի կրցաւ բռնել ու հեծկլտալով արտասուեւ սկսաւ .

— Վերջին ու գերագոյն խնդիրը մ'ալ, միմնջեց հիւանդը շնչահատ . կինս երեսէս չի խնդաց մինչեւ այսօր, իմ մահուամբս այն ալ կարօտ ու . . . աղքատ կը մնայ . . . քսան հինգ տարեկան այրի կը թողում ահա զինքը . . . դուն պաշտպանէ անիկայ . . . այս քաղաքը մի' նստիք . . .

Ողբերկին խօսքերն անհասկանալի դարձան, բայց յանկարծ վերջին ճիգ մը ընելով .

— Մի' մոռնար, Տիգրան, իմ զաւակներս քու զաւակներդ թող ըլլան ու դուն երջանիկ ըրէ Սուրբիկը . . .

Օրհասականին ձայնը կտրեցաւ ու անկից վերջը խղիւղ հոնդիւն մը միայն լսուեցաւ . քիչ մ'ատենէն ամեն ինչ վերջացած էր :

Ութ օր վերջը բոլոր Վոսփորի ու Պէօ-յիւքտէրէյի մէջ խօսակցութիւնն երկու դէպքի վրայ կը կեդրոնանար . այն է Արամ Էֆէնտիի մահուան ու Խոսրովի կնոջ փախուստին վրայ :

Եւգինէ՝ ի վերջոյ Մարեմեանէ ձանձրացած, խռվաթ սպասաւորի մը հետ սիրահարած ու ամուսնական յարկէն չուած էր պարզապէս :

Խոսրովի յաջողութեան աստղը շատոնց ի վեր խաւարեր էր . Եւգինէ ի փախուստը վերջին հարուածն եղաւ անոր . իր ընտանեկան արկածները բերնէ բերան զըրուցուելով իր դիրքին ալ վնաս տուին, ու անոր խոստացուած պաշտօնը չի տրուեցաւ : Պաշտօնէ ու ապրուստէ զուրկ, տունը կործանած, ամենուէն ծաղրին նշաւակ դարձած, Խոսրով օր մը մեկնեցաւ Պոլսէն առանց մէկու մը ձայն տալու ճիշդ ինչպէս որ Եւգինէ ալ իր տունէն մեկնած էր : Ո՛չ որ կրցաւ անոր ո՛ւր երթալն իմանալ . ու մանք կը պնդէին թէ Ամերիկա կը գտնուէնա այժմ ու բողոքական միսիոնար եղած է, անտանելի աղքատութեան ու տառապանաց մատնուելէ յետոյ . ուրիշներ կը յարեն թէ նա իր հայրենիքը Խարբերդ դարձած է :

Այսպէս հեռացաւ այս մայրաքաղաքէն

այն երիտասարդն որ պարտէր զուցէ բնաւ ոռք չի կոխել հոս . բաղդը՝ վայրկեան մը ժպտեցաւ անոր իր դառնութիւնը վերջէն աւելի սաստկութեամբ զգացնելու համար :

Իսկ Տիգրան Արամ էֆէնտիի մահուանէն մի քանի օր վերջն իր գոյքն ու կարասիքը վաճառելէ յետոյ, Սուրբիկի ու անոր զաւակացը հետ Ադրիանուպոլիս երթալու համար ճամբայ ելաւ . վայրահաջ բերաններն այս ուղեւորութիւնն իրենց առջի ամբաստանութեանց ապացոյց համարեցին :

— Չ'էի՞ ըսեր ձեզի, կ'ըսէր այս առթիւ յիսուենոց գիրուկ կինը, խեղճ մարդուն մահուան պատճառ եղան ու քառսունքին չ'են սպասեր անգամ . այս տեսակ սէր տեսնուած չ'է դեռ . ամեն մարդ շատ բան ըրած է, բայց ամօթը մէկդի թողած չ'է աշխարհի առջեւ :

— Առաջուց ի վեր մարդ չ'էին սեպեր անոնք, աւելցուց զրացի խօսակից մը :

Երիտասարդ փաստաբանն երբէք կարեւորութիւն տուած չ'էր այս թռնաւոր լեզուներուն . նա՛ Ադրիանուպոլսոյ մէջ երկաթուղւոյ կայարանին ըով, Քարաղաճի դաշտին մէջ առանձին տան մը մէջ կը բռնակի . ընդարձակ պարտէզ մը ունի զոր կը մշակէ եւ ուր կ'գրօսնու . երբեմն աղբատ

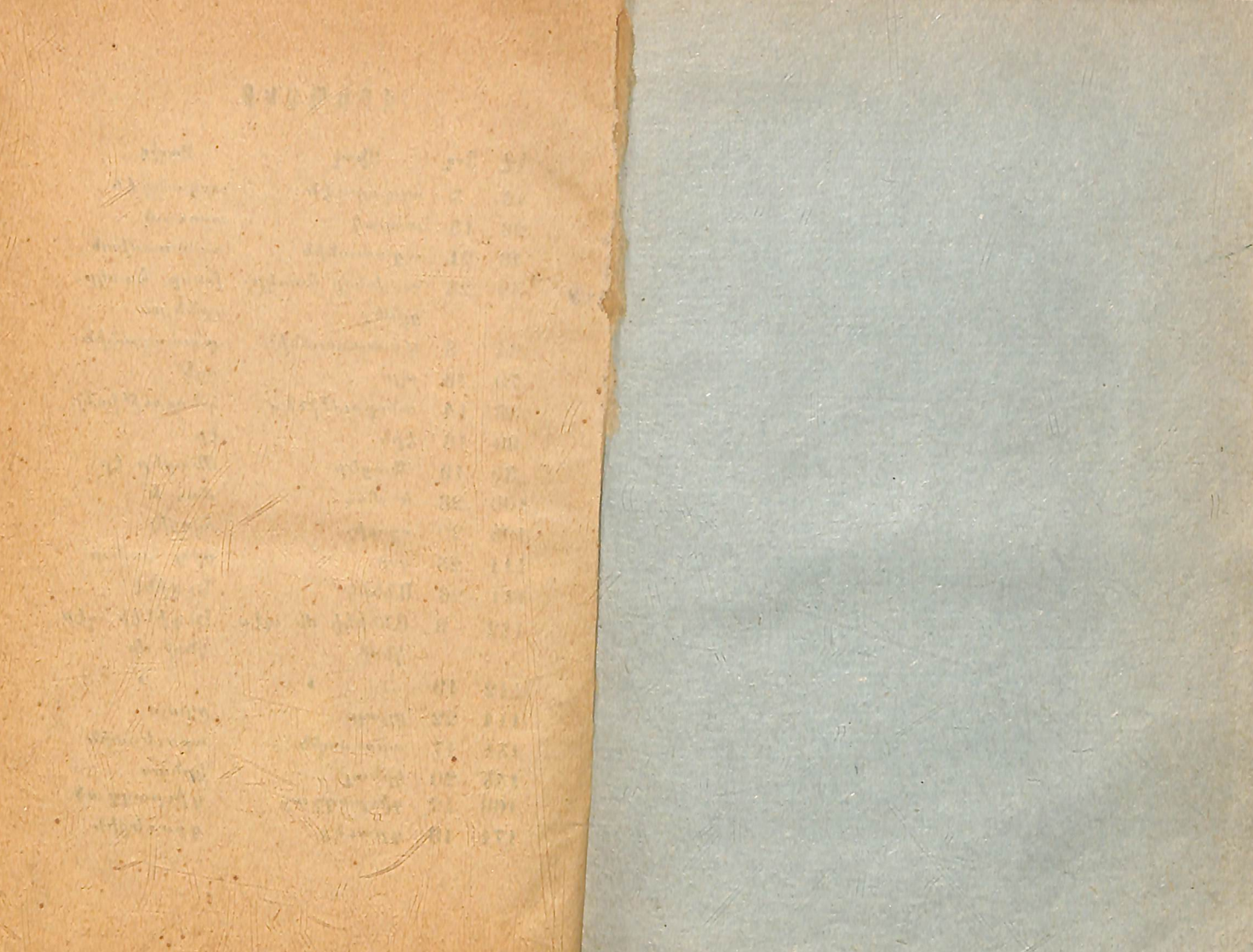
ու կարօտ մարդոց դատերը կը վարէ ճշրիաբար . այդ կողմերն ամէնքը կը ճանչնան հարուստ փաստաբանն, ինչպէս կ'անուանեն զինքը բարեմիտ գիւղացիք :

Բայց առջի անփոյթ ու զուարթ երիտասարդը մնացած չ'է . հիմա մտախոհ ու տրտում մարդ մ'է . մօրուք թողած է ու սպիտակ թելեր կանուխէն անոր մագերուն մէջ կը տեսնուին : Խիստ քիչ անգամ անցելոյն վրայ խօսք կ'ընէ . Արամ էֆէնտիի վերջին կամքն յարգած է . անոր զաւակներն իր զաւակներն եղած են, վասն զի Սուրբիկ իրեն կինն է :

Վ Ե Ր Ձ

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

Էջ	ՏՊՀ	Սխալ	Ուղղորդ
16	5	արգարդէն	արգանդէն
26	15	տուած	տրուած
48	21	ազատանին	ազատամիտն
52	25	ու խօսք հասկը- ցընել	խօսք հասկը- ցընելու
64	8	դատաստանին	դատարանին
70	19	այս	այն
88	14	անորուծիւնս	անորուծիւնը
89	16	էին	էր
89	19	մնացեր	մնացեր էր
100	28	և մահ	մահ և
108	20	սղփիչ	ողոթիչ
111	25	զոր	որոյ համար
111	26	Աննիկի	Եւգինէ
112	9	Աննիկի մը պէս կնոջ	Եւգինէի պէս կնոջ մը
112	19	,	,
114	22	ըլլալը	ըլլալս
151	17	արուստին	արուեստին
145	20	կրնալ	կրնաս
168	12	շիւրազդաց	շիւրազդած
171	18	գրաւեց	գրաւեցին

9340

2013

